

Aus 82451.2

Harvard College Library

BEQUEST OF
GEORGINA LOWELL PUTNAM
OF BOSTON

Received, July 1, 1914.

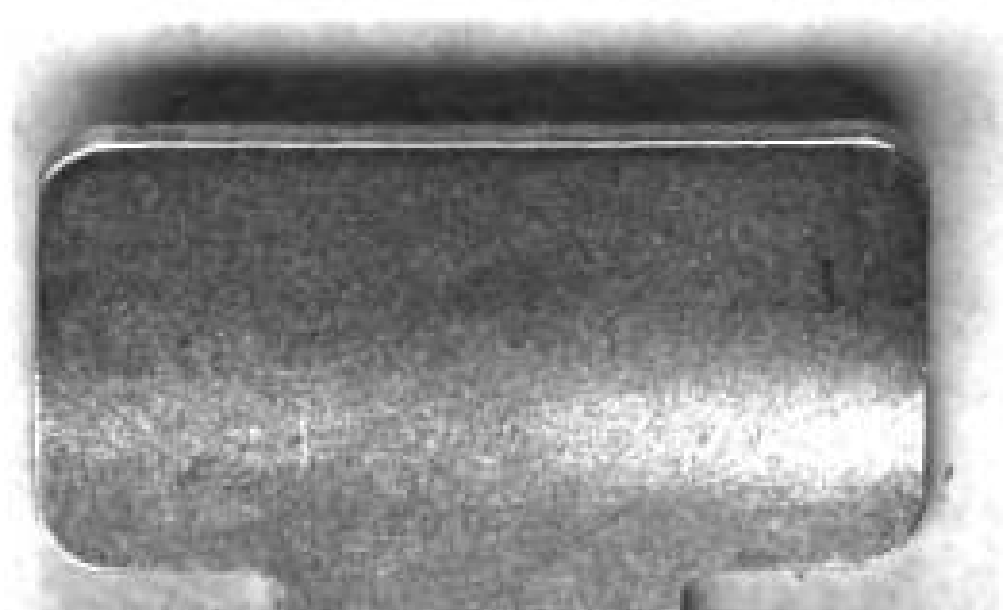
Aus 82451.2

Harvard College Library

BEQUEST OF
GEORGINA LOWELL PUTNAM
OF BOSTON

Received, July 1, 1914.

GRÓF

Aus 82451.2

BATTHYÁNY LAJOS

AZ ELSŐ MAGYAR MINISZTERELNÖK

ÉLETE ÉS HALÁLA.

HITELES KUTFŐKBŐL S KORTÁRSOK EMLÉKEZÉSEIBŐL

ÖSSZEÁLLITVA.

PEST.

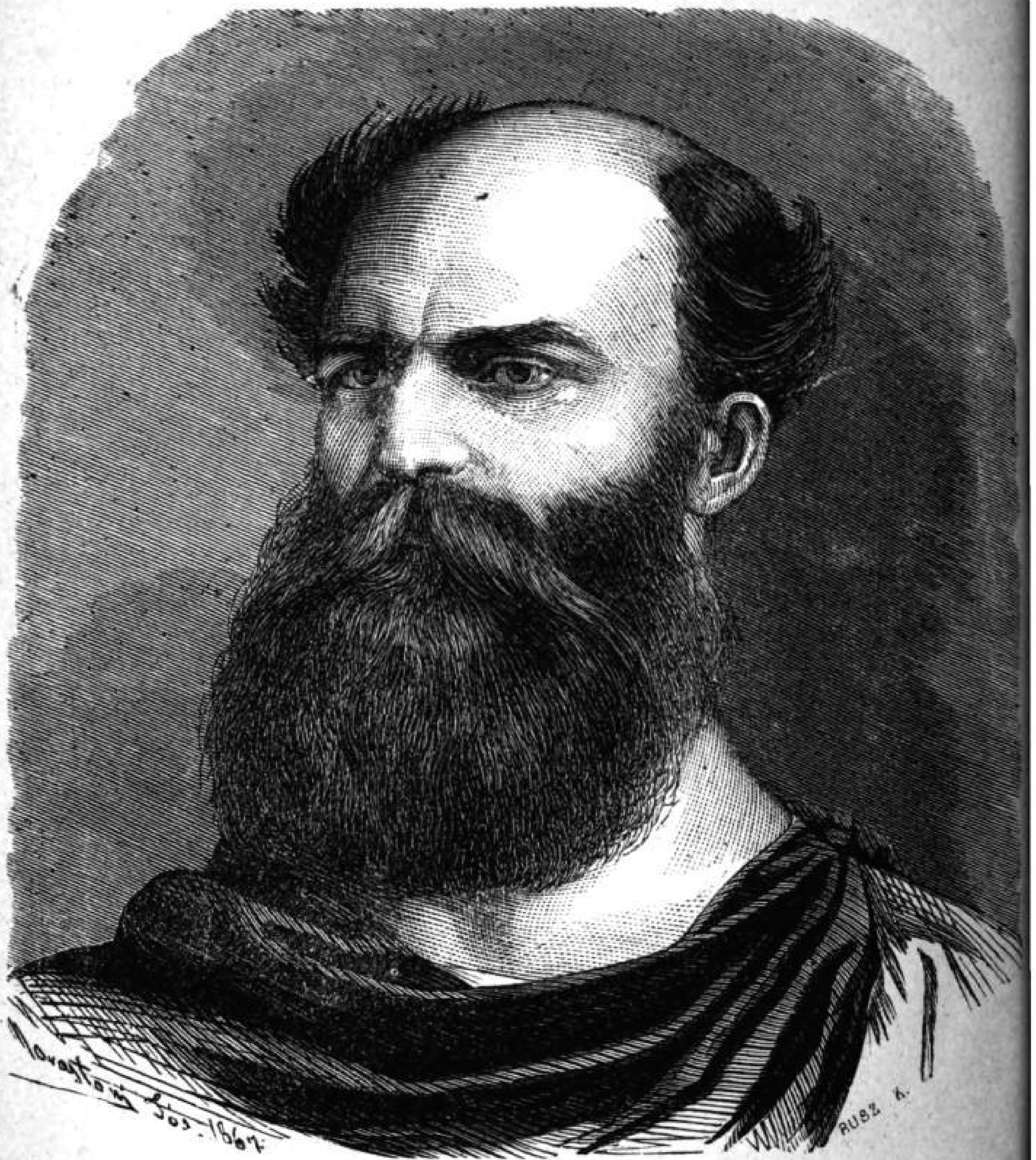
KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

1870.

Gróf Batthyány Lajos.

GRÓF

BATHYÁNY LAJOS

AZ ELSŐ MAGYAR MINISZTERELNÖK

ÉLETE ÉS HALÁLA.

HITELES KUTFÓKBÓL S KORTÁRSOK EMLÉKEZÉSEIBŐL
ÖSSZEÁLLITVA.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

—
1870.

Aus82451.2

Harvard College Library
July 1, 1914.
Request of
Georgina Lowell Putnam

2059-12

BOUND CCI 23 1914

Pest, 1870. Nyomatott Heckenast Gasztáv.

Ha most, több mint két évtized lefolytával, az 1848/9-ik évi forradalomra visszatekintünk, függetlenségi harczunk lezajlott viharos jeleneteiből néhány kiváló nagy alak ragadja meg figyelmünket. Nem egyes egyéniségek alakjai csupán, hanem nagy eszmék megtestesülései, mintegy személyesített fogalmak, melyek emberi alakot öltve, egyes kitűnő személyeségeikben képviselve általános jelentőségüket, annál nagyobb hatást gyakorolnak képzelődésünkre s kedélyünkre, minél magasb az eszme, melyet képviselnek s minél közelebb tudták azt hozni hozzánk egyéniségük ereje által.

Ez alakok közt kétségkívül legmagasabban állanak „a nép“, „a honvéd“ és „a vértanúk“ alakjai.

Ama hatalmas vihar, mely közéletünk álló tavát fenekestől felkavarta s egy vészhányt tengerré tette, magasra emelte, mi addig, mint a fenék iszapja és fővénye legalant volt: a népet. A magyar nép elnyomott helyzetéből egyszerre a szabadság teljes élvezetéhez jutva, azonosulva az addig kiváltságos nemzettel, magát e nagy horderejű változásra teljesen méltónak mutatta. A mint a 48-diki szabadságmozgalmak kitörték, előbb a békés átalakulás, csakha-

mar azonban a szabadságharcz változatos tüneteiben, mint egy összeolvadt s rétegekre nem osztható testet találjuk mindenütt az összes magyar népet. Kunyhó és palota, közös érdekeket ismerve, közös törekvésektől mozgatva, közös eszmékért lelkesülve, elkülönző mesgyéik- s válaszfalaiktól megszabadultak. A gróf és a jobbágy fia együtt, vállt vállhoz vetve, küzdenek, egyesített erőfeszítéssel a szabadság közös harczában. A szó, a toll, a kard, megannyi fegyver a szent harczban, egyaránt villog mindenki kezében s nemes és nem nemes, főúr és pór közt többé nincs semmi különbség. A nemzet, a nép, együtt kelt föl, együtt aratta a dicsőség babérját, s együtt bukott el. — Mohácsnál csak zászlós urakat, bíboros püspököket s czimeres nemes urakat nevez a történet-írás a haza hősei és áldozatai között; Rákóczy, bár zászláján és pénzein „pro libertate“ állt, végre is kiváltságokért küzdött, oly korban, mikor jog és szabadság csak szebbik neve volt a privilegiumnak. De az 1848/9-ki harcz egy egész nemzet és nép függetlenségének, a valódi szabadságnak volt első s igazi harcza. Itt nem némelyek küzdöttek mindnyájának tűzhelyéért; a hazáért lelkesedni, küzdeni és elvérzeni mindnyájának szent és közös joga lön, melyből becsületesen ki is vette mindenki a maga részét.

A „honvéd“ neve szintoly magasztos és dicső történelmi nevezet lön, melyhez egy dicső korszak emléke van kötve, oly korszaké, melynek lelkesedésében az egész nemzet osztozott, s melynek esz-

méiért milliók szive dobbant hőbben és magasabban. Mind a mi a magyarnak szent: haza, szabadság, jog, a történelmi mult s ősi vitézség, a becsület és a jövő reményei; mind a miért a tudós és a katona, a nemes és a polgár, a dús és pór lelkesedni, küzdeni és áldozni kész volt: mindaz megtámadva és koczán volt, mindazt védte a honvéd, mellével, kardjával, vérével. A honvéd összes ezredéves történetünk legszébb, s egyszersmind legnépszerűbb alakjai közé tartozik. Az ifjuság tüzlángja a férfi kitartó erejével, a honfi elvhűsége a katona veszélyt megvető vakmerőségével párosul benne. Hős, nagyraemelt, diadalmas, s mégis igénytelen mint egy gyermek. Kintüntetésért, tiszti bojtért, arany gallérért, zsoldért nem harczolt. A dicsőség is csak csemege-itala volt lelkének a véres lakomán; ha elmaradt az, ha névtelenül kellett is ledülnie jeltelen s hir nem őrizte sirjába a harczmező holtjainak ezerei közt, ő azért nem kevesebb lelkesedéssel, kitartással és hűséggel harczolt. Csak a hazáért harczolt, s csak az szabad és védve legyen: magával keveset gondolt ő. Mint Napoleon katonáit, őt is egy név vitte a tűzbe, a halálba; csak hogy azoknak e név a vezér neve volt, ezeknek a hazáé.

S midőn a honvéd dicső harczának vége lőn, mikor a fegyvert letették vagy ketté törték, és minden dicsőségre egy nagy, végtelen gyász fátyola borult: akkor az egész nemzet állapota a „vértanu“ fogalmában összpontosult, abban lelt kifejezést. Vér-

től ázva, megtörve, elgyötörten, egy nagy küzdelem s a lenyomó erőszak vértanuja lőn az egész nemzet. De mint az emberiségért egy Krisztusnak kelle meghalnia, s utána annyiaknak szenvedni vértanúságot a hitért, úgy a magyar nemzetnek, szabadságszerelme s jogérzete e nagy vértanujának, egyes hiveiben kelle a vértanúság halál-áldozatát meghoznia. Az októberi áldozatokat, kik golyó alatt vérzettek el, vagy bitón adták ki lelköket, a börtönök áldozatainak hosszú, — majdnem megszámlálhatlan sora követé, személyesítői mindannyian az egész nemzet vértanúságának, melyet ítélet és végrehajtás nélkül milliók szenvedtek, kunyhóban és palotában, itthon és száműzetésben.

Forradalmunk első korszakának kiváló alakja: a nép, derekának: a honvéd, befejezésének: a vértanu.

S a vértanu, bár hősek és nagyok hosszú sora viseli e nevet — kiválólag megtestesülve s személyesítve Batthyány Lajosban van.

Látási tehetségünk természetén alapszik, hogy magas állványra helyezve nagyobbnak tetszik előttünk az alak; s hol van magasabb piedestál, mint a vértanué? legyen bitófa, vagy vérpad, melyhez nem a bűn, hanem az erény lépcsőin ment fel az áldozat.

Batthyány Lajos e magas piedestálon áll. — A nemzet, a világ szemei előtt áll ő ott fenn, bátran kihíva magára a történelem bírálatát, s nem félve a jövő ítéletétől. „Hiv és nagy vala“ — ennyit lehet

róla mondani a költővel, röviden s mindent kifejező jelentőséggel.

Egyenes mint az égfelé nyuló sudár, alkudni, hajolni nem tudó, inkább megtörni mint engedni kész: diadalmas hősnek, vagy vértanunak volt alkotva már eredetileg a természet által. Nem mintha vakmerő, eszélytelen, erején felül merő lett volna; sőt ellenkezőleg, higgadt, megfontoló és mérsékelt; de jogát s azt mit igazságnak tartott, feladni s elárulni nem kész semmiért, elveiben szilárd, szándékaiban következetes, tele bátorsággal, józansággal, kitartással, de egyszersmind önérzettel s büszkeséggel is. Hazája, nemzete javáért lángoló hazafi, nem muló s ugyyszólván véralkati hevületekben, hanem a meggyőződés és elszántság erélyével, s azon öntudattal, hogy a mit hisz, mond és tesz, azt ha szükség vérrel is kész legyen megpecsételni.

„Lelki erejét — írja róla egy újabb jellemzője — leginkább tanusítja az, a mit ellenségei következetlenségül róttak föl neki. Nevelkedése idegenszerű volt, a hazai nyelvet nem birta. De öntudatra és önállásra jutván, ha nem is demosthenesi ragyogó eredménynyel, de demosthenesi erőfeszítéssel és kitartással csakhamar kiváló magyar szónokká lesz, s hová tovább folyton előbbre halad. Elhanyagolt gyermekkori neveltetése daczára, mint Széchenyi, csaknem férfikorában szerzi saját erején a gazdag ismereteket. A könnyelmű ifjúból catói szigorú politikus vált. Születésénél, összeköttetéseinél s minden életviszo-

nyainál fogva merev arisztokratizmus látszott módon. Nem annyival nagyobb érdem-e, hogy a jog-egyenlőség s a nép érdekei benne egyik legszilárdabb védőre találtak, ki szóval és tettel őszintén buzgott és tetemesen áldozott érettök, még saját személyes rokon- vagy ellenszenveit is megtagadván, azt cselekedte, a mit meggyőződés és saját belátása sugalltak. Ezen jellemsszilárdság tette őt a haza elsőrendű csillagává, ki a két ellentett hatalmas csillagzat, egy Széchenyi és Kossuth közelében sem engedé magát egyik által is beleolvasztatni, vagy zavartatni, hanem önálló pályát futott meg elejétől végig. Higgadt politikai belátása kimutatta neki az utat, melyen Magyarország egyedül menekülhet a veszélytől, s ez a békés kiegyenlítés útja volt“.

Szabadság és törvény összeolvadt két eszme volt az ő fogalmában. Lángolva az elsőért, szentnek tisztelte a másodikat, s egymás nélkül azokat képzelni sem tudva, a szabadság nagyobb mértékének biztató csalálmaiért nem áldozott volna föl egy vonást is a törvényből. Nemzetünk állami elmélete s gyakorlata szerint, haza és király csak más kifejezése volt e két eszmének. Mig hazája jogáért mindenre kész volt, s a közszabadságért magáéból bármit is áldozni nem habozott, a király joga ép oly szent volt szemeiben. Családi örökség volt nála, mint a hazafiság, ép ugy e dynastikus érzelem is. Azon ősmagyar nemzetségnek volt ivadéka, mely eredetét a hét vezérek egyikétől, Örstől, származtatja, s mely

a századok folytában számos jeles államférfit, nádorokat, bánokat, kanczellárokat, főpapokat, s más főrangú tisztviselőket, hadnagyokat és vezéreket adott a házának, s hű alattvalókat a királyi háznak. Már a Habsburg-ház trónra jutása előtt több nagyérdemű hazafi tűnt fel e nemzetségből, s hogy csak egy párt említsünk: Batthyány Ferencz, horvát bán, vezérelte a mohácsi ütközetnél a magyar sereg jobb szárnyát, ugyanekkor egy másik családtag, János, a csatatéren elesett urak közt találtatott; egy harmadik, Orbán, János király tanácsosai között szerepelt. E nemzetség tagjai az annyi viszontagságoktól hányatott országban hazafiságuk mellett is csaknem kivétel nélkül a trón hűséges támaszai valának; minek egyik oka kétségkívül az is, hogy terjedelmes birtokaik jobbára Ausztria és Stiria határszélei felé, sőt részben ezen tartományokban is feküdtek. Batthyány Ferencztől kezdve, ki egyike volt I. Ferdinánd, s benne a Habsburg-nemzetség trónra emeltetése legbuzgóbb pártolóinak, keresztül Batthyány Ádámon, ki I. Leopold, s III. Károly alatt tábornoki botot viselt, és Szavójai Eugen hercegnek is meghitt barátja volt; — keresztül Batthyány Lajoson, Károlyon és Józsefen, kik mind a hárman Mária Terézia alatt, az első mint kanczellár s utóbb nádor, a második mint tábornok és II. József nevelője, a harmadik mint esztergami érsek-primás és bibornok fénylenek; — keresztül az újabb korban élt nemzetség-tagokon, — mindnyájan ha nem több, bizonyára nem keve-

sebb szolgálatot tettek a királyi háznak, mint hazájoknak.

Ily ősök sarjadéka, ily történeti előzmények hordozója levén, Batthyány Lajosnak ép oly erkölcsi lehetetlenség volt királyához, hűtelennek lennie, mint hazájához, s valóban azok közt, kik a király és nemzet közötti küzdelem kitörésekor önként vissza nem vonulva, míg az erőszak működésöket lehetlenné nem tette, a tettek színpadán álltak, talán ő volt az egyetlen — ki az utolsó perczig egyesíteni törekedett a király és a haza iránti hűséget.

Lehetetlenre törekedett, s azért kelle elbuknia; ebben van sorsának tragikuma. Az összeütközés oly nagy, oly éles volt, az örvény oly ragadó, s oly áthidalhatlan, hogy minden kiegyenlítési kísérletnek mulhatlanul hajótörést kelle szenvednie.

Talán átlátta, vagy érezhette, hogy e kiegyeztetetlen ellenmondásban neki el kell vesznie, ki a két ellentétes sorskerék közé vetette magát; de ha érezte, ha tudta is, nem lépett vissza; „viam meam persequor“ volt választott mondása, s ment a maga útján — a vértanuságba.

„Viam meam persequor“ s valóban, ha közéleti pályáján első föllépésétől haláláig végigpillantunk, őt mindig egyenesen látjuk menni a maga útján. A politikai téren, azon percztől kezdve, midőn arra föllépett, egyfelől az anyagi téren oly hátramaradt országnak e részben fölvirágoztatása, másfelől az elkopott kiváltságok megszüntetése, az állampolgá-

rok egyenjogositása, a közigazgatás, igazságszolgáltatás, közlekedés javítása, a nemzeti értelem ébresztése, voltak kitűzött irányeszméi, melyeknek valósitására egész munkásságát szentelék, s érettök folytonos következetességgel küzdött. Az anyagi téren s ipari vállalatoknál lényegesen, többen élén vezetöleg látjuk öt részt venni; az országos védegylet, a pesti iparegyesület, gyáralapító, kereskedelmi, jégkármentő, gépgyári stb. egyletek, nagyrészt neki köszönik létrejöttöket, s elnöklete vagy legalább együttes vezetése alatt állottak. — Államjogi tekintetben úgy volt meggyöződve, hogy a pragmática sanctio, s az ősi magyar alkotmány által nemcsak az ausztriai fejedelmi házzal való közösség, a személyes unió értelmében, hanem Magyarország önálló kormányzása is biztosítva van. S minthogy ő és vélemény-társai ezen, a hosszas rossz kormányzat, s absolutismusra törekvés által megbomlott államviszonynak helyreállításában, egyszersmind a nemzeti jóllétnek is fő emeltyűjét látták, sok éven át e cél után törekedtek, s 1848 márcziusát is ennek elérésére használták föl.

Az új, vagy inkább új életre keltett magyar alkotmány királyi helybenhagyást nyert, s törvényes erőre lépett. E percztől kezdve Batthyánynak következetes igyekezete lön, ez alkotmányt teljesen életbe léptetni, erősíteni, minden külső megtámadás, s belső rákfene ellen állandóul biztosítani. Ezen alkotmányt tekintette ő az egyedüli alapnak, melyen tovább

akart építeni, s melyet minden, úgy a konzervatív mint a radikál párt megtámadásai ellen erélyesen védelmezett. Tagadhatatlan, hogy sem Batthyány, sem az akkori gyenge és megijedt bécsi miniszterium nem látták át kellőképen ezen életbeléptetésnek ropant nehézségeit, s ezek annál nagyobb mértékben törtek elő, mert az eszmék s események lázas gyorsasággal rohantak, és így nem csodálhatni, hogy Batthyány és miniszterei — különben is ujonczok s igen különböző politikai elemek — nem mindenkor a legjobb eszközöket választották a nehézségek leküzdésére, a bajok megelőzésére, s gyakran ingtagságot, s elhatározatlanságot mutattak. Végcélját ércz következetességgel tartotta szemei előtt, elvre nézve tisztában volt magával Batthyány, de az eszközökre nézve nem mindig, s végre örökké csak meggyőződése s lelkiismerete szerint, de politikailag sokszor nem helyesen határozott. Hogy célját érhesse, bölcsen akará megválasztani eszközeit, de a ma jónak látszó eszköz, az események rohamában, holnap már hiányos vagy épen használhatlan lett. És a minden oldalról tolongó események főleg személyét érték. Csakhamar belátta, hogy a márcziusi törvényekben foglalt engedményeket Ausztria azonnal megbánta, s visszavonhatásukért utolsó erőfeszítésig fog küzdeni, habár azzal hazánkat s önmagát is végveszélybe sodorná. Batthyány belátta, hogy az elke-seredett harcz a magyar alkotmányt, sőt nemzetisé-

get is veszélyeztetheti; innen folytonos törekvése békés kiegyenlítésre.

Nézeteinek ily módosulása, olykori ingadozása az eszközök megválasztásában, mely természetes következése volt az idő viszonyainak, s jele gyöngesége önérzetének, de egyszersmind józanságának — a tulzó párt részéről gyengeség, következetlenség, sőt udvari ronkszenvek s árulás, ausztriai részről pedig Kossuthtól való függés, s illoyalitás vádját vonák fejére. Mások jobbra és balra eltértek a márcziusi törvények teréről; a bécsi miniszterium sokalta, s a birodalom fennállásával összeférhetleneknek tartotta, a magyar radikál párt keveselte azokat: csak Batthyány állott szilárdul a két eltérő erő közt, hajthatlan ujjal mutatva azon törvények tábláira. Mindkét ellenkező párt mezőt nyert magának, szenvedélyek s pártviharok fejlődtek ki, melyeket Batthyány ismét a márcziusi törvények által akart zabolázni. Így mindkét felől rosaltatott, helyzete napról napra nehezebb, hatása szűkebb körű lett. Lelépni nem engedé hazafiséga, látta a veszélyt mindkét oldalról, látta a forradalomra vezető irányt, látta nem messze távolban az Ausztriával, sőt királysággali végszakedást; s átlátta másrészt Ausztriának a márcziusi törvények által rögtönzött helyzetét, s minthogy csak az összes monarchia fenntartásában hitte feküdni a magyar királyság megmentését, melyhez elhatározottan ragaszkodott, ezek által hatását két ellenkező tényező közé látta szorítva, hogy a tulság ne győz-

zön, s egy részről az ország alkotmánya megmaradjon, másrészről a forradalom és anarchia elmellőztessék. Ily helyzetben természetes volt, hogy mindkét oldalról sok ellensége támadt, s csaknem isolálva érezte magát a legnehezebb percekben.

Batthyány sziklakemény jellem volt, hajlani és simulni nem tudó, ha elvéről, ha törvényről, ha működése végczéljáról volt szó; de meggondoló s békülésre, s kiegyenlítésre hajló, ha arról vala kérdés, hogy nem lényeges engedmények s áldozatok által a lehetőleg elérhetőt érhesse el, s az egészet ne kockáztassa. Ő soha sem akarta Magyarország teljes és egész elválását Ausztriától, elhatározott ellene volt a republikai törekvéseknek, s bár herczeg Metternich kormánya elveitől idegen, sőt azokat gyűlölő, a királyság eszméjének mégis, valamint királya személyének, s az ausztriai házzal való kapcsolatnak a márcziusi alkotmány értelmében mindig következetesen hódolt, s e nézetei mellett elég gyakran kockára tette népszerűségét, tekintélyét, hivatalát, sőt életét, s kitette magát félreismerésnek, nyilvános mocsoknak és botránynak.

Im ezek azon férfiu jellemének s politikájának főbb jellemvonásai, kinek élete és halála egyaránt nagyszerű történetét vázolni föladatunkul tűztük e lapokon.

I.

Gr. Batthyány Lajos ifjúsága. Első szereplései a politikai téren.

Gróf Batthyány Lajos, az első független felelős magyar miniszterium alakítója és elnöke, 1807-ben Pozsonyban született. Atyja gróf Batthyány József Sándor, az ősrégi család azon kevés és valóban kivételes tagjai közé tartozott, kik a nagynevű nemzetségnek nem szolgáltak különösebb díszére. Szellemi korlátoltság s ép oly kevéssé nemes, mint szeretetre méltó tulajdonai okozták, hogy nagy neve s őseinek kitűnő érdemei dacára, a cs. k. hadseregben, hol számos évekig szolgált, kapitányságnál fölebb vinni nem tudta. Végre is megunta a dolgot, elhagyta a szolgálatot s visszavonult a magánéletbe. Megnősült és pedig egy szép, fiatal, szelleműs, bár különben szegény lányt vett el a régi nemes Skerlecz családból. A gyöngé elméjü s a mellett szeszélyes férj oldalán a grófné élete nem a legboldogabb volt. De házasságuk nem soká tartott. Miután egy fiuk, Lajos, s egy leányuk, Amália, született, a gróf néhány évi házasság után meghalt, s nejét gyermekei gyámjául s nagy vagyona korlátlan urnőjeül hagyta hátra.

A szabaddá lett fiatal özvegy most az élet örömei élvezetének adta át magát, s a mit fősvény ura

évtizedeken át megzsugorgatott, az most nagy mérvű építkezésekre, pompás kertekre, ritkaság-, s egyéb gyűjteményekre, ragyogó ünnepélyekre s költséges utazásokra kelt el. Ily életmód mellett a grófné kevés gondot fordíthatott gyermekei nevelésére, s azt egészen nevelőjükre bízta. Meg kell vallani, hogy a fiatal Lajos gróf első nevelése nagyon el volt hanyagolva. Gyermekkorában szilaj, fékezhetlen természetű volt, csak paripában és vadászatban gyönyörködött, s jobban találta magát az istállóban, mint a tanulószobában; nevelőjére semmit sem hajtott, s még anyjával szemben is daczos és engedetlen volt. A grófné azért jobbnak látta, eltávolítani őt a háztól; Bécsbe adta, a Klinkowström-féle nevelő-intézetbe, mely némi lovag-akademia volt, egy tehetségtelen és korlátolt szellemű igazgató vezetése alatt; az intézetnek s a benne uralkodó szellemnek határozottan rossz befolyása volt a serdülő ifjura, kiben a dacz és kevélység minden félszekségei annál nagyobb mértékben kifejlődtek, s elhatalmasodtak. Hogy a fiatal, 11 éves kis grófamagyar nyelvből azt a keveset is, a mit tudott, el ne felejtse, inaskép vele küldötték addigi inasát Jancsit, ki a család egy jobbágyának fia volt. Jancsi mindvégig nagy szerepet játszik ura életében, kihez törhetlen szeretet- és hűséggel ragaszkodott, s kinek alárendelt szolgai helyzetében annyira meg tudta nyerni s érdemelni rokonszenvét, hogy ez még élete utolsó óráiban, a kivégzés előtt nejének irt búcsulevelében is megemlékezett róla. A tizenöt éves suhancz már ekkor komornyik szerepet töltött be fiatalabb ura mellett, ki azonban egyébre is használta őt, mint csak a komornyik szolgálatra. A latin nyelvtant az ifju gróf nagyon nehéznek és unalmasnak találta, s hogy könnyebbnek tessenék megtanulása,

kényszerítette Jancsit, hogy együtt tanulja vele a declinatiót és conjugatiót. A paraszt suhancznak azonban az *ala*, *alae* sehogy sem tudott bemenni a fejébe; a mily hü s önfeláldozó, ép oly korlátolt értelmű volt, s gazdáján nem sokat segített tanulékony-ságával. S a fiatal Batthyány tovább folytatta maga által is unt, és ép azért kevés sikerre vezető tanulói pályáját a zárdaszerű nevelő-intézetben.

Azonban egy ismeretség, a Chateaubriand fordításáról ismert Neurohr tudorral, kivel az ifju gróf Schlegel Frigyesnél ismerkedett meg, már ekkor is, mint később férfikorában, jóltevő hatást gyakorolt fejlődő lelkületére.

Kikerülve a nevelő-intézetből, a fiatal Batthyány 16 éves korában mint kadét a hadseregbe lépett, s Olaszországba ment, hol rövid időn hadnagygyá lön a Miklós-huszároknál.

Az általános béke háborítatlan életélvezetre nyújtott neki alkalmat, melyben legkevésbé sem akadályozá az a csekély évi járandóság, melyet anyja határozott számára. A még nem teljes koru mágnás ifju talált uzsorást eleget, ki neki a rászállandó gazdagság reményében százezreket kölcsönözzön, természetesen két-háromszorta magasabb összegről szóló térítvények mellett. De e viharos életmód közepette sem lön a fiatal ember lélek- és szivnemesítése és művelése teljesen elhanyagolva.

Velence közelében állomásozván, a szép és művelt Olaszország tetemes benyomást kezd gyakorolni az ébredő ifjunak szívére s lelkére; Velence műgazdagsága s Italia pompás természete felrázta észtehet-ségeit s képzelődését. Itt érte el 18 éves korát, mely év életében forduló pontot képez; elvadult kedélye a déli szelid éghajlat alatt némileg megszelidült, esze

nyilni s érni kezdett, s a magasztos, nemes és nagy iránti fogékonysága fejledezni. Komolyan fogott a tanulmányokhoz, érezte magában az első nevelés hiányát, s a mulatság és élvezet mellett önképzésre is szánt időt; még mint hadnagy jogi tanulmányokkal is foglalkozott, s a jogból vizsgát is tett Zágrában. Már ekkor felcsirázott elméjében azon eszme, s lelkében azon forró vágy, hogy hazájában kezdjen állásához méltó pályát, s a háboru ekkor ugyanis valószínűtlen lévén, elhatározta, hogy kilép a katonaságból.

Anyja közben tovább folytatá fényes életmódját, hol utazgatva, hol Európa fővárosaiban, hol pedig téli palotájában Bécsben, és nyári székhelyén Ikervárán tartózkodva, s magát borzasztó adósságokba verte. Részt, hogy ezektől szabaduljon, részt Estei Ferdinánd herczeg iránti szivességből, ki a nyarat szintén falusi birtokán, a szomszéd Sárváron szokta tölteni, s a grófnővel régtől fogva barátságos lábon állt, elhatározta, hogy Ikervárát, a család ősi birtokát neki eladja. Batthyány Lajos, ki akkor Paduában állomásozott, anyjának e tervéről értesülvén, azonnal dr. Neurohrhoz fordult Bécsbe azon kérelemmel, hogy e törvénytelen tettet a legfőbb törvényszéknek, a Bécsben székelő magyar udvari kancelláriának tudomására juttassa, s illetőleg megakadályozza. Az udvari kancellária, miután az ügyben egy császári herczeg is érdekelve volt, I. Ferencz császárhoz fordult; de Ferencz azt parancsolá, hogy az igazságszolgáltatás a maga rendes útján haladjon. Az eladási szerződést ennél fogva semmisnek nyilvánították, az e közben hazatért Lajost, noha még csak 21 éves volt, nagykorúnak nyilvánították s örökségének teljes tulajdonjogába helyez-

ték. Anyja özvegyi tartásul a szalonaki uradalmat kapta, s még 1824-ig élt; fiával később egészen kibékült s a legjobb egyetértésben voltak.

A most már gazdag és független ifju mágnás lelkülete veszélyes krízisbe jött. Főrendi büszkesége s keménysége tisztei s alattvalói iránt e korban gyakran zsarnoksággá fajult. A pénzt csillogás s különcz szeszélyei betöltése eszközének tekinté, s így p. o. Bécsben egykor egy álarczos bálban az egész czukrázatot megvette, s az egyideig frissítő után epedő közönséget megvendégelte. Időközben szerzett ismereteivel képes volt ugyan kitünő szerepet vinni a társalkodásban, de a hiányokat önmaga is érezte. Ha akart, oly szeretetreméltó tudott lenni, hogy férfiakat és nőket önkénytelenül magával ragadott s lebilincsel, de máskor ismét szintoly merev, s ha akarta, szinte visszataszító. Testestől lelkestől aristokrata, de ment az előítéletektől s egészen szabadelvű. Érzülete vallásos, bár nem kötötte magát vallási formákhoz; de nemes tetteiben nyilvánuló. Jótékonyságának s a közügyekért csaknem határtalan, habozás nélküli áldozatkészségének számtalan példáit idézhetnők. Meg volt benne mind az, mi magas, fiatal, lelkesülő kedélyeknek zománczát képezi.

Ekkorában még közelebbi összeköttetésbe lépett Neurohr tanárral, tudós és művelt emberrel, ki csakhamar nagy befolyást nyert reá, s észtehetségei és izlése további kiképzésében tetemes részt vett. Olvastatta vele a német és franczia irodalom remekműveit s bevezette a történelmi tanulmányokba, s rábeszélte, hogy adja magát a politikára, s Batthyány végképen felhagyván a katonai pályával, vérmes természete egész hevével lépett uj pályájára; statustudományi könyvekből álló nagy könyvtárt

gyűjtött s bámulandó szorgalommal és kitartással tanult, eljárta megyei gyűlésekre és részt kezdte venni a közügyekben. A közélet színpadán először a lengyel forradalom után jelent meg, tagja levén azon megyei küldöttségnek, mely a császárt a lengyelek segítségére felkérni küldetett.

E közben ismerkedett meg gróf Zichy Antóniával, a gazdag gróf Zichy Károly egyik leányával, s a magyar Croesusnak gr. Batthyány Jánosnak unokájával, kit később nőül vett. Hosszasabb időt töltvén keleten, az ottani dús természet kéjelgéseinek közt, miután megházasodott, ifju lelkes nejével majdnem egész Európát beutazta. Utazásából hazajövének, nagyuri életet kezdé élni Ikerváron, (anyja halála és házassága után nem lakott többé Bécsben.) — Nagy jövedelmét elhanyagolt uradalmi virágzó karban tartására, de egyszersmind pompás életre fordította. Czukorgyárt építtetett, s gróf Széchenyi István példájára ötvenezer darab eperfát ültetett, de egyszersmind fényes multságokat s vendégségeket adott, melyek keleti fényt, angol komfortot s francia izlést egyesítettek, hazafiui, politikai füszerrel.

* * *

Lelkét azonban a házikör és a multságok betölteni képesek nem levén, mindinkább kezdé foglalkozni a haza politikai viszonyaival s e célból hozzáfogott az akkorig csak roszul beszélt magyar nyelv alapos megtanulásához.

Bár még ezideig jövőendő politikai tevékenysége számára semmi meghatározott célta nem választott s eleinte voltaképen inkább valamely magas külföldi

követségi állásra gondolt, hogysem otthoni tevékenységre törekedett volna, nemsokára őt is bevonták a politikai életbe s nemzeti törekvésekbe, melyek Magyarországon főképen az 1832—36-ki hosszú országgyűlésen megkezdődtek. S különösen az a nagy népszerűség és hírnév, melyet Széchenyi István gróf nyilvános tevékenysége által szerzett magának, ösztönzé Batthyányt hasonló munkás működésre.

Kezdetben mindjárt egyiránt magára vonta mind a nemzet, mind a kormány figyelmét. Hiuságának hízelt s önértékét táplálta, hogy az ekkor már erős küzdelemben álló pártok mindegyike igyekezett őt magának megnyerni. Maga gr. Széchenyi István fölismerte Batthyányban a nem csupán gazdagsága, hanem szellemi tehetségei s mindenekfelett jellemzilárdsága által befolyásossá leendő férfit, nagy előzékenységgel sietett elébe s mindent elkövetett, hogy őt azon közvetítő politikának megnyerje, melyet ő képviselt s mely akkor a kormány felé látszott inkább hajolni, bár végcélja tagadhatlanul a nemzet alkotmányos befolyásának öregbitése volt. Másfelől az ellenzék is érezte mit nyer, ha Batthyány egyéniségét magának határozottan megnyerheti. S Batthyányt hajlamai és egész lelkülete csakugyan ez utóbbi irányban vonták.

Az ország, évszázadok óta meg levén szokva, hogy a magasabb állású mágnásokban csak hazafiatlan élvadászokat lásson, Batthyány hazafias föllépését épen oly örömmel, mint a milyen meglepetéssel fogadta és osztatlan tetszésben részesítette. Batthyányt a népszerűség, melyet oly gyorsan vívott ki magának, csak nagyobb kitartásra és előhaladásra buzdította a megkezdett pályán. Szakitott minden korábbi barátjával, ki nem volt egyszersmind elv-

társa is és mind szorosabban csatlakozott a szabadelvű párthoz és nemzeti üggyhez. Ő volt az első mágnás, ki téli lakhelyét Pozsonyból Pestre tette át és ezáltal Magyarország iránti érületét külsőleg is nyilvánosságra hozta.

Igy lassankint belejött a közélet mozgalmába, melyek oly tevékeny s nagyra termett léleknek mindig bő táplálékot nyujtanak. Tevékenysége azonban eleinte másodrendűnek s inkább csak előkészületnek látszott a nyilvános szereplésre. Már 1839. végén tevékenyen működött szabadelvű követek választására. Az országgyűlésen megjelent a főrendek tábláján, de a szónoklatban gyakorlatlan lévén, inkább csak gyűlésen kívül működött, ellenzéki kört alakítván, mely akkor még csak kevés tagot számlált a magas arisztokrátiából. Első beszéde ellenzéki szellemenben nagy hatást csinált, s e siker elragadá Batthyányt. Kezdet pályáján tovább-tovább haladva, mindinkább népszerűvé vált, s kezdetben ő is mohón szívta, mit később kevésbé tudott élvezni, a népszerűség édes mérget.

* * *

Mily nézetek vezérelték őt az ellenzék táborába, jelesen a tisztán nemzeti törekvések zászlói alá s mily fokozatokon ment át ugyszólván politikai irányának fejlődése, érdekes és lélektanilag is alapos rajzát adja annak Horváth Mihály a „Huszonöt év történeté“-ben.

„Batthyány — ugymond — hibáztatta Széchenyt, hogy eleddig nem alkotott szorosan összetartó pártot, azon célok valósitására, melyeknek kívána-

tát kezdeményezése, izgatásai által a nemzetben felébresztette s oly szélesen elterjesztette. De politikai elveiben sem osztozott teljesen. Széchenyi, mint tudjuk, reformtörekvéseit a maga „logikai egymásutánjában“ mindenekelőtt anyagi javításokra irányozta, ezekre óhajtván alapítani a politikai átalakulást: a nemzet közjogi viszonyaihoz, bár azokkal ő sem volt megelégedve, nyulni egyelőre nem volt bátorsága s még a magánjog körében is csak azon átalakítást szorgalmazá, mi utját készítette elő az anyagi kifejlésnek. Ő csak ezen anyagi s társadalmi kifejlődés, erő és gazdagság erkölcsi súlyától várta az alkotmányosság és független nemzetiség elveinek fokunkinti kifejlését s biztosítását. Batthyány elfogadta ugyan Széchenyi valamennyi reformterveit, s nem kevésbé óhajtá ő is az anyagi s társadalmi haladást, de ezenfelül ő az alkotmányos szabadságot s nemzeti függetlenséget is, mik eddig csak törvényeinkben léteztek, de az ellenséges osztrák kormányrendszer által gyakorlatban oly szűk korlátok közé szorítottak, valóságos ténynyé kívánta fejleszteni; az anyagi érdekek felvirágzását ő a politikai jogok és szabadság árán megvásárolni egyáltalában nem volt hajlandó, s e tekintetben inkább Weselényi elveihez szítótt. Mennyit vett fel magába már ez időben a demokratia elveiből, bizonytalan; ez iránti nézeteivel a következő években utóbb lesz alkalmunk megismerkedni. Annyi kétségtelen, hogy ő politikai pályája első korszakában is főelvei közé számította a szabad földet és szabad polgárt, a nélkül talán, hogy a rendi fokozaton változtatni kívánt volna, mire egyelőre még ugy sem volt kilátás. — Arisztokratiai születése, szokásai s társalgási köre aligha engedte ugyan őt már ekkor annyira emel-

kedni, hogy a teljes politikai egyenlőséget eleitől fogva felvette volna hiszekegyébe; a törvény előtti egyenlőséget mindazáltal bizonyos politikai rangfokozat mellett azonnal, mihamarabb lehet, valósítani óhajtotta. Egyébiránt ha valamiben, úgy bizonyára e tekintetben változtak idővel elvei, nézetei. Első fölépése korában ő még fiatal, alig 30 éves, nemcsak önmaga nem volt teljesen kifejlett államférfi, minőnek őt 1848-ban látandjuk, hanem még a nemzetben sem forrták ki eléggé magukat a politikai irányok, — mi kivált a demokratiai elvek tekintetében, kétségtelen. Elutasíthatlannak látszék ugyan már a kor azon igénye, hogy az arisztokratia kizárólagos kiváltságai megszűnjenek, s még inkább, hogy annak politikai jogai a többi osztályokra is kiterjesszenek, minél fogva az alkotmány sánczaiba valamennyi osztály bevételessék s köztök ekként érdekesség eszközöltetvén, a nemzet egy tömör testté egyesüljön. De a rendiség tágasabb kifejtésén s igazságosabb elvekre alapításán túl ez időben, midőn a reformot még egyedül a nemesség alkothatta, s a törvényhozásban a városi polgárság sem birt kellő befolyással, a demokratiai jogegyenlőség felé igen keveseknek terjedt ki gondolata. Azért Batthyányban sem lehet egyéni szűkkeblűségnek tekinteni, ha elvei a politikai szabadságról ez időben még nem voltak azonosak a francia szabásu demokráciával.

Ily elvekkel s azon elhatározott szándékkal jelent ő meg az országgyűlésen, hogy a nemzeti haladás ügyét egy erős főrendi ellenzéki párt megalakítása által előbbre mozdítsa. Barátaival ez iránt már a gyűlés előtt is sokat tanácskozott; és Batthyálynak e pártszervezés első gondja lett főrendü társai gyűlekezetében. E végre elvrokonaival mindjárt meg-

érkezte után több értekezletet tartott; s azon általános elveken kívül, melyeken az egész országos ellenzéki párt alapult, a főrendű ellenzéknek különösen a következő kiindulási pontokat ajánlá egy beszédében kitűzetni:

„Tervünkben — ugymond — három főkérdés fordul elő, t. i. mi a célunk; miért tűztük ki azt magunknak, és mi módon érhetjük el azt?

„Tekintetbe vevén, hogy hazánkban minden lehető jót csak úgy lehet előmozdítani, ha a politikai hatalom is ott összpontosittatik, hol a vagyon és értelmiség legnagyobb súlya létezik összpontosítva, ezen középpontnak pedig a mágnesi rendet tekintvén: e rendnek mind parlamentáris, mind extra-parlamentáris tulsulyát tűztük ki célunknak. E tulsulynak elérésére a következő módokat tartom leghatékonyabbaknak, hogy:

„1. Elismervén a megérdemlett népszerűség szükségét, azt ápolgassuk.

„2. Elismervén számunk csekélységét, azt menél több független mágnesok felszólítása által szaporítsuk.

„3. Minthogy e célunkat csak egy értelemben és irányban dolgozva érhetjük el: bizonyos kérdéseket a dietán kívül is, a vármegyék gyűlésein, előre meghatározandó szellemben iparkodjunk eldönteni.

„4. Elismervén, hogy minden tartós befolyásnak legerősebb támasza a hasznosság: tehetségünk és módunk szerint azon legyünk, hogy vármegyéinkben többféle hasznos intézetek létesítését vagy igazgatását nekünk köszönhesse a közönség.

„5. Elismervén, hogy csak folytonos fáradozásainknak és egyetértésünknek remélhetjük sikerét:

előre ki fogjuk dolgozni a dietán keresztülviendő főkérdéseket; azoknak biztosítására pedig ezentul mind a választandó követek lajstromát, mind az adandó utasítások javaslatát előre szerkesztendjük.

„6. Azon elvből indulván ki, hogy személyes érdekeit a közjónak alávetni mindenki tartozik, azt ígérjük viszont, hogy ezen jót eredményező egyesületnek fenntartása kedvéért magánviszonyainkban is a lehető legnagyobb engedékenységgel fogunk egymás iránt viseltetni.“

A párt működéseiben továbbá a következőket indítványozá elfogadtatni irányadó elvekül:

„1. A mágnási rendnek óhajtandó tulsulyát nem tekintendjük iparkodásaink végcéljául, hanem csak szükséges eszközül minden rend, minden vallás, minden vélemény felszabadítására.

2. A politikai jogok, minden személyes kiváltságok lassankint történendő eltörlésével, azontul bizonyos census arányában gyakoroltassanak.

3. A birtok és vagyon szigorú tiszteletének fenntartásával, a polgári társaság jövedelmeinek legczélszerűbb felosztása a törvényhozás feladata.

4. Tagadván azon balitéletet, hogy nem minden embernek való a tudomány, a világot még a czigány gunyhójába is be akarjuk vinni.

5. A kereskedés teljes szabadságát pártolván, hazánkat minden közbenső határvámtól felmenteni kívánjuk, ha mindjárt bizonyos kárpótlási adó által kellene is azt megváltanunk.

6. A hitel kedvéért mind az avicitás, mind a fiscalitás, mind a hitbizományok eltörlését sürgetni fogjuk.

7. A külfölddel szemközt csak a lehető legszélesebb alap erősbítheti nemzetiségünket, minthogy pedig ezen alap nem a nyelveknek, vallásoknak vagy politikai nézeteknek kényszerített összeforrasztása által, hanem csak egy mindeneket egyformán védő és boldogító alkotmányhoz való ragaszkodás által gyarapodhatik: azon leszünk, hogy minden rend és vallás igazságos arányban képviseltessék az ország- és megyei közgyűléseken.

8. Minden hazafiuságnak rákfenéje a vesztegetés; hogy ennek díjai mennél kevésbbé kecsegtetők legyenek, igyekezni fogunk, hogy az apostasia, a hitehagyás, a magánéletben is bűnhesztessék.

9. A hazaszeretet felgerjesztésére minden veszélyeztetett nemzetnél hathatós eszköznek tapasztaltott a nőnem ösztönzése: hogy ez nálunk is mennél előbb fogja fel a dicső szerepet, iparkodni fogunk.

10. Minden remélhető jobblétnek föltétele a gyermekek jobb nevelése: azon kell tehát lennünk, hogy ezek úgy neveltessenek, miszerint főképen politikai feladatuknak megfelelni képesek is, hajlandók is legyenek.“

Ezen elveket Batthyány Lajos első indítványként terjeszté elvirokonai elébe; s körülbelül ezek alapján alakult meg aztán a förendi ellenzék. Batthyány tulajdonképen csak a célzt, a párt megalakítását szorgalmazá azon tüzzel s állhatatos kitartással, mely jellemének sajátja volt, a nélkül, hogy abban a vezéri szerepet is igényelte volna. Az ügy, melynek mulhatlan szükségét érzé, s nem személyes érdek, dicsvágy és hiuság ösztönzé őt erő kifejtésre. Olynemű volt azonban egyénisége, hogy őt, mihelyt fellépett, minden elvirokon önként elismerte pártvezérnek, bár eddigelé a nyilvánosság semmi nemében

nem tűnt fel s egészen ismeretlen volt a nemzet előtt. Volt kétségkívül a szabadelvű főrendűek körében egynémely egyéniség, ki nálánál fényesebb szónoki tehetséggel, a hazai ügyek kimerítőbb ismeretével birt; de nem volt senki, ki őt azon tulajdonságokban, melyek egy pártvezérben szükségesek, megközelítette volna. Azon előkészítő tanácskozmányokban, melyeket elvrokonai részint a pártszervezés, részint az országgyűlésen követendő irány meghatározása végett az alsóházi ellenzék előkelőbb tagjaival vegyesen tartottak, azonnal mindenki figyelmét magára vonta azon helyes ítéletű, hatalmas szellem, következetes gondolkozási mód s kivált azon ingadozást nem ismerő határozottság, azon erőteljes, szilárd, vaskitartású jellem, mik aztán egyéniségében utóbb annyiszor s oly fényesen nyilatkoztak, s őt a pártvezérletre oly kiválólag képesítették. Nem tartozott ő a lángész azon neméhez, mely a phantasia játékaival s meglepő képeivel ragad el, az elme szikrázó ötleteivel szemet kápráztat: a genius benne különösen a sebes felfogás, beható, éles ész, mély érzelem által nyilatkozik, melynek kombináló tehetsége a tárgyat mindig tövén, a kérdést lényegén ragadva meg, szintoly könnyűséggel fejté meg a bonyolódott csomót, mutatta ki a dialektika álérveit, mint a minő biztossággal állította fel a maga nézeteit és terveit, jelölte ki a célra vezető eszközöket. Elveiben ő soha sem ingadozott. Világos felfogása az elválasztó utaknál egy perczig sem tévőzött s gyorsan határozta el magát a teendő lépésre, melynek megválasztásában őt ritka államférfiúi tapintat vezérlé. Mit pedig beható értelme egyszer helyesnek, igaznak ítelt, ahhoz vasjelleme rendithetlen szilárdsággal ragaszkodék. Azon mély,

erőteljes, aczélozott természetek egyike volt ő, melyek a mit kezdenek, a lélek egész szenvedélyével fogják át és makacs kitartással hajtják végre, nem rettenve vissza semmitől, míg értelmök, meggyőződésük a cselekvést helyesli.

E politikai bátorság, ezen kitartó, erős akarat, melyhez még azon tulajdon is járult, hogy pártja fegyelmezésében ritka ügyességet s tevékenységet fejtett ki, különösen képesíték őt a vezérletre. De nemcsak összetartani tudta a különben oly nehezen fegyelmezhető pártot: fáradhatatlan volt buzgalma pártja gyarapításában és mindannak végrehajtásában is, mit annak érdeke egyébként igényelt. Nagy részben az ő érdemeül rovandó fel, hogy a főrendi ellenzék mindjárt kezdetben oly tekintélyes állást foglalt el s egyre növekedett számban és erkölcsi erejében. Batthyány különben nem tartozott azon szép s elragadó szónokok közé, kik a sziv hurjait rezgésbe, hullámozásba hozzák, szenvedélyeket keltenek, s a lelkesedés mámorát terjesztik át hallgatóikra: erre mind szellemének a phantásia, mind organumának a kellem és erő, mind a nyelv kezelésének könnyűsége hiányzott. De büszkébb is volt jelleme, mintsem hogy a tapsvihart hajhászni valaha kedve támadt volna. A népszerűséget becsülte ugyan, mint az általa képviselt s pártolt ügy diadalának eszközét; de cél gyanánt, személyes tekintetből sohasem bálványozta azt; s politikai pályája későbbi szakában nem egyszer bizonyította be, hogy elég erkölcsi ereje s bátorsága volt valamint fölfelé kimondani a kellemetlen igazat, úgy lefelé is dacolni a véleménynyel, mely — bár népszerű volt, de meggyőződésével ellenkezett. E bálványnak ő soha sem áldozott elveivel, keble jobb meggyőződésével.

Eddig Horváth Mihály.

Mint említettük, Batthyány szónoki fellépései ez országgyűlésen nem annyira gyakoriak, mint erőteljesek s épen azért hatásosak valának. Többi közt, midőn a követek házában az elnök által korlátozni szándékolt szólásszabadság ügyében azon tábla izenete tárgyalatott a főrendek házában, Batthyány ritka erélylyel szólalt fel az udvar hizelgői ellen. Mintha csak egy ujkori Petur bánt hallanánk, midőn így szólott: „Kezünkben a törvényt, sziveinkben pedig jogunk helyességének tudatát hordván, kívánjunk igazságot kegyelmes urunk királyunktól, azon szolgálói ellen, kik azt merik remélni, hogy tetszhetnek a fejedelemnek, ha a hű magyar ellen mindazt elkövetik, mi egy nemzetet lealacsonyít, bizodalmát elfojtja, ragaszkodását gyöngíti, sőt magát az ország nyugalma is felháborítja . . . . . Ha urok dicsősége inkább szivökön fekszik, mint önmaguk status-quoja, lépjenek bátran a trón elébe, midőn igazolásra van szükség, és ne rejtsék el magukat a trón mögé; annál kevésbé azonosítsák magokat a király szent személyével s tegyék ki őt azon népszerűtlenségnek, mit egyedül ők érdemelnek.“

Még erősebb ugyanazon tárgy folytatásában, egy későbbi gyűlés folytán tett következő nyilatkozata: „Neveink becsületére kérem és szólitom föl a főrendeket, ne spekuláljunk mi a végre bekövetkehető elbágyadására a törvényhozás egyik részének, azon résznek, mely e kérdésben már két országgyűlésen keresztül tartóztatja vissza diplomatikai öngyilkolásunkat, a mostani ivadék gyalázatát és a jövő kor átkát. Örülünk inkább ezen ellenszegülésnek: ennek sikerült oly sokáig feltartóztatni ama csapásokat, melyeket a mi elámitásunk vezetett . . .

Ne vágyakodjunk tovább oly győzelem után, melyet nekünk e tárgyban, mint a főrendek is jól tudják, most már csak egy igen ocsmány szó szerezhethet meg; és ne ismételjük azon gonosz imádságunkat, melyet csak haragjában hallgathatna meg a magyarok istene.“

* * *

Az 1843—4-ki országgyűlésen gróf Batthyány Lajos a főrendi ellenzéknek már kitűnő tagja, sőt feje s vezére volt, s büszke arra, hogy a kormány és a nép figyelmét egyaránt magára vontá. József főherczeg nádor becsülte az eszes, lovagias ellenzéki vezért, s báljain, melyekre a konzervatív párt egy tagját sem hívá, főherczegek jelentek meg. Ez országgyűlésen már igen magas fokra emelkedett hite, s népszerűsége. Metternich herczeg folyvást vonakodott a legsürgetősb reformoktól; a kath. papság felzaklatta az országot a vegyes házasságok körüli eljárása által, a cenzura korlátai sem tágítottak, a kormány némely vakbuzgó szolgái országgyűlési körön kívül is sok botrányt okoztak. Ellenzésre tágas és alkalmas mező nyílt.

S valóban, az 1843—4-ki országgyűlés nem is hagyta e mezőt fölhasználatlan. A legégetőbb reformkérdések élesen, bár kevés eredménynyel, tárgyalattak egymás után. Az új, európai eszmék szellője mélyökig megmozdította a kedélyeket. A vallások szabadsága és egyenlősége, az ösiség eltörlése és az örökváltság, a birtok- és hivatalképességnek a nemzet minden fiára való kiterjesztése, a közös adózás elve, megannyi erős támadási pontot nyújtottak az ellenzéknek a csökönyös kormányrendszer ellenében.

Gr. Batthyány Lajos.

Batthyány e tárgyalások alatt nem volt tétlen. Mint haladt első fellépései óta, a demokratia eszmekörében is, egyetlen szavából megítélhetjük. Az általános hivatalképesség ügyében így szólt: „Ész, erény, becsületesség nincs kötve osztályhoz; sőt e tulajdonok sokszor megfordított arányban állanak a nemesi kiváltsághoz“.

Hiába volt minden. — A hosszú és kölcsönös elkeseredettséggel folytatott tárgyalások nem vezettek semmi eredményre. Az országgyűlést szerfölött kegyvesztetten bocsátották szét, s nem is a király maga, miként azelőtt szokásban volt, hanem csak Károly főherczeg rekesztette be azt. Az ellenzék az országgyűlés termein kívül igyekezett elérni azt, a mire itt hiában törekedett, s társadalmi uton kísérle meg előmozdítani azokat a törekvéseket, melyektől a kormány a törvény támogatását megtagadta. Batthyány a legtevékenyebben vett részt, mind e törekvésekben, s a legbuzgóbb igyekezettel, és a legbökezűbb anyagi segélylyel gyámolítja azokat. Habár nem nagyon mély, de mindenesetre terjedt encyklopaediai képzettsége, világos esze és felfogása, s különösen uti tapasztalatai által szerzett világbeli jártassága csakhamar helyesen fölismertették vele hazája hiányait és hátramaradását, s ezért buzgó igyekezettel mozdítja elő mindazon intézkedéseket, melyek által a haladó párt szellemileg és anyagilag e bajokon segíteni akart. A védegylet, a pesti iparegyesület, a gyáralapító, kereskedelmi társulatok s egyéb hasonló vállalatok megalapíttatásukat nagy részben neki köszönhetik, s részint az ő vezetése alatt álltak, részint a leghathatósabb támogatásnak örvendhettek részéről. Ezeken kívül a tudós társaság, a nemzeti színház és a virágzásnak indult nem-

zeti irodalom és művészet is hatalmas maecenására lelt benne.

Az 1843—44-diki országgyűlés eloszlatása után a Metternich-kormány mind tovább ment, s a pártok ellentéte mindinkább éles s keserű lett. Gróf Apponyi György kancellárrá neveztetvén ki, s az adminisztratori rendszer behozatala azon félelmet ébresztvén föl az országban, hogy a kormány az alkotmányt mellékes uton akarja megsemmisíteni, gróf Batthyány Lajos élesen szegült az új kancellár s rendszere ellen, és szövetségeseket keresve hatályos ellenzésre, Kossuthnal, kinek „Pesti Hírlapja“ és pestmegyei szónoklata, valamint egyesületi tevékenysége nagy politikai hatalom volt ez időben, közelebbi érintkezésbe jött.

Midőn *Kossuth Lajos* 1841-ben pályáját megkezdette, bár vele Batthyány eleinte semmi összeköttetésbe nem volt, sőt főuri büszkeségében hajlandó volt őt csupán pénz- és dicsvágyó proletárnak tartani, s beszéd- és írásmódját nem egyszer nyilván rosztalta is, mindazáltal Kossuth Batthyányban a nagyjövőjü tehetséget előre látva, mindent elkövetett, hogy hozzá közeledhessék, s bizalmát megnyerhesse. Első érintkezések tulajdonképen az volt, midőn az iparegyesület, melynek mozgó lelke Kossuth vala, ennek indítására Batthyányt választotta elnökeül. Ettől fogva közeledtek egymáshoz.

Teljes egyetértés s még kevésbbé együttérzés azonban soha sem fejlődhetett ki közöttök. A közös célért, melyet mindketten szolgáltak, s melyben egyiknek a másakra kölcsönösen szükségök volt, szívesen kezet nyújtottak, bár valódi rokonszenvet nem éreztek is egymás iránt. Kossuthnak szüksége volt a nagy névre és tekintélyre, melyet Batthyány az

ellenzék törekvéseinek előmozdítására átengedett, s Batthyány a nagy agitátor rendkívüli szónoki s írói tehetségét elismerve, szívesen hasznosította is.

Az országban az ellenzék elvei kétségbévonhatlan többségben voltak. A legtöbb megyei gyűlésen kikeltek a kanczellár ellen, s csakhamar az egész ország izgalomban volt. Senki sem támadta meg élesebben a kanczellárt, mint gróf Batthyány Lajos. Az ország hangulatát Pestmegye saját küldöttség által akarta kifejezni ö Felségénél; s e küldöttségnek gróf Batthyány Lajos is tagja volt, mely azonban el nem fogadtatott Bécsben, s új sérelem tárgya lett. Ekkor alapították a védegylet is, melynek elnökéül gróf Batthyány Kázmér választaték ugyan, de gróf Batthyány Lajos is egyik munkás és buzgóigazgató választmányi tagja volt, s nagy részt vett a vele összekötött intézetek, gyáralapító társaság, iparműtár, stb. alakításában. Itt azonban Kossuthtal többször eltérő véleményben volt, s köztük némi ellenszenv fejlődött ki, mely azonban nagyobb tekintetek s célok előtt háttérbe szorult.

Igy jött el az 1847-ik év, s az ország, különösen Pestmegye keményen készült a választási harcokhoz. Ellenzéki klubb állittatott fel Batthyány Lajos munkás befolyásával s elnöksége alatt, ellentétben a budai konzervatív klubbal, melynek lelke gróf Keglevich Gábor elnöklete alatt gróf Dessewffy Emil, gróf Széchen Antal, Ürményi József stb. valának.

A választási mozgalom legnevezeteseb eredménye: Kossuthnak pestmegyei követté választása volt, mely ellen a kormány és a konzervatív párt mindent elkövetett, mellette pedig Batthyány Lajos és Kázmér tettek legtöbbet s hozták a legnagyobb áldozatot is. A legnagyobbszerű korteskedési tények egyike

hajtatott itt végre, de a legnemesebb s leglovagiasabb alakban. Az ellenzék hatalmas és tekintélyes főnökei, köznemesi jelmezekbe öltözve, a legnépesebb helyeket, hol a választó nemesség nagy számban s csoportosan lakott, bebarangolták s a szónoklat és pénz hatalmával, mint a hegyről lezuhanó lavinát, perczről perczre mind óriásibbá nevelték szavazóik számát. A választás napján, Batthyány Lajos, a dúsgazdag olygarcha, még akkor is köznemesi pitykés öltözetben, maga állt a párt választói élére s vezette azt a választás urnáihoz. Kerek kalappal, hosszú vöröstollal, fekete gubában, gyönyörű ménen, elől lovagolt. A sajátságos tűz, mely szemében égett, a hosszú szakáll körzete, a magas, kopasz homlok s az arcz halványsága, meglepő kifejezést kölcsönöztek a görög szépségű képnek.

Batthyány Lajos még most sem titkolta el, sőt több ízben világosan kimondá, hogy Kossuthtal nincs mindenre nézve egy véleményben, — de azért kötelességének tartá a legnagyobb ellenzéki izgatót és szónokot a parlamentbe hozni, kinek tárgyismeretére s elragadó ékesen szólására szüksége volt. E választásnak eldöntő befolyása volt az 1847—8-ki, — az utolsó pozsonyi rendi országgyűlés menetére és fejleményére. Ebben előre sem kétkedett senki; annyira nem, hogy gróf Széchenyi István, az előbbi korszak nagy agitatora s Kossuth antagonistája, szükségesnek tartá odahagyni felsőházi székét, s csak-hogy Pestmegye megválasztott követével egyenlő téren léphessen a sorompóba, magát (miután előbb Sopronban megbukott) Mosonban választatta meg s a követek táblája mellé ült.

II.

Az 1847—48-ki országgyűlés. Az első magyar miniszterium megalakulása.

Megnyilván az örökké emlékezetes 1847—48-ki országgyűlés, Batthyány Lajos erélyes részt vett annak munkálkodásában, kiváltkép az ellenzék párt-szervezkedésében. Tekintélyénél fogva ő volt az ellenzék működésének központja s egyszersmind annak felsőházi vezére.

Az országgyűlés első teendői közé tartozott a nádor-választás. József, Magyarország félszázados nádora ugyanis még 1847. elején meghalván, a nemzeti közvélemény fiát, a népszerű István főherczeget jelölte ki helyére. A nemzet ohajtása találkozott az udvaréval, s a fiatal főherczeg már jóval az országgyűlés előtt kir. helytartóvá neveztetvén ki, körutat tett az országban. Utja diadal-menet volt. Az országgyűlés megnyilván, a királyi előadásokkal együtt a nádori candidatio is, mint szokott, pecsét alatt, előterjesztetett. Mindenki azon nézetben volt, hogy a pecsétes levelet föl sem kell bontani, hanem a nélkül választani meg Istvánt, egyhangulag. Batthyány ellenkező véleményben volt; ő a levelet föl kívánta bontatni. E miatt gyanuba vétetett, hogy dicsvágya önmagát szánta volna e fényes polczra, mit azonban semmi sem bizonyít. Ellenkezőleg: Batthyány, mint mi-

niszterelnök is, a legőszintébben csatlakozott a fiatal nádorhoz, s annak teljes bizodalmát is megnyerte.

Batthyány tulajdonképi szónok, kivált a magyar megyei és országgyűlések értelmében s szokásai szerint nem volt. Felszólalásai, bár határozott, majdnem parancsoló, mindenesetre vezéri hangon tartva, többnyire rövid, az ugynevezett ékesszólás bevett virágai nélkül valók voltak. Nyers, éles hangja még kevésbé volt alkalmas, őt kedvelt szónokká tenni. De hatása azért mindig megvolt és egyéniségének súlya adott nyomatékot szavának. Velősen szólott mindig; olykor közvetítve a szélsőségeket, másszor jogokat óva s fenntartva, a főrendi tábla jogai fölött minden megrövidítés ellenében szigoruan örködve.

A nádorválasztás kérdése el levén döntve, a királyi propositiokra került a sor.

Az országgyűlés annyiban parlamentaris térre lépett, mert nézeteit a trónbeszédre adandó válaszföliratban egészen parlamenti modorban akará kifejezni. Az alsóházban éles viták folytak: egy felől a Kossuth által vezérlett ellenzék, más felől a konzervatívok közt, kik Somssich Pált ismerték vezéreknek. Széchenyi István közvetítő indítványára Somssich a magáét visszavonván, a ház szavazással döntött s négy szavazattöbbséggel Kossuth indítványát fogadta el.

A főrendeknél hat napig tartott a vita az alsóház válaszfölirata fölött. E hat napi vita eléggé tanusítá, hogy ezen okmányban a nemzet életkérdései vannak érdekelve. A főrendi táblán, — írja Horváth Mihály — soha még egy tárgy sem vitatott meg annyi buzgalommal, annyi szónoklati fényvel, mint e válaszfölirat. Legtöbb erő fejtetett ki annak azon pontjait illetőleg, melyekben a hagyományos,

absolut irányú kormánypolitika, s annak legujabbi kinövései az administratori rendszer, s a horvátországi állam-csiny gáncsoltatnak. Mert világos volt, hogy, ha e pontok keresztül mennek, s a felirat miként szerkesztve van, felküldetik, vagy le kellend Apponyinak lépnie a maga rendszerével a kormányról, vagy ha ezt a kabinet ezen első erélyes ostrom után feláldozni nem akarná, az országgyűlés fog széteszlatni. A kormánypárt ennél fogva minden erejét ráfordítá, hogy némileg bebizonyithassa, mikép az úgynevezett administratori rendszerben semmi sincs, mi akár az alkotmányossággal, akár a létező törvényekkel ellenkeznék. A törvénytárból felkeresték mindazon újabb s régibb törvényeket, melyekkel e kormány-intézkedést valamennyire támogathatták. A szónoklat nagy mesterségével fejtegették az államtudományból meritett érveket, a rend érdekét, az erős kormány szükségét, és mindazon indokokat, melyek e kormányintézkedések mellett szólhattak.

A hat napi hosszas vitákat részletesen követnünk nem lehetvén, azokból csak egy beszédet akarunk idézni, Batthyány Lajosnak alapos, a kormánypolitikát, az országnak Ausztriávali kapcsolatát, s a szabadság ügyét szónoklati fény nélkül ugyan, de mély felfogással bíráló beszédét, mely e nem-sokára oly nagy szerepet játszó államférfiúnak egyszersmind szilárd politikai jellemét is előnkbe tünteti.

„Hadd legyen — ugymond egyebek közt — nálunk is az adresse feletti tanácskozás kriteriuma annak, hogyan itéli meg a nemzet képviselősege kormányát s kormányzóit, hogy így náluk is, mindjárt a diéta elején ezen votumból merithessen erőt a jó, vagy veszítsen hiteléből a rossz systema; mert én is

panaszt kívánok emelni mind a kormányzási mód, mind a kormányzó férfiak ellen.

„A mód vagy systhema ellen annyiban, a mennyiben az 1790-ki 10-ik törvényczikk keletkezte óta soha, de soha valósággá nem vált, és nemcsak teljesen nem, de semmiképen sem lépett életbe.

„Nem lépett életbe és nem tiszteltetett ezen törvény sem bel-, sem külpolitikájában Ausztriának.

„A külpolitikában nem; mert hogyan tudott volna Ausztria oda állani Európa színe elébe, mint az absolutismus megtestesült repraesentánsa? Annak vallani magát, — és minden, nemcsak saját, de még mások ügyeiben is, akkép mutatni be magát a világnak, ha szem előtt tartotta volna az 1790-ki 10-ik törvényczikk ama szavait: „hogy Magyarország érdekei a többi tartományok érdekeinek alárendelve ne legyenek;“ — ez úton pedig nem csak alá van rendelve a magyar érdek, a magyar alkotmányos irány, sőt ez kitagadva, tökéletesen desavouirozva és diplomatice ignorálva találja magát.

„Vagy tán azt merné valaki állítani, hogy a magyar érdekre nézve közönbös dolog az, vajjon Ausztria diplomatiája az alkotmányos, avagy az absolutistikus mérlegbe veti-e a maga voksát?

„Még jóslattehetség nélkül is kitalálhatni, hogy a közelebbi háború, elvek háborúja leend, és hogy azon két jelszó, mely bizonyos idő óta két ellenséges táborra osztotta a statustudomány és a szónak férfait, maholnap lobogókon lesz olvasható, melyek után rohanandnak Európa majd minden hadseregei; — vajjon akkor is közönbös dolog fog-e lenni a magyarra nézve Ausztriának külpolitikája: ha akkor zászlóin nem a mindnyájunkat lelkesítő „alkotmá-

nyos szabadság,“ hanem a törvényeink által szám-
tízött „korlátlan hatalom“ jelszava leend felírva?

„Kérdem, ha annyi meg annyiszor emlékeztetve
vagyunk, hogy ne kívánnánk jogszerű, alkotmányos
igényeinknek utolsó consequentiáit, ne vennénk figye-
lembe vegyes házasságunkat (Ausztriával)?

„Kérdem nem hasonló joggal kívánhatja-e a mo-
narchia erősbik fele, hogy a kormány mind kül-, mind
belpolitikájában, egyaránt mellőzván az absolutis-
mus utolsó consequentiáit az összes monarchiára
nézve, modifikálja ő is eljárását és dogmáját azon
faktor nagyságához, melynek sem sympathiái, sem
érdekei nem egyeznek össze az absolut rendszerrel?

„De ő ezt mindeddig nem tette.

„Ha belpolitikáját nézzük Ausztriának, a meny-
nyiben az a nem magyar tartományokat illeti: mit
látunk ott örvendetest, mi biztosítót, mi reményger-
jesztőt? Semmit!

„Örvendetest nem; mert mindenekelőtt az tü-
nik mindenki szemébe, miszerint, Ausztria belpoliti-
kája soha nem keresett, soha nem talált magának
más támaszt, más garantiát, Ausztria különféle nem-
zetiségeinek egymás iránti antipathiáin kívül, mint
a bureaukratiát.

„Biztosítót nem; mert ha látjuk, mily vas követ-
kezetességgel folytattatik azon absolut irány, mely
Alsó-Ausztria szabadalmait I. Miksa óta II. József-
ig megsemmisítette, és II. Leopold daczára azóta ismét
felelevenülni nem engedi; — ha figyelembe vesszük,
mily elvek frigyességét fogadta el az ausztriai kor-
mány északon, és mily elveket taszítja vissza délen,
akkor meg kell győződünk, hogy hiányzik minden
alkotmányosságot biztosító szellem azon tanácsterem-
ben, hol a nemzetek sorsa felett vettetik el a koczka.

„Reménygerjesztőt se találunk; mert akár áll az, mi én előttem axioma, hogy t. i. egyáltalában nem fér meg ugyanazon kormánypálcza alatt az uralkodás korlátlan rendszere a korlátozottal, anélkül, hogy ezen két incompatibilitás egymásra corrosive ne haszon; — akár áll az, mit mások állítanak, hogy csak a kölcsönös engedékenység és assimilatio teheti tűrhetővé ezen vegyes házasságot, — mind a két esetben bizonyos, hogy nincs mit reményleni azon keresztény házasságban, hol épen a valláskülönbség okozván a surlódásokat, azon fél, mely úgy is csak a kötött házasság óta tért át egy másik confessióra s ez által épen ő idézte elő a bajt, — ha, mondom, azon fél most, közeledés helyett, thalmudja és prófétáira kezd esküdni.“

„Szerintem nem megy ki egyre: vajjon a mutató alkotmányos mozgalmak oda viszik-e a dolgot az örökös tartományokban, hogy maholnap az egyik tartomány alkotmánya biztosítékul szolgáljon a másiknak? Vagy hogy ezek ezentúl is elnyomatván, egy felül az irigység, más felül a lenézés tovább is függőben engedje maradni alkotmányos életünk felett Damocles kardját.“

Hasonló erélylyel szólott az ösiségi törvény tárgyalásakor; s még inkább és nyomatékosabban az 1848. február 4-ki ülésben, midőn a magyar nyelv és nemzetiség s a horvát követeknek ehez való viszonya tárgyában, sokkal szabadelvűbben mint ellenzéki társai, megengedtetni kívánta, hogy ezek az országgyűlésen a kihalt latin helyett anyanyelvöket a horvátot használhassák.

„Sem az igazsággal, sem a józan politikával össze nem fér az, — úgymond — hogy mi, kik felhagytunk a reménynyel, hogy a magyar nyelvet a kap-

csolt részekre ráparancsolhassuk, őket egy holt nyelv használatára akarjuk szorítani. Ez oly zsarnokság, melynek példája a történetekben nincs; ily félszeg és gyáva eszköz az egész világnak roszalását és kaczagását idézné fel. Két tekintet van itt: az igazság követelése és a politika. Az elsőbbiket már érintém; s némelyek csak a politikának kívánnak e kérdésnél súlyt adni, azon szempontból indulva: *salus reipublicae suprema lex esto*. Ha nem volnánk a létező törvények birtokában, ha a magyar nyelv diplomatikai polczra emelve még nem volna, hódolnék e nézetnek, s elismerném, hogy lehet politika, melynek az igazság rovására van tanácsa; de a dolog ily állásában, itt a politikát feltalálni nem tudom. Nemzetiségünkre nézve el van vetve a mag, annak felvirágzását nem kell többé féltенünk. Más most a teendő: feladatunk az, hogy alkotmányunkat valóságra emeljük. Ennek biztosítása s kifejlesztése mellett kell buzognunk; ezáltal tesszük le nemzeti nagyságunk talpkövét. Nemzeti nagyságunk azonban nem mozdittatik elő, ha mi, bizonyos jövőben, Magyarország határait csak nyelvünk honosithatásáig akarnánk terjeszteni. Bekövetkezhetik még az idő, hogy Magyarország régi határait visszanyerje; s e reményről le kellene mondanunk, ha a nemzet nagyságát a magyar nyelvhez kötnök. Nem a nyelv affinitása szabja a geographiai határokat. Angol-Francziaországban, mindenütt szembetűnő, hogy elszakadt egy része a nemzetnek, mely ugyanazon nyelvet birta, s hozzá csatlódott egy más, mely más fajból származott; mi bizonyítja, hogy a politikai affinitások többet hatnak a nemzet nagyságára, mint a nyelv affinitása. Azon kell hát lennünk, hogy oly alapot keressünk, mely a szomszéd nemzeteket mágnes gyanánt hozzánk csa-

tolja; oly institutiokat vivjunk ki, melyek bámulást, irigylésüket idézzék elő. A kapcsolt részekben létező idegenkedés megszüntetése végett tehát be kell bizonyítanunk, hogy nem vagyunk gyávák az erősek, és nem zsarnokok a gyöngék ellenében; hogy alkotmányunkat is tudjuk védeni, a külön nemzetiségeket is tisztelni. E tekintetben nincs reánk nézve veszély, mert egyebet nem kíván, mint hogy fentartva diplomatikai nyelvül a magyart, belügyeiket illetőleg, a latin nyelv helyett a horvát nyelv használhatása mondassék ki. Ez megszüntet minden ellenünk levő vádakat, és szóló szívesen odaveti népszerűségét áldozatúl, ha ezt elérheti.“

A mire nézve Batthyány Lajos a nemzetiségi féltékenység által vezérlett közvélemény ellenére oly férfias véleményfüggetlenséggel nyilvánítja nézeteit, s a mit a rendek többsége most, a rendes körülmények közt, elfogadni még sem akart: a nemzet azt egy hónap eltelte után, midőn saját nemzetiségét és alkotmányosságát teljesen biztosítva, a nemzetet a maga urává lettnék látta, minden nehézség nélkül megadta, de már későn a horvátoknak.

* * *

Az 1848. tavaszán bekövetkezett s egész Európát és hazánkat oly nagy mértékben átalakító eseményekkel egy új idő szakasza kezdődik azon férfiú pályájának is, ki a gondviseléstől arra volt hivatva, hogy Magyarország legujabb történetében a legdicőbb, bár gyászvégzetű, szerepek egyikét viselje. Elmetehetség, kitartás, erős akarat, hazafiság és nagy vagyon voltak azon tulajdonok, melyekkel ő a köz-

élet küzdő terére lépett, s melyek öté téren egyszerre föltünővé, s csakhamar az országos ellenzék egyik vezetőjévé, a főrendi táblán annak határozott vezérévé tették. Áthatva az újabb kor reform-eszméitől, a gazdag mágnás harczra kelt a kiváltságok előitéletei ellen; büszke olygarcha létére gyűlölte az idegen burokratia jármát; szegletes fensőbbiséget igénylő viselete s modora által sok ellenséget szerzett ugyan magának, de pártja erkölcsi erejének s hírnevének soha sem ártott. A sok ragyogó frázis kovácsolás, de csekély politikai érettség közt, mely akkor napirenden volt, Batthyány hajthatlan jelleme és nagyszerű egyénisége természetes felsőbbiséget gyakorolt.

Midőn a februári párisi események hire Magyarországra érkezett és itt villanyszerűen hatott, bár a kezdeményezést a pozsonyi országgyűlésen egészen Kossuth ragadta kezébe, a megalakulandó parlamenti kormány fejéül az első percztől fogva Batthyány Lajos volt kiszemelve, ki tekintélye által arra hivatva is volt, bár nem hiányoztak eltérési pontok, sőt valódi összeütközések is, közte s a márcziusi törvények és nemzeti átalakulás szónoki vezére között.

Midőn Kossuthnak az alsó házban márczius 3-kán előterjesztett fölirati javaslata ott roppant lelkesedéssel s a meghunyászkodott kormánypárt minden ellenmondása nélkül egyhangulag elfogadtatott, a főrendeknél huzamosabban megakadt az indítvány, mint a közönségessé vált s a konzervatívokra is elragadni látszott lelkesedés közepette várni lehetett. Az ellenzéki kisebbség, élén Batthyányval, ott is lelkesedve fogadta azt, de a kormánynyal kapcsolatban álló többség mondhatlan zavarban volt

teendője s választandó magatartása iránt. Az indítványt egyszerűen ellenezni: annyi lett volna, mint a nagy reform iránt már hő vágyakra lobbant közönség haragjának kitörését előidézni. De elfogadni sem lehetett, mielőtt a bécsi udvar s kormány véleménye határozottabban tudatnék. A nádornak, — ki, mint az uralkodó ház tagja, annak érdekeit képviselte, mint az országnak, a nemzet bizodalma által választott első hivatalnok, az ország javát s érdekeit köteleztetett előmozdítani, — helyzete, e kétoldalúságánál fogva, kényesebb és súlyosabb volt, mint bárkié. Személyes hajlamai, s vágya, nevét mennél népszerűbbé tenni, őt igen hajlandóvá tették az alsó tábla kívánatának pártolására; míg viszont a félelem, az udvar kegyét, ha annak érdekeit megsértené, s talán magas állását is kockáztatni, elég hatalmas ösztön volt, őt, minden könnyelműsége mellett is, megóvni az elhamarkodástól. Eszélyes, tapasztalatdús, nagy tekintélyű, bölcs atyjának hiánya most kezdett sajnosabban éreztetni. Ő tehát, mihelyt hírét vette, hogy a felirat az alsó tábla által elfogadtatott, a főhivatalnokok tanácsa szerint is, azonnal Bécsbe indult, a felirat tárgyalását a felső táblán a maga visszatértéig elhalasztatni kívánván. E késleltetés, bár azt egyébiránt mindenki természetesnek látta, kellemetlenül hatott a közönségre, s Batthyány Lajos oly indítványt terjesztett a ház elébe, hogy ez, önméltósága megőrzésének tekintetéből, az ülések napját s tárgyait ezentúl mindig maga határozza meg; mit azonban a többség a főherczeg iránti kiméletből elmellőzött.

Az alsó tábla értesülvén, hogy a felirat tárgyalását a nádor távolléte miatt halasztá el a felsőház, ezt harmadnap mulva egy üzenete által sürgette,

hogy a fontos tárgyat, melyet a roppant sebességgel fejlődő európai nagy események veszély nélkül sokára halasztani nem engednek, az országbíró elnöklete alatt tárgyalja. Midőn pedig Majláth országbíró azon választ adná, hogy a nádor utasítását bevárni kívánja, s majd ő maga is a nádor nyomán Bécsbe utazott, a béketüres és ezzel együtt a mérséklet is mindinkább enyészni kezdett.

Bécsben ekközben, márczius 13-kán kiütött s diadalt is nyert a forradalom. Metternich, az előbb mindenható miniszter kénytelen volt lemondani, mi negyven éves rendszerének teljes bukását jelentette. Az események e váratlan, rohamos fejlődése a márczius 3-diki feliratnak aránylag még enyhén tartott hangját nagyban túlszárnyalta. Ugy hogy most valószínű szerencsének látszott, hogy azt a főrendek még nem tárgyalták, mert az alsó háznak alkalma volt azt némi adalékokkal s magyarázatokkal meg bővíteni. Ki is jelentette a tábla, hogy a feliratban „a szellemi kifejlődés ápolásának szüksége alatt a népnevelést, a vallási jogok viszonyosságát, az esküdtsékek létesítését és a sajtó szabadságot, úgy szinte a nemzeti erőnek egyesítése által az Erdélylyel való egyesülést nevezet szerint értetni kívánja.”

A felirati javaslat t. i. az ügyek előrehaladt fejleménye után már nem felelt meg mindenben a közvélemény kívánatainak. Több nagy fontosságú reform, maga a felelős miniszterium is csak homályosan tartózkodó kifejezésekben említették a felirati javaslatban. De a mi márczius 3-kán még nagy lelkesedéssel fogadtatott, s igen bátor kíváнатnak tartatott: márczius 14-kén, a bécsi események után, már nem látszhatott elég határozottnak. Most tehát ezt szükséges

lön világosan kifejezni, mielőtt a fölirat a főrendek tanácskozása elé kerülne.

A főrendi ülés végre márczius 14-kén délután megtartatott. A terem a korlátokon kívül és belől s karzatai fuladásig tömve valának. Az országház előtti tért sűrű kíváncsi tömeg lepte el, a nép minden osztályaiból. Feszülten s felhangolt kedélylyel nézett mindenki a régen várt történendők elébe. A hallgatóság szokottnál izgalmasabb volt; kitörő éljenekkel s a tetszés minden jeleivel fogadva beléptökor a táblának szilárd hazafiságukról ismert több tagjait. A felirat végre felolvastatván, a főherczeg nádor következőleg nyilatkozott: „A felolvasott felirási javaslat felvételének mai napig elhalasztásából azon eredményt merem reményleni, hogy a méltóságos főrendek magokévé teszik abbeli javaslatomat, miszerint e föliratot egész terjedelmében elfogadni sziveskedjenek.“ És miután e szavait élénk helyeslés és hosszú éljenzés követte, így folytatá megszakasztott beszédét: „Midőn tehát a felíratra nézve a főrendeknek, mint látom, egyhangú határozatát kimondom, nyilvánitom azt is, miszerint az, hogy ez országgyűlés eredménydúsan végződjék, szilárd ohajtásom, forró kívánságom. Mit ma ígérhetek az, hogy e tekintetben személyes és hivatalos befolyásomat önálló szilárdsággal bizonyosan használni is fogom. Biztosítom arról is a főrendeket, hogy alkotmányos kifejlődésünkre az országos rendekkel kezét fogni, a jövőben is tisztelnék tartom.“

A határozatot a rendekkel tudatván, ezek azt válaszolták a főrendeknek, miszerint a feliratot a nádor vezérlete alatt országos küldöttség által kívánják a királynak átnyújtani. Ennek következtében a

küldöttség tagjai, mind a két táblán kineveztetvén, másnap, márczius 15-kén több országgyűlési tagoktól s nagy számú ifjúságtól kísérvé, hajóztak fel gözösön Bécsbe. És most ismét Bécs felé fordult a nemzet fészült várakozása, hova háromszáz év óta nem küldött fontosabb feliratot. A nemzeti kívánatok valósulása iránt azonban a bécsi események már eleve oly biztosságra érlelték a reményeket, hogy midőn az országgyűlési ifjúság és polgárság Kossuthot márczius 14-ke estvéjén fáklyás zenével tisztelte meg: ez nem kételkedett a jobbjánál álló gróf Batthyány Lajost, mint első magyar miniszterelnököt mutatni be az örömszajos tisztelgő közönségnek.

Az országos küldöttség a nádor vezérlete alatt jelent meg a királynál s nyújtá át a föliratot. A kedvező válasz megnyerésében, a királyi család s más befolyásos udvari körök ellenvetései megtörésében, — mint Kossuth később egy alkalommal maga megvallá, a nádor főherczegen kívül legtöbb része, legtöbb érdeme Batthyány Lajosnak volt. Másnapreggel végre kielégítő siker koronázta a megfeszített törekvéseket. A királytól a következő irat érkezett a nádorhoz:

„Kedves öcsém, fönséges főherczeg, Nádor ur! Azon alázatos felirásból, melyet Magyarországom rendei nevében Kedveltséged által kezemhez vettem, megértvén a hű magyar nemzet kívánságait, semmit nem kések atyai szívem tiszta sugallatából kijelenteni, hogy mind azon kívánságoknak teljesítésére, melyektől kedvelt Magyarországom boldogsága és alkotmányos felvirágzása már most föltételezve van, szívesen fordítandom gondjaimat. És ez okból tudtúl adom Kedveltségednek, hogy miután Kedveltséged,

mint az ország rendeinek egyhangú akaratával elválasztott s általam megerősített nádor és királyi helytartóm, a törvények értelmében teljes hatalommal fel van ruházva, ezen országot a hozzá kapcsolt részekkel együtt, a korona egységének, és a birodalmali kapcsolatnak épségben tartása mellett, az országbóli távollétem alatt, a törvény és alkotmány ösvényén kormányozni: Én a hű karok és rendeknek egy, a honi törvények értelmében független, felelős miniszterium alkotása iránti kívánságát elfogadni hajlandó vagyok; Kedveltségedet egyszersmind felhatalmazván, miszerint e végre a Kedveltséged által előttem megnevezett férfiakból nekem teljesen alkalmas egyéneket jeleljen ki; egyúttal pedig oda munkálkodjék, hogy ezeknek hatásköre iránt czélszerű törvényjavaslatok, a karok és rendek által is helyesen kedveltnek tartott ama legszorosb kapocsnak kellő méltánylásával, mely a *pragmatica sanctio* által egyesült s atyai gondoskodásomra egyformán jogosított örökös tartományaim között létezik, az országos felírásban érintett egyéb törvényjavaslatokkal együtt a karok és rendek által terveztesse, és további elhatározásom alá mielőbb terjesztessenek. Adja Kedveltséged e soraim foglalatját, mely kedvelt Magyarországom mindenkor atyailag ápoltságára és boldogsága iránti atyáskodó indulatomból származik, mint a Kedveltséged által elébe terjesztett kívánatokra tett legfelsőbb válaszómat, az ország rendeinek tudomására. Bécs, Böjtmás hó 17-kén 1848.“ Aláírva: Ferdinánd s. k.

A királyi leirat a nemzet kívánságának teljesen megfelelt; az ország független kormányzata, melynek feltétele alatt hívta meg a nemzet háromszáz év előtt a Habsburg-nemzetséget a királyi székre, s melyért,

a szerződéseket megszegett királyok kényuralmi törekvéseinek következtében, annyiszor és annyi vér folyt, valahára békésen, a törvényes formák szigorú korlátai között ki lön viva.

A nádor a királyi leirat következtében nyert hatalomnál fogva gróf Batthyány Lajost, az eddigi országos ellenzék fejét, kit e célból már a királynak is megnevezett, még e napon miniszterelnökké kinevezte, s a miniszterium megalakításával bizta meg. A küldöttség még szintén az napon tért vissza Pozsonynak örömrában úszó lakosai közé.

* * *

A kedélyek teljesen meg voltak nyugtatva. Batthyány megalakította miniszteriumát s a névsort megerősítés végett fölterjesztette. Az országgyűlés pedig azon törvények megalkotásához, vagy is (az eszmék már kimondva lévén) formulázásához fogott, melyek a magyar törvényhozásnak örök dicsőségű művét képezik.

E működés közepette, mely a lázas sietség mellett is a törvényhozói tapintat s bizonyos sugallatszerű nagyság bélyegét viselte magán, egy ideig nyugodtan várták a fölterjesztett miniszterek megerősítését. De a megerősítés Bécsben napról napra halogattaték. E halogatás végre mind Pozsonyban, mind a fővárosban nyugtalanítani kezdé a kedélyeket. Különféle hírek szárnyalának kivált a miniszterium személyzetéről, — hogy például a miniszterium nem fog egészen szabadelvű elemekből állani, hogy Kossuth abba belépni nem akar, hogy Vay Miklós, Keglevich Gábor, s mások is a jelöltek közt volnának,

kiknek hazafiusága ugyan kétségbe nem vonatott, de szabadelvűségök nem tartatott elég erélyesnek, hogy egyrésről az átalakulás demokratiai irányának, másról Bécs elleni jogörzésnek megnyugtató biztosítékául szolgálhatott volna.

A szárnyaló hírek nem is voltak egészen alaptalanok: mind a miniszterium személyzete, mind a miniszterialis kormányzatot illető törvény körül nagy nehézségek fejlettek ki. Batthyány Lajos miniszterelnököt azon előérzet aggasztá, hogy, ha az ország s az osztrák birodalom közti kapcsolat igen meggyöngyöztetnék, ennek kormánya, s az udvar nem lenne hajlandó Magyarországot törvényes függetlenségének éldeletében nyugton hagyni, hanem, önfentartási ösztönüknél fogva is, alattomban a reactio ármányaihoz nyulván, olyféle fogásokkal ügyekeznének majd aláásni az ország jogait, minők a márczius előtti időkben divatoztak. — S attól tartott, hogy ha elég erős lesz is az ország megörizni a maga jogait, egyre háborgattatni fog akkor, midőn belállapotjainak rendezése végett nyugalomra lenne szüksége; s a miniszterek is, a helyett hogy az udvarral egyetértésben, s az osztrák miniszterekkel barátságos viszonyban, minden erejüket a belügy s az Ausztriávali viszonyok békés rendezésére fordítanák, örökös harczot folytatni lesznek kénytelenek. E tekinteteknél fogva gondosan kerülni szándékozott minden szélsőséget, s az Ausztriávali kapcsolatban fenhagyni mindazon régi viszonyt, melynek megváltoztatását az ország törvényes függetlensége elkerülhetlenül nem tette szükségessé. Sőt, az igen könnyen kifejlődhető bonyodalmak elkerülése végett, kész volt egynémi mellékes dologban engedni is, hogy annak, mi az ország jogaiban lényeges, megszilárdulását s békés

fejlődését biztosítsa. Hasonlókép a belügyek tekintetében is oly középutat akart választani az ó aristokratiai rendszer, s az új demokratiai irány között, mely emennek fejlődését ne gátolja ugyan, mindazáltal képes legyen kibékíteni s megengesztelni azon osztályokat, melyek az átalakulás következtében százados jogaikat s előnyeiket feláldozni kénytelenítették. Szóval minden tekintetben oly politikát akart kitűzni miniszteriuma programjául, mely, míg egy részről az átalakulás irányával egyező, s annak megerősödését s fejlődését biztosító; más részről egyszersmind oly mérsékelt is legyen, hogy a kiengesztelődést az aristokrátiával, a bizodalmas egyetértést az udvarral, s az osztrák kormányval lehetővé tegye.

Röviden, Batthyányi Lajos a méltányosság, loyaltas, politikai eszélyesség által követelt engedékenység terére lépett, melyen, a haza iránti szilárd kötelességérzeténél és lángoló s épen ezért féltékeny honszereteténél fogva, a bonyolódott viszonyok békés kiegyenlítésére is útat törni ügyekezett. Kossuth ellenben a jogosság szigorú korlátai közé zárkózott, ha kell a harczra is elhatározottan. Ezen elvkülönbség köztök már a miniszterium megalakítása előtt is többizben kitünt zárt tanácskozmányaikban, s Batthyány jól érezte, hogy Kossuthal nehéz leend miniszteriumot képeznie. Innen származtak ama kósza hírek is, melyek a miniszterium személyzetéről, s különösen arról szárnyaltak a közönségben, hogy Kossuth abban részt nem veend. Érzette azonban Batthyány azt is, hogy Kossuthot, ki az átalakulásnak tulajdonképeni előteremtője vala, kihagyni, nála nélkül miniszteriumot alakítani, minden oldalról elismert lehetetlenség.

Ekként lehetetlen lévén Kossuthot kizárni a miniszteriumból, gondját arra fordítá Batthyány, hogy őt, mennyire lehet, ellensúlyozza, s irányát paralizálván, veszélytelenné tegye. Ezért beszélt rá gróf Széchenyi Istvánt, hogy ő is tárczát vállaljon, mi Kossuthnak már akkor sem tetszett. Ezért küldé Pozsonyból mindjárt márczius közepén Wenkheim Bélát Deák Ferenczért, s vállaltatott ez által is tárczát; ezért igtatta be végre Klauzált és Eötvöst is az új miniszteriumba, hogy e férfiakban neki ellensúlyt vessen, magának ellene többséget készítsen. Azt hitte, ezeknek népszerűsége s ékesszólása által majd a képviselők házában is sikerül talán elvonnia Kossuthtól a többséget. Azonban, bár ez a mondottaknál fogva részt vett is a miniszteriumban, Batthyány egyáltalában nem akart megegyezni, hogy ő a belügyi tárczát vegye át, mit a nádor neki szánt, s Kossuth maga is leginkább óhajtott, hanem a financztárczát adta neki, azt hívén, hogy a roppant feladat, mely különösen e tárcza kezelőjét várja, megtöri emberét.

A magyar miniszterium névsorának megerősítése azonban nem a legnagyobb akadályt képezte. A pénz és hadügy külön választása s Magyarországnak e két főfontosságú tekintetben is önállóvá tétele volt a legnagyobb nehézség. Bécsben már megbánták a mit ígértek, sőt megadtak volt. S a királyi válasz, mely Batthyány fölterjesztésére végre érkezett, valódi visszahúzása volt az előbbi királyi leiratnak.

A királyi válasz a törvényhozó testület közös ülésében felolvastatván, gróf Batthyány Lajos, kinevezett elnökminiszter, röviden akként nyilatkozott, hogy a királyi válasz, meggyőződése szerint,

sem a nemzet törvényes igényeinek, sem az országos rendek méltányos várakozásának eleget nem tesz. Azért minden további indokolás nélkül arra kérte a nádort, hogy hatályos közbenjárása által annak oly módóni átalakítását eszközölje, miszerint beváltassék ő felségének azon szava, hogy Magyarországnak független, felelős miniszteriumot adni kíván. Mert ha az nem történik, ő mind a maga, mind kijelölt minisztértásai nevében kinyilatkoztatja, hogy a felelős miniszterséget így elvállalni nem képesek, s arra magokat feljogosítva nem érzik.

István főherczeg nádor az elnökminiszter közhelyesléssel fogadott nyilatkozatára ekként válaszolt: „A mostani komoly s nagyszerű pillanatban, Magyarország jövője döntetik el. S e pillanatban méltóságok hazafiúságához azon forró óhajtasomat intézem, hogy most azon fontos hivatalról, melyre általam s az összes nemzet bizodalma által fölhiva vannak, ne mondjanak le. Mert itt ünnepélyesen szavamat adom, hogy azon észrevételeket, melyeket a felelős miniszterek nekem e tárgyban átadni fognak, ő felségénél nemcsak előterjeszteni, de átvenni is fogom, és ettől, ha kell, állásunkat is függővé teszem.“ A hangos és tartós tetszés-zajjal fogadott nádori ígéretre Batthyány kijelenté: hogy a miniszterium állását ő is ahoz köti, szerencsésen fog-e eljárni vagy nem a nádor közbenjárói tisztében.

A főherczeg nádor ekép adott szavát be is váltotta s már másnap, márczius 31-dikén meghozta az új leiratot. Miután a sükerhez állását kötötte, már maga visszajövedele is mindenkit meggyőzött a süker-ről. Még az nap este elegyes ülés tartatott, hogy az előbbi leirat által okozott benyomás mennél előbb

kedvezőbbel cseréltessék fel. Az országház előtti téren temérdek nép zsibongott; az ülés terme, s az előtermek tömve valának kíváncsi zajos hallgatókkal. A nők karzatáról egy szép virágkoszorú bocsátatott le az elnök főherczeg asztalára. A főherczeget, midőn a terembe lépett, szünni nem akaró viharos éljenzés üdvözölte. A férfi gyülekezet tollas kalpagjait rázta feje fölött, a hölgyssereg nemzeti zászlókat s fehér kendőket lebegtetett karzatán. Végre csend lön s a leirat olvasása megkezdetett. Annak most nem kancellariai tanácsos, hanem maga a király volt alájegyezve; s midőn az olvasó ítélőmester e szavakat: „Bécs márczius 31-kén 1848. Ferdinánd“ kimondotta, a hallgatóság háromszoros éljenzésben tört ki. Az uj leirat a felküldött törvényjavaslat lényegét egészen megerősítette.

A kir. leiratnak a honvédelem ügyében használt kifejezései fontos nyilatkozatokat idéztek elő a házban. Madarász László akként nyilatkozott, hogy a magyar hadaknak a haza határain kívül alkalmazását, mi a leiratban emlittetik, nem úgy érti, hogy azon hadakat más nemzetek megtámadására vagy a *pragmatica sanctio* által velünk összekapcsolt tartományok belviszonyaiba avatkozásra lehessen használni. „A *pragmatica sanctio*t, úgymond, úgy érti, hogy annál fogva kötelessége ugyan a magyarnak az ausztriai monarchia territorialis épségének fentartására segílyt nyújtani, de arra soha, hogy a tartományok alkotmányos mozgalmi, alkotmányt esdő sóhajtásai elnyomassanak.“

E nyilatkozatnak bizonyos fontosságot adott az, hogy az alsó tábla azt fölkiáltás által magáévá tette. Ez volt oka, hogy azt Batthyány Lajos, elnök-miniszter, nem is vélte megjegyzés nélkül hagyhatni.

„A *pragmatica sanctio* értelmezésére nézve“, úgy-mond, „azt nyilvánítja a miniszterium nevében, hogy az abból folyó kötelességet ő is úgy érti, miszerint tartozunk a monarchiát védeni, ha annak territorialis épsége megtámadtatik, de mások dolgaiba nem avatkozunk. A megtámadó háborút illetőleg azonban eltér az előtte szólótól, mert lehet oly eset, midőn támadó háborúnak helye van, s azt némileg védőnek tekinthetni a nélkül, hogy az ország territoriuma egyenesen megtámadtassék.“ E nyilatkozat fontos volt a később kifejlődő olasz viszonyok tekintetében.

Az országgyűlés könnyebbült szívvvel s gyorsan haladott az új államrendet megállapító törvények formulázásával. S azok végre szentesítés alá terjesztettek. Az országgyűlés berekesztése, személyesen a király által, s a szentesített új törvények ünnepélyes kihirdetésével, ápril 11-dikén volt kitűzve.

A király, a királynéval s a főhercegekkel, köztök Ferencz Károlylyal s nagy reményű fiával, a remélhető trónörökös Ferencz Józseffel, az előtte való napon érkezett Pozsonyba s roppant lelkesedéssel fogadtatott. A kölcsönös bizalom s egyetértő öröm legmelegebb nyilatkozatai váltattak minden részről.

A király, környezve a nádor főherczegtől, s az új kormány tagjaitól, tíz órakor a terembe lépven, a lelkesedés zajos kitörésével üdvözöltetett. A királyné a karzaton jelent meg, a két főherczeg Ferencz Károly és Ferencz József kíséretében. Következett a király által szentesített törvényczikkelyek ünnepélyes átadása, mely alkalommal azon nagy hivatást, melyet ekkorig az udvari kanczellár szokott végrehajtani, a miniszterium elnöke, gróf Batthyány Lajos, teljesíté. A király beszéde következő:

„Hiv magyar nemzetemnek szivemből ohajtom boldogságát, mert abban találok fel a magamét is. A mit tehát ennek elérésére tőlem kívánt, nemcsak teljesítettem, hanem királyi szavammal erősítve, ezennel által is adom neked kedves öcsém, s általa az egész nemzetnek, úgymint a kinek hűségében leli szivem legfőbb vigasztalását s boldogságát.“

A termet ismét a kitörő lelkesedés zaja tölté el, melyet azután István főherczeg nádor erős, mély érczhangja némitott el néhány percze. Beszéde, mely a jelenlevőket mélyen megindította, s mely helyenként hangos felkiáltásokkal szakítottatott meg, következő:

„Nagyobb örömmel nem tölthette volna el Fölséged hiv magyarjait, minthogy ezen örökre emlékezetes országgyűlés berekesztésére körünkben személyesen megjelenni méltóztatott. Egy boldogított, háladatos nép környezi itt Fölséged királyi székét; s a nemzet szíve soha forróbb szeretettel, több hűséggel nem dobogott fejedelme iránt, mint dobog most Fölségedért, ki a jelen törvények szentesítése által honunk újjá alkotója lett. — Szegény a nyelv, hogy ezért Fölségednek illő köszönetet mondhasson; hálnkat tetteink fogják bizonyithatni. Mert valamint új, életerős alapra fektettetett ezen törvények által a magyar alkotmány, úgy biztosabb alapot nyert általuk azon szent frigy is, mely e hazát Fölségedhez s királyi házához édes kapocscsal köti. Legyen isten áldása Fölségeden, koszorúzza hir és szerencse Fölséged fejét, — ezt ohajtjuk szivünk mélyéből, s magunkat és édes hazánkat Fölséged királyi kegyelmébe hódolattal ajánljuk.“

A király az udvar többi tagjaival még az nap visszatért Bécsbe. Az ország rendei pedig az utolsó

elegyes ülésbe gyültek. Miután itt a szentesített törvények, szokás szerint még egyszer felolvastattak, s a nádor királyi helytartó a rendektől elbúcsúzott, ezek nevében pedig neki Zarka János személynök s alsóházi elnök, hatalmas segedelméért az átalakulás keresztülvitelében hálás köszönetet mondott: az ország karai s rendei szétoszlottak.

A kormány székhelyére Budapestre költözött.

III.

Batthyány mint miniszterelnök.

Midőn a megalakult miniszterium az országgyűlés ünnepélyes berekesztése után törvényes székhelyére, Buda-Pestre költözött, a bizodalom és szeretet, a remény és várakozás legőszintébb örömjaja üdvözlé az ország minden vidékéről kétszeressé népesült fővárosban. Reá itt roppant feladat, tömérék munka nézett pályája kezdetén: az ország s kormány szervezésének nagy munkája, mely által a magyar államot legtöbb viszonyaiban ujja kelle teremteni. Működése különösen négy főirányba vétetett igénybe; s ezen négyágu feladat szerencsés megoldásától függött az ország ujja születésének sikerülte, jövőjének nyugalma s boldogsága. Ezen feladatok egyike volt: az új kormányzat gépezetének s az új törvények rendelkezései szerint megváltozott más belügyeknek szervezése. Másikát Erdélynek visszakapcsolása s az országba bekeblezése képezé. Harmadika abban állott, hogy Ausztriával, melynek irányában a multidők folytán a bécsi kényuralom által hazánk körül font törvénytelen s alkotmányellenes kötelékek márcziusban megszakadtak, őszintén és haladéktalanul leszámoljon; a viszonyokat s érintkezéseket a personalis unió alapján, a közös érdekek igényei szerint rendezze, s tőle a megújult, de az átalakulás követ-

keztében sokfélekép zavarba bonyolult magyar állam nyugalmát, békéjét, ha másként nem lehet, áldozattal is megszerezze. A negyedik nem kevésbé nehéz, nem kisebb fontosságú feladat volt: az országnak s kapcsolt részeinek más ajku népeivel megismertetni a kivivott politikai és socialis reformok természetét; megértetni velök a roppant nyereményeket, melyek azokból reájok is csak oly mértékben áradnak, mint a magyar ajkuakra; meggyőzni őket, hogy a megújított alkotmány alapelvei, a polgári szabadság és egyenlőség, kivétel nélkül minden osztályra, minden fajra, mely e hazában lakik, egyaránt kiterjednek, s e meggyőződés által kiegyenlíteni a multban támadt viszályokat, elejét venni ama téveszmék terjedésének, melyeket a magyar faj felsőségi igényeiről, elnyomási vágyairól elfogult, nagy-ravágyó vagy megvesztegetett izgatók hintegetnek; lecsillapítani a nemzetiségi féltékenységet; elfojtani, s a testvéri szeretetben felolvasztani némely ábrándozók vagy önzőktől szitogatott fajgyűlöletet.

E nagy föladatokkal szemben Batthyány nem közönséges tevékenységet fejtett ki.

Már előbb, márczius 17-kén, midőn t. i. István nádor tudtára adta a király által miniszterelnökké lett kineveztetését s felszólította, hogy miniszteriumot alakítson s terjeszsen föl a királyhoz megerősítés végett, a következő körlevelet intézte az ország összes törvényhatóságaihoz:

„Tisztelt törvényhatósági elnök ur! Az események rendkívüli gyorsasága miatt, még talán szét nem küldetett k. k. körlevél hiányában, a mellékelve olvasható nádor főherczegi kinevező iratra hivatkozva: első és haladéktalan kötelességemnek tartom a törvényhatóságok fejeit, elnökeit, és így önt is,

uram, ő felsége nevében s a polgári hűség kötelességeire hivatalosan felhívni, és megbízni, hogy a közbékeés nyugalom fentartására minden tekintélyöket, hatásukat, alárendelteiket erélyesen felhasználni, s az erőszakos és ingerlő eljárásokon kívül minden segédmódokat igénybe venni, — a csend és népkedély bujtogatóira és s most még fenálló viszonyok netáni tapodóira nézve pedig a törvények rendeletét szigorun alkalmazni siessenek; nehogy miniszterium és országgyűlés, mint az átalakulás és törvényesség organumai, a nagy és nehéz munka megoldásában kicsapongások vagy idő előtti követelések által akadályoztassanak; s a nemzet boldogsága, mielőtt alkotmányos tökélyét elérné, zavartassék. És míg egyfelől törvényes köreiket és hatalmukat a státuspolgárok irányában igénybe veendik, hazafiuilag törekedjenek más felől a nemzetben a közbizodalom lelkét és nyugtató érzelmeit a nemzetszerető királyi felség s nádor főherczeg, mint szinte a törvényesség organumai iránt is, gerjeszteni és öregbiteni, szóval: polgári és hivatalos erélylyel eszközteni azt, hogy a hon, magához méltólag s boldogságát elősegítőleg érezze át a nemzeti szabadság első örömeit. És mindennek pontos és hűséges teljesültét annál biztosabban várom és remélem, minthogy valamint én a kormányzat eredményeiről felelősséget vállaltam, úgy a törvényhatóságok elnökeit felelősekké teszem mindazon nem remélendő botrányok és zavarokra nézve, melyek az általában nem várt hanyagságból vagy egykedvűségből származnának. Pozsony, márczius 17-én 1848. Hazafiui üdvözlettel s teljes bizalommal tisztelt törvényhatósági elnök urnak kötelezettje gr. Batthyány Lajos s. k., nemzeti miniszterelnök“.

S midőn a miniszterium Buda-Pestre érkezett,

hogy az ország kormányát már tényleg átvegye, a következő körlevélben tudatta a nemzettel:

„Polgártársaink! Az országgyűlés eloszolván, hazánk közkormányzását, a törvények értelmében, átalvettük.

„Midőn ezt a haza minden törvényhatóságaival s egyes polgáraival tudatjuk, felhíva érezzük magunkat kinyilatkoztatni: miként nemcsak közügyeinket igazgatni, hanem a további kifejlődést is előkészíteni s biztosítani tisztünk levén, ennek érdekében a nemzetnek és minden egyes honpolgárnak törvényes szabadságát s a rendet, mint a szabadság feltételét, hatalmunkban álló minden eszközökkel védeni, és fentartani kötelességünknek ismerendjük.

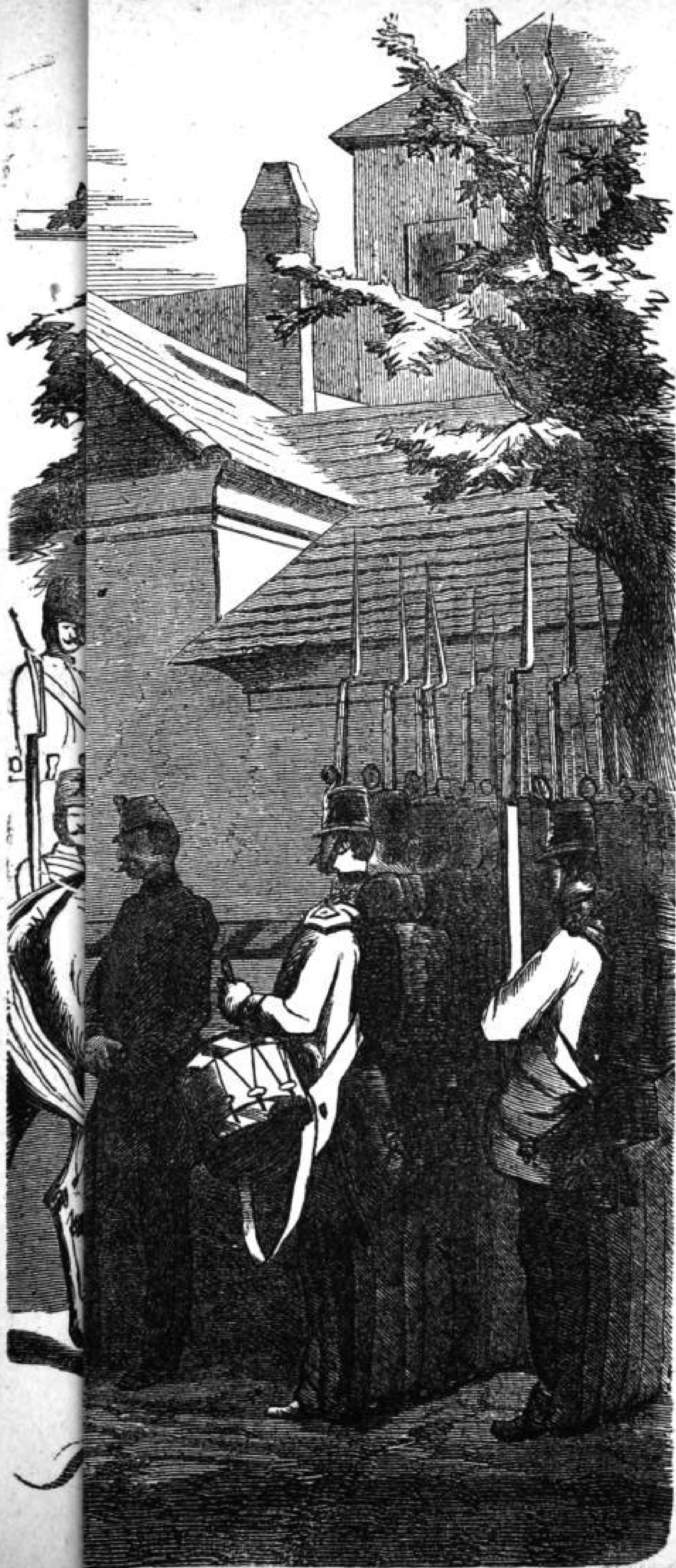
„Minélfogva a törvény nevében, a hatóságoktól, egyes tisztviselőktől és a haza minden polgáraitól hazafiui közremunkálást kívánunk, megvárva azon engedelmességet, melylyel a törvényeknek mindenki tartozik.

„Eljárásunkról annak idejében felelni úgy tartjuk kötelességünknek, mint dicsőségünknek.

„Pest ápril 16-án 1848. A magyar független miniszterium. Gr. Batthyány Lajos, Deák Ferencz, b. Eötvös József, Klauzál Gábor, Kossuth Lajos, gr. Széchenyi István, Szemere Bertalan“.

A teendők közt elsőnek látszott, a törvényhatóságoknak legalább ideiglenes újjászervezése, hogy az új állapotok keretébe beilljenek; s azért még ugyanazon napról, ápril 16-káról, kiadatott a belügy-miniszteri rendelet „a megyék kormányzata iránt“. A főispáni helytartók elmozdítottak hivatalaikról s a főispánságok azon hatáskörbe állítottak vissza, mint Apponyi előtt voltak.

A nemzetőrség szervezése, mely az ország védelmi rendszerének első csiráit rejtette magában, mindjárt az első napokban szintén megindított, azon rendeletekkel, melyeket eziránt Batthyány már ápril 20-kán kibocsátott. A főváros, valamint az ország magyar vidékei s kivált a városok nagy lelkesedéssel fogadták ez intézkedéseket s buzgalommal kezdtek a nemzetőrség szervezéséhez. De az idegen ajku népfajok közt már ez első intézménynél kezdte a rossz akarat elhintegetni a sárkányfogakat.

Az első nemzetiségi ellenmozgalmakat az Erdélylyel való törvényes egyesülés (unió) tényleges létrehozására intézett törekvések szították, ha még nem is lángra, de legalább izzó parázsszá. A szászok különleges municipális kiváltságaikat féltve, az oláhok volt földesuraik ellen felbujtogatva, hosszú sorát kezdték meg a nemzetiségi reactió ama cselekvényeinek, melyek utóbb az egész hazát lángba és vérbe borították. Szebenben s több szász városokban conventiculumok tartattak, melyek Magyarország és az unió ellen, inkább vagy kevésbé nyíltan elárulták ellenszenvöket. Az oláhság Balázsfalván május 15-kén nagy népgyűlést tartott, mely már hangos óvástétellel nyilatkozott a célba vett unió ellen.

A kormánynak mindazáltal sikerült még ekkor elhallgattatni ez ellentörekvéseket. Bár napról napra sejthetőbbé kezdett válni, hogy ilyes mozgalmak Bécsből is bátorittatnak egy titkos hatalom által, mely részint a régi rendszer bukott embereiből, részint az udvar környezetéből, sőt annak némely tagjaiból alakult. E titkos hatalom a kamarilla volt, mely csak az események ellenállhatlan nyomása alatt, de egy perczig sem őszinte önmegadással fogadta el a márcziusi eseményeket s azon föltétellel

engedett, hogy mindent fölhasznál az általa kicsikartnak nevezett vívmányok megbuktatására.

E titkos hatalom nemsokára szövetségest nyert, fájdalom egy oly testületben is, melynek alkotmányosnak kellett volna lenni, de melyet félreismert érdekek s a magyar nemzet iránti megrögzött bizalmatlanság, csakhamar letérítettek az alkotmányos utról. Ez a bécsi miniszterium volt. Ennek is ugyanazon márcziusi szabad napok voltak szülői, mint a magyar miniszteriumnak, s mégis, a helyett hogy ezzel kezét fogva igyekezett volna az alkotmányosság megszilárdításán, ellene fordults engedte magát az udvar elidegenítő befolyásának eszközeül fölhasználtatni.

Tagadhatlan, hogy az 1848-diki események sokkal lazábbá tették a viszonyt egy felől a korona és Magyarország, más felől ez és az örökös tartományok között, mint akár egyiknek, akár másiknak üdve kívánta volna. Sok kérdést függőben hagytak; s a mi Bécset és az udvart, sőt a birodalom egész Lajtán tuli részét leginkább érdekelte, az államadósságok kérdésében oly kételyek keletkezésének nyitottak tág kaput, melyek Bécset méltán nyugtalanították. De elevenen érezték ezt a magyar politika vezetői közt is az eszélyesebbek s mindenek fölött Batthyány; és kész is lett volna mindezekon segíteni s megnyugtató törvényes intézkedések létrejöttét eszközölni, — de természetesen csak alkotmányos uton, t. i. a törvényhozás útján.

Az országgyűlés azonban nem ült együtt s így törvényeket alkotni, a márcziusi törvények hézagait kipótolni, az államadósságok ügyében intézkedni stb. mind nem lehetett. A kormány első teendőinek halmaza, a törvényhatóságok rendezése, az új vá-

lasztási kerületek megalakítása s a választási joggal újonnan felruházottak összeírásai nem engedték, hogy az országgyűlés rögtön egybehivassék. A kormány azonban siettette a szükséges munkálatokat, csak-hogy az első pesti nemzetgyűlést mielőbb s már július elejére egybe hívhasssa.

Ha a bécsi miniszterium őszinte jó szándokkal s a kiegyezkedés elhatározott akaratával várja be ezen országgyűlést, s addiglan semmit sem tesz, mi a magyar kormány függetlenségét sérti s az egyetértést megzavarja; az udvar pedig akkoron határozott nyíltsággal sürgette volna a függő kérdések kiegyenlítését: a magyar miniszterium kétségkívül megal-kuva a viszonyok kényszerűségével, mindent elkövet vala az ohajtott kiegyezésre. De az udvari reactió mindjárt az új törvények szentesítése után meg-kezdte alattomos fondorkodásait a magyar kormány függetlensége ellen s azért ez is kénytelen volt ellenrendszabályokhoz nyulni.

A legveszélyesebb fegyver, melyet az udvari kamarilla Magyarország ellen vont és mindkét élén élesre köszörült, — a nemzetiségek féltékenysége s a magyarok iránt ellenséges indulata volt. Mikép szittatott ezek lángja, példáját láttuk már az erdélyi szászok és oláhok fenekedésében az unió ellen, fogjuk látni még nagyobb mérvben Horvátország külön szakadásában, melyről mint legnagyobb következményről, külön is részletesebben fogunk szólni. A szláv, t. i. tót és szerb nemzetiségek iránti viszonyok is egyre kényesebbekké kezdettek válni. Csehországban is zajosak voltak a márcziusi napok s egy szláv birodalom ábrándja hevitette a kedélyeket. Az eszme a cseh- és morvákkal rokon s velők egyszersmind szomszédos tótjainkra is elragadt

s hazánk e felső vidékén is találkoztak rajongók, kik Szvatopluk birodalmának régi dicsőségét mohón álmódták vissza.

E szláv mozgalmak éle csakhamar Bécs s az ottani német uralom ellen fordult. A cseh párt a német párttal élesen küzdött a miniszteriumban s a május 15-ki bécsi lázadás tulajdonkép a cseh szláv-ság diadalának tekinthető az osztrák némettség fölött; a bécsi birodalmi gyűlésen ugyanis a szláv-ság nevezetes tulsulylyal bírt a némettség fölött; s e tulsulynak tulajdonitható, hogy a nagy német egység roppant horderejű szép eszméje meghiusult. A cseh tulsuly ellenében a bécsi német polgárság, egyetemi ifjuság s még az utcza-i nővilág is torlaszokat épített s végre is a félénk udvart elriasztotta Bécsből.

Ha a király ekkör, Bécsből menekülve, Budára jő: valószínű, hogy itt a magyar befolyás által megóva a reactió mérgétől, sok, a mi bekövetkezett így, elmaradt volna. Fájdalom! ellenkező irányba a tyroli havasok közé, a félre eső Innsbruckba futott a kamarillától vezetett udvar.

Alig értesült erről Batthyány, a következő proclamatiót bocsátotta ki a nemzethez:

„Hazafiak! Épen most vettük futár által azon tudósítást, hogy felséges királyunk Bécs városát váratlanul elhagyta, s utját Innsbruck felé vette.

„Sietünk ezt a közönséggel tudatni, nehogy e hír más alakban s tán elferditésekkel terjesztve, okot adjon nyugtalanságra, s eszközül szolgáljon izgatásokra, melyeket a haza jelen körülményei között kerülni s távoztatni minden honpolgárnak legszentebb kötelessége.

„Meg vagyunk győződve, hogy a magyar nem-

zet legforróbb ohajtása teljesülne, ha ő felsége, Bécsből távoztával, egyenesen hű magyarjai közé jött volna, hol szentséges személyét buzgó lelkesedéssel környezné azon nép, mely szabadságához s törvényes fejedelméhez szeretetben, hűségben ingadozni soha nem fog. S nem is késtünk a nemzetnek ezen forró ohajtását azonnal ő felsége elébe terjeszteni, bizodalmat kérve s remélve a jó királytól, azon néphez, mely századokon keresztül e bizodalmat épen a veszélyek legnehezebb óráiban oly igen megérdemlette, s mely azt megcsalni bizonyosan képes nem volna soha. És mivel azon alkotmányos viszony, azon hűség és ragaszkodás, mely nemzetünket törvényes királyunk személyéhez és az uralkodó házhoz köti, változást nem szenvedhet, az által, hogy ő felsége birodalmának valamely más részébe tette által tartózkodása helyét, hg. Eszterházy Pált mint ő felsége személyéhez rendelt felelős magyar minisztert utasítottuk, hogy urunkat királyunkat mostani tartózkodása helyére azonnal kövesse s törvény-szabta állásában magas személye mellett maradjon.

„Polgárok! Európai események segítették elé hazánkban is az egész nemzet rég ohajtott szabadságának létrehozását; de az egész nemzet egyesült ereje s osztatlan közremunkálása szükséges arra, hogy az európai mozgalmaknak sokféle irányban zavargó rohama veszélybe ne döntse hazánkat, nemzetünket s annak kivivott szabadságát. — Mi erőnk s tehetségünk szerint teljesítendjük a reánk bizott kötelességet, de hogy nehéz feladásunkban eljárassunk, a nemzet buzgó s erélyes támogatására van szükségünk.

„Szükségesnek tartottuk az országgyűlésnek minél előbbi összehívását, s annak határnapjául f. é.

julius hónapnak 2-ik napját tüztük ki, s azt ő felségéhez is felterjesztettük. De rendkívüli körülményeink között addig is, minden egyes polgárok szent kötelessége, mindent elkövetni, hogy a hazát fenyegető veszélyek megelőztessenek.

„A hazának szent nevében szólitjuk fel tehát a honnak minden polgárát, legyenek erősek és állhatatosak a hon és szabadság iránti szeretetben s a törvényes fejedelem iránti hűségben; legyenek egyetértők, s mellőzve minden viszálykodást, mi erőnket megtörhetné, egy célra egyesülve munkálkodjanak a haza megmentésén. — Felszólitjuk a hon polgárait, hogy azon önkénytes seregnek, mely iránt a rendelet már kibocsáttatott, minél nagyobb számban s minél gyorsabban állítását minden módon segítsék elő. — Felszólitjuk végre, hogy midőn most a hazát vész fenyegeti, tegyék a haza oltárára áldozatul vagyionuknak is valamely részét, s adjanak a hon védelmére — kitől egyébként nem telik — kölcsönképen pénzt vagy egyéb oly vagyont, mit könnyen pénzzé lehet fordítani.

„Bizunk a nemzet lelkesedésében és azon honszeretetben, mely e hazát a legsúlyosabb körülmények között is megmentette, hiszszük, hogy e felszólításunk nem fog siker nélkül elhangzani; ugyanazért a belügyminiszter e mai napon kelt rendeletében közhirrre teszi az ajánlatok beszédésének módját és helyeit.

Budapest, május 19 én 1848. Gr. Batthyány Lajos, Deák Ferencz, Szemere Bertalan, Klauzál Gábor, gr. Széchenyi István, b. Eötvös József.

De térjünk vissza a nemzetiségi mozgalmakra. A cseh mozgalmak folytán Magyarország felvidékén Stúr, Hodzsa, Hurbán tót izgatók szították a tüzet,

egész a lázongásig; az ország déli részén pedig a szerb és horvát nemzetiségeknél forrongott az elégtelenség. Egyelőre úgy látszott, mintha a közszabadság áldása testvérekké tenné a népeket, s a szerb-ség jobbjai, magokat magyar polgároknak vallva, hangos nyilatkozatokkal állottak a kivivott magyar szabadság és államiság fennlobogó zászlói alá. De ez örömmámor nem sokáig tartott. Az elégtelenség a fölött: hogy a magyar nemzeti szabadelvű párt jutott diadalra a régi rendszer romjain, s annak hivei az utból félre vonulni kényszerültek, elégséges táplálékot talált oly népfajok kedélyében, melyek megszokták épen a régi rendszer emberei által vezetetni magokat. A reactio elég támpontot talált a szerbekben és horvátokban, a maga alattomos céljai kivitelére. A mellett egy Dél-Szlávia eszméje szemkápráztató fényben merült föl a nemzetiségi rajongók lelke előtt, s annak létesítése, a jelen viszonyok közt már nemcsak lehetlennek nem, de még fölötte nehéznek sem tetszett előttök. Csak egy volt szükséges: a horvátok, szerbek s más déli szláv fajok egyesülése.

A horvátok május elejére nagy nemzeti gyűlést hirdettek; s egy előleges gyűlésben, már márczius 25-kén, Zágrábban, Jellasich József ezredest bánnak kiáltván ki, kineveztetését, vagy inkább csak megerősítését kérelmezték. A magyar miniszterelnök már ekkor kinevezve, a magyar miniszterium alakulóban volt; s mégis, a kamarilla, ennek mellőzésével és kihallgatása nélkül, ki tudta eszközölni Jellasichnak kineveztetését. Valódi mestervonás volt ez, a a reactio részéről, a független magyar kormány kineveztetése perczében, ily ellensúlyt állítani mellé.

Horvátország némi önállósága, melyet a magyar

koronával való lazább kapcsolatában élvezett, hasonlóra törekedni ingerlé a magyarországi szerbeket is. Ezek is külön nemzetiséget, sőt közülök a vérmesebbek külön kormányt is kezdenek már igényelni magoknak. S ezt, midőn még Pozsonyba, az alakulóban levő kormányhoz, s az országgyűléshez küldöttséget küldöttek, annak egyik tagja Stratimirovich György nyíltan ki merte mondani. Kossuth hevesen utasítá vissza e nyilatkozatot. „E kérdést, monda, kard döntse el közöttünk” — s ezzel csak olajat öntött a tüzre.

Alig vette át a kormányt a miniszterium, már az alvidéken, Ujvidék, Karlovicz s más városok és falvakban, az izgatottság oly mértéket ért el, mely az egyszerrei fegyveres föllépést is igazolta volna a kormány részéről. Karloviczról körlevél ment szerte az ország összes óhitűjeihez, mely arra ingerlé, hogy külön, önálló nemzeti területet követeljenek magoknak, mely Magyarországból szakittassék ki, külön „despot” alatt, s a magyar koronával csak az ugyanazon uralkodó kapcsolatában álljon. Ujvidéken április 20-kán nagy csoportosulás történt, hol az izgatás nyíltan és fenyegetőleg folyt, s ugyan oda május 13-dikára nagy szerb nemzeti gyűlés hirdettetett. Kikindán egyszerre a legborzasztóbb tettlegességek törtek ki. A szerbek a kisebb számú magyarság java részét leöldösték.

A kormány, bár a lázadás megfékezésére haderőről is kelle hirtelenében gondoskodnia, nem a boszszu, hanem az engesztelés tekinteteit tartá legfőbbként maga előtt. Batthyány higgadt politikája vezérlé a miniszteriumot, midőn a szerbek bizalmának megnyerésére s felizgatott szenvedélyeik lecsillapítására, egy született szerbet, a szerbek egyik büszkeségét,

az Arzén patriárcha családjából származott Csernovics Pétert küldötte királyi biztosul közéjük.

Batthyány engesztelékeny s eszélyes rendszabályai azonban nem vezettek célra. A szerb s általában a délszláv mozgalom tulajdonképi forrása kívül esett e lázongó elemeken, kívül az ország s a magyar kormány hatáskörén.

De nem akarjuk a forradalom részletes történetét írni. Mit tett e nemzetiségi mozgalmak ellenében Batthyány, mennyi erélyt s eszélyt fejtett ki elnyomásuk s lecsendesítésükre: látni fogjuk, ha a horvát ügyben a királylyal és a bécsi miniszteriummal folytatott alkudozásait részletesen elbeszélendjük. Batthyány korán fölismerte, hogy az országnak sebhető oldala épen ez, a nemzetiségi kérdés, s mig ellenében a védelemre készült, egyszersmind elkövetett mindent eredete gyökerében való visszafojtására.

Ezért tette azt is, hogy midőn az erdélyi országgyűlés végre kimondta az uniót, az annak hírének meghozó követekkel maga személyesen sietett a királyhoz Inspruckba, az unió-törvény haladéktalan szentesítését kieszközölni. Ez alkalommal a horvátok és szlavonokhoz is bár szelid hangon tartott, de határozott királyi leiratot eszközölt, mely őket az engedelmességre visszatérítendő vala. Tulfelől, az ország védelméről gondoskodandó, már május 16-kán kelt rendelettel, egyelőre ugyan csak tiz honvédszászlóalj felállítása iránt tett intézkedést. A zászlóaljak, egy-egy ezer harczost számláló, toborzás útján három évi szolgálatra ajánlkozó önkéntesekből valának felállítandók. Hogy az alakulandó sereget alkalmas tisztekkel s tüzérséggel mindjárt kezdetben el lehessen látni, a rendes hadseregnél szolgáló vagy abból kilépett, s nyugalmazott hazafiak szóllittattak fel,

vállalnának „a királyi trón, haza és alkotmány védelmére“ az ország e külön hadtestében szolgálatot.

A honvédség föllállítása mindjárt e kezdetben nagy örömmel és lelkesedéssel fogadtatott. Valóban szükség volt ily erélyes intézkedésre, hogy a miniszteriumnak a nehéz viszonyok közt már magyar részről is, s épen a vérmesebbek részéről, megtámadott népszerűsége ismét megerősíttessék. Sokan voltak ugyanis, kik Batthyánynak a kiengesztelődésre hajló, s azért mindent elkövető politikájában, nem államférfiui eszélyt, csak gyávaságot láttak. És e tiszta lelkületű s határozott jellemű férfit nem irtóztak keserű megtámadásokkal illetni, majdnem sárral dobálni.

De ideje a nemzetiségi mozgalmak s különszakadási törekvések legfontosabbikára, a horvátországiára térnünk át, s ez ügyet első eredetétől kezdve, mind nagyobb és fenyegetőbb mérveket öltő fejlődésében, valamint Batthyánynak ez ügy iránti magatartását s egész politikáját, lehető részletességgel terjesztenünk elő.

* * *

Horvátországban a márcziusi törvények kezdetől fogva kedvezőtlen benyomást tettek és bizalmatlansággal fogadtattak. A délszláv mozgalmak, melyek már előbb, néhány év óta ütögették fel fejüket a Dráva és Száva közén, s melyek a magyar országgyűléseken jelen levő horvát követek egyes fölépéseiben és egész magoktartásában visszatükrözöttek, újabb lendületet nyertek a szabadság és nemzetiség szellőjétől, mely február óta oly hatalmasan kezdett fuvallani.

A magyar nemzetiséget és elsőséget oly teljes mértékben biztosító törvények nem tetszettek a külön huzni törekvő horvátoknak. Fejeik azért egy perczig sem járultak e törvényekhez, s azok érvényét elismerni nem akarták.

S támogatásban Bécs részéről korán kezdettek részesülni. Jellasich József, a magyarok s az új törvények ismert ellensége, s a horvátországi illyrpárt egyik szemefénye, mint láttuk, már márczius 28-kán, a magyar miniszterium ellenére neveztetett ki Horvátország bánjává. Batthyány azonban, itt is a kiegészítés embere, a bánnak tudtára adatá, hogy „bár a kölcsönös viszonyok Magyarország s a kapcsolt részek közt a törvények által meghatározvák, melyeknek megtartását a magyar kormány legfőbb kötelességei közé számítja: de a kölcsönös bizodalom s egyetértés biztosítására vonatkozó némely kérdések földerítése s elintézése a jelen körülmények közt, mégis szükségessé teszi, hogy a miniszterium a bánnal személyesen értekezzen. Mindezekért a miniszterium a bánt május 10-kére Pestre várja.”

Horvátországban azonban ezalatt napról napra rosszabbra fejlődtek a dolgok. Az előbb tisztán nemzeties irányu mozgalom, most egészen reactionariussá vált az új törvények ellen, a mi világosan mutatta, hogy bár tüzhelye Zágrábban van, de a szél, mely szítja, Bécsből fú.

Jellasich egyszerre mint hatalmas dictator lépett föl Horvátországban, és pedig egészen a magyar ellenes, dühöngő illyrpárt javára; az alkotmány-hű horvátokat kérlelhetlenül üldözte, a reactió híveit ellenben minden kedvezményekben és kitüntetésekben részesítette. S már ápril 25-kén kiáltványt ad ki a horvát nemzethez, melyben kijelenté, „hogy

Horvát- és Tótországnak, valamint a magyar tengerpart (Fiuménak) is közigazgatási kapcsolata Magyarországgal a jövőre végkép megszűntnek tekintendő, minden felsőbbbségi hatóság ezentul kizárólag a bánt illetvén“. A nép fanatizálását a sajtó és a papság által végletekig vitték, s a magyarság elleni gyűlöletet hihetetlen magasságra szították.

A bán e működésének s a horvátországi ügyek ezen állapotának hire ápril végnapjaiban érkezett Budapestre, s annak lakóit, kivált a fiatalságot, lázas ingerültségbe hozta. Wesselényi Miklós egy hazafias közlakoma alkalmával, a horvátok és szerbek lázongásáról érkezett legujabb híreket előadván, első kiáltá ki, hogy a „haza veszélyben van!“ s fegyverre hívta föl polgártársait.

A miniszterium, mely ugyanazon napon vette Jellasich kiáltványait, ezekből eléggé meggyőződhetett a bán nyílt párütéséről. De az országban kevés katonaság lévén s a bécsi miniszterium több haderőnek az országba behozatalát konokul gátolván, a lázadás elnyomására kellő intézkedéseket nem tehetett. Felkérte tehát a nádort, hogy Batthyány miniszterelnökkel Bécsbe utazzék s ott a királytól oly rendeleteket eszközöljenek ki, melyek a bécsi miniszteriumot méltányosabb eljárásra, a bánt és a zavargó horvátokat pedig engedelmességre indítsák, egyszersmind pedig a horvát és határőrvidéket is meggyőzzék — az izgatók által szórt hazug hírek ellenében, — hogy mindaz mit a magyar kormány rendelt, a királynak is határozott akarata.

A tett lépések eredménye, a horvát ügyben a következő két fontos királyi kézirat lön:

„Kedves báró Jellasich!

„Határozott és rendithetlen akaratom, a Magyar-

ország koronája alatt egyesült tartományok kormányának egységét, királyi szavamhoz s koronázási eskümhöz hiven, a törvények értelmében fentartani, és soha sem fogom megengedni, hogy a magyar korona alatti tartományok közt fenálló törvényes kapocs önkényes rendeletek vagy egyoldalú határozatok által megtágíttassék. Minélfogva oda utasítom Önt, hogy királyi helytartóm parancsainak, s az általam kinevezett magyar felelős miniszterium rendeleteinek, melyre én Magyarországnak s az ahhoz kapcsolt tartományoknak kormányzását az 1848-ki III-dik t. cz. által biztam, a kormányzás minden ágaiban szorosan engedelmeskedjék, s ezen királyi akaratom teljesítésére hivatalos hatáskörében minden tekintetben felügyeljen. — Kelt, Bécsben 1848-ki máj. 6. *Ferdinánd* m. k.“

István főherczeghez pedig ez ügybenkövetkezőleg irt a király:

„Kedves öcsém, főherczeg István!

„Miután hirszerint Horvátországunkban több helyeken elkülönzési törekvések merültek föl, melyek a Magyarországgal és összes monarchiámmal való egységre nézve következéseikben felette veszélyesekké válhatnának: meghagyom kedveltségednek, hogy szükség esetére egy ön előtt alkalmasnak látszó egyént, a szükséges felhatalmazásokkal ellátva, királyi biztosul küldjön ki Horvátországba; kinek is kötelessége lesz a hasonló merényletek elnyomására szükséges szabályokhoz minden erélylyel nyulnia. Kelt, Bécsben 1848-ki máj. 6. *Ferdinánd* m. k.“

E királyi kéziratokra támaszkodva, István nádor május 10-kén kelt rendeletében meghagyá a bánnak, hogy mind a fennebb említett, magában pártütést foglaló körlevelét, mind a rögtönítelő bi-

róságok iránti rendeletét azonnal vonja vissza, s őt ezen eljárásától harmad nap alatt futár által tudósítsa. Jellasich azonban, az udvari reactió intézőinek azon utasításával hagyván el ápril közepén Bécset, hogy bármi parancsot venne is a magyar kormánytól, vagy annak eszközlésére a királytól, az által magát legkevésbé se engedje ellenforradalmi működéseiben megzavartatni, a királyi leiratot csakugyan félrevetette, kijelentvén, hogy miután a király, az ő meggyőződése szerint erkölcsileg fogoly, s kényszerítve van a magyar kormány kívánata szerint cselekedni, ő, a bán, e körülmények közt nem köteles engedelmeskedni a királyi parancsnak. A nádor és a miniszterium leveleit tehát, mint előbb ugy most is, felbontatlanul küldé vissza, s tovább is folytatá megkezdett irányát; a közjövödelmeket letartóztatta, s azokról önkényleg intézkedék, a kormányrendeletek iránt engedelmes tisztviselőket letette, s párthiveiből újakat nevezett stb. s mindezt, mielőtt báni hivatalába törvényesen még csak beigtatva is volt volna.

A bán, a kitüzött három nap lejártával, választ nem küldvén, Horvátország részére a kir. helytartó nádor királyi biztost nevezett Hrabovszky altábornagy személyében, s őt a szükséges szigorú utasításokkal ellátta. Jellasich azonban nem hogy engedelmeskedett volna, sőt formaszerinti ellenállásra készült. Önkénteseket hívott zászlói alá, s haderőt szervezett, melylyel Horvátország különszakadását védőleg s ha kell támadólag is föntartsa, vagy kivívja.

A dolgok Horvátországban odáig értek május folytán, hogy Batthyány szükségesnek tartá ismét személyesen fordulni a királyhoz s tőle a horvát ellenforradalomnak egy csapással megsemmisítését sürgetőleg követelni.

Az udvar ekkor már, a főlebb említett májusi zavarok következtében eltávozott volt Bécsből Innspruckba. A kamarilla célja volt: minél jobban elkülönözní a fejedelmet a magyaroktól. E törekvést ellensúlyozandó, a magyar kormány, két tagját Eötvös és Széchenyi minisztereket küldé Innspruckba, hogy az udvart rá birják, tenné át székhelyét huzamosbban Budára. A miniszterekkel maga István nádor is elment s bár egyenesen visszautasító választ nem kaptak, de eredményt sem sikerült elérniök. A horvátok mozgalmái s a bán Jellasich eljárása ellen erélyesen felszólalván, kivitték, hogy ő felsége a bánt maga elébe idézze.

Batthyány mint tudjuk, az erdélyi unió törvény szentesítése végett a királyhoz küldött követekkel maga sietett Innspruckba, ott egyszersmind a hatalmassá válni kezdő bánnal az udvar küzdhomokján megmérkőzzék s ha lehet — még egy kísérletet tegyen a békés kiegyenlítésre. De tudva, hogy a bán otthon, horvátjai körében, már nagyon is sokra ment, méltán kételkedhetett, valyon meg fog-e jelenni a bán? — s azon esetre, ha ő folytatná eddigi magaviseletét, a királyi parancsnak sem fogna engedelmeskedni: a miniszterelnök is eltökéllé magát a legszigorúbb rendszabályok foganatba vételére; s e végből több erélyes rendelet-javaslatot vitt magával, hogy azokra — szükség esetében a király helybenhagyását s aláírását eszközölje ki.

Jellasich, ki a horvát tartományi gyűlést is királyi parancs ellenére tartotta meg, s Magyarország és az új kormány rendszer ellen nyíltan föllázadt, — csakugyan a királyi találkozóra sem jelent meg; minek következtében Batthyány kényszerítve érzé magát, a bán irányában ama végső rendszabályok-

hoz nyulni, melyek a háborút elkerülhetlenné teszik. Más részről, mivel érzelmei a dynastia irányában őszinték, loyálisok levén, nem kevésbé annak, mint hazájának érdekében forrón ohajtá, hogy az udvarral jó egyetértésben s annak őszinte közreműködésével sikerüljön kiegyenliteni a viszályokat.

Előterjeszté tehát azon rendeleteket, melyek az engedetlen horvát bán ellen voltak kibocsátandók. Az udvar, jónak látván még viselni az álarczot s nem vélvén eljöttnek az időt, melyben egész nyíltsággal szakitsen a magyarokkal, — némi szerkezetváltoztatásokkal ugyan, de lényegileg úgy mint Batthány kívánta, beleegyezett, hogy a rendeletek a király aláírásaival elláttassanak. Sőt a Budára jövetelt is megigéré, — két feltételt kötven ki: egyiket, hogy a magyar országgyűlés 40-ezer ujonczot szavazzon meg a hadsereghez, másikat azt: hogy ha Jellasich az engedelmességre visszatérve, Innspruckban csakugyan megjelenék, az ellene adott rendeletek közre ne bocsáttassanak.

Hiába várván Batthyány a bánra, junius 12-dikén visszaindult. A horvát ügyek azonban folyvást jobban bonyolódván s immár az ország egész déli része, a felizgatott nemzetiségekkel, egy csak szellő fuvallatra váró zsarátnaknak látszatván, Batthyány s minisztértársai közül néhányan, s béke és engedékenység útján még ennél is tovább menni akarva, a rendeletek közzétételével nem siettek, hanem közbenjáróul magok és a horvátok közt János főherceget határozták fölkérendőnek, ki egyrészt még a franczia háboruk óta némi népszerűséggel dicsekhettek a határőrvidékiek közt, másrészt a magyar ügy iránt is a legméltányosbnak tartatott a dynastia tagjai közt, s mindenek fölött: a viszályba még eddig

bele nem elegyedvén, mindenik fél előtt elfogulatlan közvetítőül tűnt föl.

Fájdalom, János főherczeg sem felelt meg a várakozásnak. S Jellasich mind bátrabban lépett föl, jeléül, hogy hatalmasan támogattatik az udvartól. A kiegyenlítés reménye egyre széledezett!

* * *

Ily viszonyok közt nyílt meg július 4-kén az első magyar képviseleti országgyűlés Pesten. Batthyány Lajos két vasmegyei választókerület által volt arra egyhangulag megválasztva. Az országgyűlés óriási többsége mellette állott. Az ellenzéket maga Kossuth törpe minoritásnak nevezte, gunyosan és megvetőleg.

S mégis, Batthyány kinszenvedései ez országgyűléssel kezdődnek, melyen, noha oly roppant többsége volt, az események hullámai fölött csakhamar lehetetlenné vált uralkodnia. A szerb és horvát lázadás ekkor már ténynyé vált s nem kevésbé az osztrák miniszteriumnak előbb titkos, majd nyilvános egyetértése azzal. A magyar kormány még az országgyűlés megnyílása napján is, egyértelműleg s erélyesen tartott államiratban tiltakozott ez ellen. De már a kormányban, a követendő politikára nézve, hiányzott a szükséges egyetértés. Két, egymástól lényegesen különböző nézetirány létezett a miniszteriumban. Ez irányok egyikét Batthyány elnökminiszter, másikat Kossuth a pénzügyminiszter képviselte. Amaz minden áron kerülni akarta a belháborút, melyben hazája veszedelmét sejté, mindig csak békés eszközökkel kívánta kiegyenlíteni úgy a nemzetiségekkel, mint a bécsi miniszteriummal

támadt viszályokat, kész, ha másként nem lehet, némi áldozatokat is hozni az oly nagyon szükséges békéért. Kossuth ellenben, részint mivel az annyiszor megghiusult egyezkedések sikerében már nem bizott; részint mivel azok folytatását a nemzet méltóságával megférhetőnek nem tartá, s jelentékenyebb áldozatra az osztrák miniszterium irányában sem volt hajlandó, — szenvedélyesebb jellemétől elragadtatva, erőhatalommal kívánt békét szerezni. Batthyányval Deák, Széchenyi, Eötvös, Klauzál és Mészáros a legtöbb kérdésben egyetértett. Kossuthhoz jobbra csak az egy Szemere csatlakozott, a mennyiben ezt óvatos s e miatt sokszor ingadozó jelleme határozottabban nyilatkozni engedé.

E vélemény-elágazásból feszültség, s minduntalan megújuló viszály támadván a kormány tagjai közt ama miniszteri tanácskozásokban, melyek a fenforgó súlyos ügyek elintézésére majdnem naponként tartattak, e tanácskozásoknak jobbra megállapodás nélkül szakadt vége; vagy ha hozatott is némi végzés, a miniszterek közt létező véleménykülönbség azt eredményétől legtöbb esetben megfosztotta. Ekként számos fontos kérdésben sem lévén miniszteriumunkban egyetértés, a kormányzás sikere mulhatlanul igényelni látszék, hogy egyetértőbb elemekből szerveztessék újra a miniszterium.

E viszonyok a közönség előtt sem maradtak titokban, s innen eredtek ama minduntalan megújuló hírek a miniszterium feloszlásáról, vagy legalább Kossuth kiléptéről. Ő maga is hiresztelte ezt, jól tudván, hogy a közvélemény mellette van, s a hírlapok őt pártoló nyilatkozatai még inkább növelendik súlyát társai ellenében.

Egyideig még a miniszteriumban a Batthyány

iránya maradt tulnyomó Az országgyűlés, miután a trónbeszédre adandó válasz-feliratot tárgyalta, s abban a *pragmatica sanctio*, és a közös védkötelezettség oly értelmezését fogadta el, minőt annak Batthyány s vele egyetértő minisztertársai adni kívántak, július 11-kén megszavazta és pedig óriási lelkesedéssel nem a Bécs által először kért 40, hanem a haza védelmére 200 ezer katonát, s az erre szükséges pénzerőt. A miniszteriumnak határozott akarata volt e haderőből az olasz háborúra is küldeni segílyt Ausztriának.

A bécsi kormányt azonban a loyaltás e jele sem fegyverezhette le, s nem szűnt meg Jellasichot és a horvátokat a magyar kormány elleni föllépéseikben tovább is biztatni és támogatni. Batthyány helyzetét ez, az országban folyvást izgatottabbá váló közhangulattal s az országgyűlésen naponként erősülő ellenzékkel szemben rendkívül nehézzé tette. Elhatározta azért még egyszer megkísérteni a kibékülést.

Augusztus utolsó napjaiban tehát újra az udvarhoz ment, mely ez alatt ismét Bécsbe költözött. A miniszterelnököt ezuttal Deák kísérte. Szándékuk volt, hogy ott, ha mit lehet még eszközöljenek az udvarral és a bécsi miniszteriummal való egyetértésre, s ez által a kedélyeknek itthon is némi megnyugtására, melyek a történetek által annyira zaklatva voltak, hogy a forradalom kitörésétől s a szenvedélyek föltarthatlan árjába való sodortatástól minden perczen tartani lehetett.

Batthyány és Deák mint az összes miniszterium küldöttei jelentek meg Bécsben. Utasításuk olyan volt, hogy a haza veszélye nélkül tovább nem türhető állapotoknak, mennyiben azok az udvartól s a bécsi miniszteriumtól függenek, valahára végét szakítsák.

s tisztába jöjenek az iránt: mi szándéka van az országra nézve a dynastiának és a bécsi kormánynak. Megbizattak különösen, hogy ő felségétől oly, saját aláírásával ellátott tábori parancsokat eszközöljenek ki, melyekben határozottan legyen kijelentve, hogy „ő felsége minden katonától, legyen bármi rangú és nemzetiségű, megvárja s neki szorosan meg is parancsolja, hogy a míg Magyarországon van, a magyar kormány rendeletei szerint, a haza minden ellensége ellen szintazon hűséggel szolgáljon, mint a magyar hadseregek szolgálnak Olaszországban“ és a ki azt nem teszi, azt ő felsége hűtlennek és becstelennek bélyegezze. Tiltsa meg továbbá Jellasichnak világosan, hogy az országot megtámadni ne merészelje; és miután a horvát mozgalmat, a mennyiben az nemzeti, mind a kormány, mind az országgyűlés békésen kívánja kiegyenlíteni, a horvátoknak ő felsége átalában is parancsolja meg a fegyver letételét. És végre határozza meg ő felsége: mikor fog hosszabb időre az országba jöni.

Látni való e pontokból, melyek Batthyány politikáját jellemzik, mikép őt, törhetlen ragaszkodás mellett a királyhoz és királyi házhoz, ép oly szilárd elhatározás lelkesítette a haza törvényei s az ország integritása iránt. Bécsbe meneteléhez nem kötött ugyan vérmes reményeket; de a jog és igazság érzetében végkisérletül e lépésre is elszánta magát, hogy, ha ez is sikertelen marad, legalább a felelet-terhet elhárítsa magáról a történhetőkre nézve.

S valóban el is jött az idő, midőn az álarczot már alkalmatlannak és sükségtelennek kezdték érezni Bécsben, s a reactionnak nyiltan kellett föllépnie az ország törvényei és függetlensége ellen. Mig minisztereink Bécsben parázson ülve, a királyhoz be nem

juthatva, az udvar hatalmasai által üres szavakkal tartva, időztek, s napról napra fogyott reményök, hogy valamit tehessenek, egyszerre, mint villámcsapás rázta föl két tudósítás a kedélyeket. Egyik azon ténynek hire volt, hogy Jellasich biztosa Bunyevác, zágrábmegyei alispán, Fiumét a bán nevében fegyveres erővel elfoglalta. A másik, s még rettenetesebb, egy Jellasichhoz intézett királyi kézirat megjelenése, melynek tartalma, a törvény és igazság szemeibe szórt gúnyképen, következő volt:

„Kedves báró Jellasich! A dynastiám s az összes monarchia iránti hűség, és ragaszkodás kétségtelen bizonyítványai, melyeket ön horvát bánná kineveztetése óta sokszor tanusított, valamint azon készség, melylyel ön a magyar miniszteriummal való értekezés folytán kibocsátott rendeleteimnek eleget tenni törekedett, (!) meggyőztek arról, miképen önnek soha sem lehetett szándéka, legfelsőbb parancsaimnak felségsértőleg elleneszegülni, vagy azon kapocs felbontására törekedni, mely Magyarország kapcsolt részeit századok óta magyar koronámhoz köti, s melynek jövőre is a közjó alapjául s gyarapítására kell szolgálni.

„Különös megnyugtatóására szolgál tehát atyai szívemnek, hogy azon ítélettől elállhatok, melyet f. évi június 10-kei manifestumomban az ön ellen intézendő vizsgálat, s önnek báni hivatalától s minden katonai tisztségektől való előleges felfüggesztése iránt, áltatások alapján, hozni indittattam, melyek önnek tettleg bebizonyult hű engedelmessége által teljesen megczáfoltatnak.

„Midőn eziránt a szükségeseket főherczeg öcsém-uramnak Magyarország nádorának megküldöm, jövőre is elvárom önnek kötelességérzetétől és loyális

gondolkodásától, hogy azon helyzetben, melyre önt bizalmam emelte, mindig csak az összes monarchia javára, Magyarország koronája épségének fentartására, és a magyar társországok viszonyainak sükeres megoldására fog törekedni. Schönbrunnban 1848-ki szept. 4-kén, *Ferdinánd* m. k.“

E királyi kézirat meggyőző bizonyosságát adá annak, hogy a reactió tökéletes diadalát ülte a királyi udvarban. A beteges király a reactió pártja által mintegy fogva tartatott; ajtai gondosan őriztettek, nehogy küszöbén valaki átlépjen, ki a jog, törvényesség és igazság szózatát előtte hallathatná. Minisztereink, kik nélkül a magyar koronát illető ügyekben a király törvényesen semmi rendeletet nem adhatott, tőle hasonlóképen elzárva maradván: a reactió vezetői kényők szerint játszanak a gyöngé királylyal, szavát, esküjét, kötelezettségeit, a királyi felség tekintélyének csorbitására, általa minden szemérem nélkül megszegetvén, midőn érdekek ugy kívánta.

Batthyány és Deák küldetésénél nem aratott több és kedvezőbb sikert azon nagy küldöttség sem, melyet az országgyűlés szeptember elején a királyhoz küldött, hogy az ország jogait s a béke és rend helyreállítását a nemzet és a törvények nevében erőlyesen követelje. A küldöttség vezére és szónoka Pázmándy Dénes volt, s előadása a megsértett jogérzet és nemzeti méltóság hatalmas kiáltványa volt. A reactió által a király szájába adott válasz kikerülő, tulajdonkép azonban elutasító volt.

E királyi válasz után a küldöttség némán, szótlanul távozott királyá elől. Ez volt a nemzet utolsó egyenes szózata királyához. A küldöttség Schönbrunnból a Dunára sietett, hol reá egy gőzhajó várakozék, tüstént visszaindulandó Budapestre. Siet-

tek, mint ha égette volna talpaikat a föld, hol a reactió fészkelte; siettek, hogy egy órát se veszítsenek el a haza védelmére teendő készülétek tekintetében. Mert, hogy e királyi válasz után a szakadást meggátolni lehetetlen, mindenki érezé. És ezen érzet sugallatából történt, hogy a küldöttség közül többen, az őket kísérő fiatalság pedig kivétel nélkül már Bécsben vörös tollat szúrtak kalapjaikra, s vörös zászlót tüzetek a hajóra.

A küldöttségnek adandó válaszról a királynak, törvényszerűleg csak a jelen volt magyar miniszterekkel lehetett volna tanácskoznia. De ezek meg sem kérdeztettek: a választ a reactió vezérei adták a király kezébe. Batthyány és Deák a bizalmatlanságnak e nyilvános kifejezése után, egy perczig sem maradhattak volna tovább a miniszteriumban, ha ezen áldozatot tőlök magasabb kötelesség nem igényli. Az őszinte hazafiság és honszeretet mást parancsolt tenniök, mint a mit a személyes sérelem miatt tettek volna, ha ez által még inkább veszélyeztetve nem hiszik hazájokat.

Batthyány meg volt győződve, hogy ha ő jelenleg lemond, a forradalom kitörését meggátolni többé nem lehetend. Ő pedig ezt megtenni még mindig szilárdan akarta, s megtehetni remélte is, bár nem csekély áldozattal. Ő mindezen előzmények daczára sem vesztette még el végkép hitét, hogy a békét a nemzetnek, némi engedményekkel, miket, ha nagyok volnának is, türhetőbbeknek tartott a mindent veszélyeztető forradalomnál, megvásárolnia elvégre is sikerülend. Ő tehát e célból a kormányon kívánt maradni; de, miként a nádornak már Pestről távoztakor kijelenté, Kossuth nélkül. Terve ennél fogva az volt, hogy majd csak Budapesten, az összes miniszterium-

mal együtt adja be lemondását, a nádornak, hogy általa ismét elnökminiszterré jelöltetvén ki, más miniszteriumot alakíthasson, mely Bécsben is jobb szemmel nézessék, a melylyel azután az ország békéjét oly áron, mint lehet, helyreállítsa. Ez iránt ő már az országgyűlési küldöttség felérkezte előtt is értekezett a birodalmi miniszteriummal.

Megerősítette őt e szándokában István főherczeg levele, ki sürgetőleg hívta őt le Budapestre, hogy itt, a kitörni készülő forradalomnak minden erejével ellenálljon. A magyar főváros hangulata a lehető legizgatottabb volt. A szélsők Kossuthot már dictatornak akarták kikiáltani.

Szeptember 10-kén Batthyány haza érkezett, s azonnal tanácskozásra hívta össze a minisztereket. E tanácskozás eredménye az lett, hogy az egész miniszterium lemondott, s lemondását még az nap átküldé István nádorhoz, — Szemere belügyminiszter kivételével azonban, kinek, közmegegyezésből megkelle tartania tárczáját addig, míg az új miniszterium ki nem lesz nevezve.

A nádor, mihelyt a miniszterium lemondását vette, azonnal felszólította Batthyányt új kormány alakítására. De míg ez köztudomásra jött volna, a nép az utczákon, s maga a képviselőház többsége is, egy Kossuth-miniszteriumot óhajtott, s ahoz bizni is látszott.

Batthyány tisztán látá a nagy nehézségeket, melyekkel az új miniszteriumnak küzdenie kellend. Ő csak békés kiegyenlítésben képzelhetett üdvöt, lehetetlennek tartván, hogy a nemzet fegyverrel vivja ki a maga jogait, önállóságát a reactio ellen, mely az egész osztrák birodalom haderejével rendelkezik. De elveinél, jelleménél fogva is iszonyodott a forradalomtól. Lehetetlen volt azonban nem látnia, hogy a

nemzet a reactió politikája által már oly közel szorított a forradalom örvényéhez, hogy abba önfentartási ösztönénél fogva is ellenállhatatlanul beléragadtatik, ha az udvar rögtön nem változtatja meg az eddig követett politikát az ország irányában.

Sokaknak ehhez már minden reménye elenyészett. Széchenyi István nagy lelke épen az e miatti kétségbeesésben tört meg. Eötvös József volt közoktatási miniszter, hasonló okokból hagyta el, lemondása után, hazáját, — közbeszéd szerint, attól is tartván, nehogy teljesedjék rajta egy delejes jósnőnek, az elhírhedt Lenormandnak jóvendőlése, mely szerint a bekövetkezendő forradalomban életét volna elveszítendő. Deák, Klauzál, s többen mások már is visszavonulva, kesergék hazájok jóvendő sorsát.

De Batthyány Lajos erélyes, ruganyos lelke még nem veszté el minden reményét. Ő úgy vélekedék, hogy miként eddig leginkább Kossuth szélsőségei juttatták a hazát jelen állapotába: úgy ha ő, s más forradalmi elemek eltávolíttatnak, s oly kormány alakíttatik, melyről a dynasztia felteheti, hogy megalkudni áldozattal is hajlandó, s az augusztus 31-diki kéziratban foglalt feltételeket elfogadja, végre az udvar is inkább a békés kiegyenlítésre hajlik, mint a kétes kimenetelű háborúra, mely bármiként essék is a koczka, a dynasziára nézve is kiszámíthatlan kárt eredményezne. Így beszélt ő, miként egy hátrahagyott iratában bizonyítja, már Bécsben is Ferencz Károly főherczegnél, így Wessenberg osztrák miniszternél, kiknek e miatt szintugy mint előbb a nádornak határozottan kijelentette, hogy Kossuthtal tovább semmi esetre sem marad a miniszteriumban.

Ő tehát a nádor felszólításának egy új minisz-

terium alakítása iránt engedvén, kijelöltetésében megegyezett; de egyszersmind kijelenté neki, hogy a tárczát s vele a felelősséget addig át nem veszi, míg Jellasichnak sikeres parancs nem küldetik a visszavonulásra, s a béke háborittatlan fentartására, mert „míg e kanócz ég, ugymond, addig ő nem nyerhet elegendő erőt a forradalom megfékezésére.“ Holott ellenben, ha e föltétele teljesítettik, a mérsékelt szabadelvű s konzervatív elemben annyi támaszt remélt nyerni, hogy segedelmével a tulzókat kellő korlátok közé szoríthatja, sőt a nemzeti gyűlésben is többséget nyerhet.

A király az országtól távol levén, az új miniszterium iránt a nádornak kellett fölterjesztést tennie ő felségéhez. S míg ennek helybenhagyása megérkeznek, titokban akarák tartani, hogy Batthyány, a lemondott miniszterelnök terjesztetett föl az új miniszterium elnökéül s hogy annak alakításával megbizaték. Batthyány maga tette e föltételt; de a körülmények kényszerűsége csakhamar lehetetlenné tette a hallgatást. A képviselőház többsége Kossuth felé látszott fordítani bizalmát s ez azt elfogadni is hajlandónak mutatkozott. Indítványoztatott: hogy míg a haza veszélye tart, a képviselőház nyilvánítsa magát permanensnek s Batthyány és Deák egyesült erejének csak a legnagyobb erőfeszítéssel sikerült e forradalmi lépést meggátolni. Majd ismét izenet indítványoztatott a nádorhoz, hogy haladéktalanul nevezzen ki miniszterelnököt (ugy ohajták s remélték: Kossuthot), mert az országot rendes kormány nélkül hagyni egy perczig sem lehet.

Batthyány látván, hogy kijelöltetését nem lehet tovább titokban tartani, kijelenté a háznak, hogy e kívánatát a nádor már meg is előzte, s őt (Batthyány

Lajost) bizta legyen meg új miniszterium alakításával. E jelentést a ház jobb oldala örömríadással fogadta, a baloldal azonban Kossuthat éljenzé. Kossuth maga örömét fejezte ki a fölött, hogy midőn a nemzet már aggodalomba esék, hogy vagy épen semmi, vagy csak reactionarius szellemű miniszterium fog kineveztetni, a kijelölés oly férfura esett, ki „mint Magyarország első felelős minisztere, nevét, historiai becsületét a haza állásával azonosítá, ki István főherczeg után legtöbbet tett a magyar miniszterium létrehozásában.“ — „Most (ugymond) Magyarország önállása iránt nem kétségeskedik többé; az új miniszterium utja, eszközei különbözhetnek tán az övéitől, de célja nem lehet más, mint a haza szabadságának biztosítása. S azért ígéretet tesz, hogy bár más uton járna is a miniszterium, mint a melyen ő járna, Batthyány egyénisége kezeskedvén a jó szándékról, ő mindaddig egész erejéből pártolandja, kormányát gyámolítandja, míg meg nem győződik, hogy eszközei a jó szándék mellett is veszélybe döntendik az országot“.

Az új miniszterelnök azonnal erélyesen fogta meg a kezéből csak imént kibocsátott kormányrudat. Első kiáltványa így hangzott:

„Azon vész, mely a magyar hazára és különösen a magyar nemzetre az alkotmányos szabadság újabb kivívása óta perczről perczre nehezedék, ime egész erejében kitört.

„A drávai vonalt az ellenség három helyen nyíltan megtámadván, hazánknak a Duna és Dráva közti részét fegyveres erővel elfoglalni, azon földet, melyért őseinknek annyi vére omlott, hű maradékoktól jogtalanul eltulajdonítani, a magyar nemzetet szolgává alázní törekszik.

„Azon kötelességnél fogva tehát, mely, mint a hazának miniszterelnökét, engem a honhoz, a nemzethez csatol, sietek fölszólítani a haza minden polgárát: miszerint a lakosságot a haza szent szeretetére s a századok óta fenállott alkotmányos szabadság nemes érzetére emlékeztetve és buzdítva, azonnal tömeges fölkelést rendelni, minden fegyverfogható embert kiállítani, ott, honnan az előrenyomuló ellenség részéről a veszély leginkább fenyeget, összpontosítani, az így felkelő sereget alkalmas, vezető egyénekkal, élelemmel és szükséges védeszközökkel ellátni s azzal az ellenséget, míg elülről a rendes hadsereg által megtámadtatik, minden oldalról nyugtalanítani, az eleségtől elzárni, egyszóval: mindent elkövetni szoros s egyszersmind hazafiui szép kötelességének tartsa, mi a felbőszült s bennünket igazságtalanul megtámadott ellenségnek visszaverésére, feltartóztatására s megalázására szolgálhat s a mi azt, hogy a magyar nemzet, megsértett jogait fegyverrel is kivívni, megóvni még mindig elég erős, elég hatalmas, a művelt világ előtt bebizonyíthatja. — Pest, 1848. szept. 13. — Gr. Batthyány Lajos, miniszterelnök“.

Mit tett akkor miniszterelnöknek lenni, legjobban illusztrálhatja azon válasz, melyet Batthyány még az nap (szept. 13.) egy interpellációra adott. Az iránt interpelláltatott: mikép állanak ügyeink, s különösen azon elterjedt hír, hogy azok, kik a rendes hadseregből a honvédséghez átállanak, büntettetnének.

Batthyány erre ekép válaszolt:

„Mi az interpellatio első részét illeti, azokra nézve t. i. kik eddig átléptek a honvéd-seregbe a sorakatonaságból: nincs tudomásom, hogy e tetteért valamelyik megbüntettetett volna. S én bizonyossá tehetem a házat, hogy türni nem fogom, ha valaki oly

tettért büntettetnék meg, mi a tisztelt ház határozatából ered.

„Mi az ezentuli átlépést illeti: én a háztól bizalom jeléül kérem, hogy ezen határozatnak fogadta vétele az én belátásomtól függesztessék föl. Méltóztassanak végig kihallgatni, azután könnyű lesz e kérdésre nézve szavazás útján tisztába jönni.

„Most mindennek előtt jelentést teszek arról, mit tegnap óta a haza védelmére tettem.

„Politikám abban áll, miszerint én, ha lehet, arra birjam ő Felségét, hogy az országot az invasiótól mentse meg. Ha e feltételem nem fogadtatik el ő Felsége által: akkor hivataloskodásomnak vége. A válasz után nem soká kell várni, jövő csötörtökre van ígérve. Addig is semmit el nem mulasztottam megtenni arra nézve, hogy az ellenség megtámadásában részünkről kellőleg fogadtassék. Hrabovszky altábornagytól katonai becsületszavát birom, hogy rendeleteimet pontosan teljesítendi.

„Ezenkívül első teendőnek tartottam úgy intézkedni, hogy Jellasich útjában sikeres ellentállást találjon, és ha ezen törekvésnek sikere nem volna: a főváros, mennyire csak lehet, biztosítva legyen.

„Azért a lehető legnagyobb számú és legbiztosabb csapatokat egy ellenállásra alkalmas ponton szándokom összehuzni, hol azon erő minden kellekkel ellátva legyen. Másrészről parancsomra a főváros környéke már erősítettik. Minthogy pedig a pesti rész védelmi szerekre nézve nem alkalmas: tehát ezen szereket Budára lesznek koncentrálva, ágyuk és más becses szereket ugyanoda fognak átvitetni az újépületből és máshonnan, nehogy az ellenség által elfoglaltassanak. Hogy pedig a budai vár, mint utósó menhelye szükség esetében a visszavonuló

katonaságnak, a lehető legbiztosabb kezekben legyen: a tüzérség tisztét még ma a honvéd-tüzérség fogja átvenni. Gránátosaink mennek a verbászi táborba, s azért a várban nem lesz sok katonaság, de nem is szükség, mert a netalán visszavonuló sereg elegendő lesz garnisonnak.

„A komáromi vár parancsnokától szintén katonai szavát birom rendeleteim teljesítése iránt. Itt a belvárosban van a Ceccopieri-ezred egy része, másik részét én rendeltem ide. Most azon parancsot adtam ki, hogy a Ceccopieri katonaság innen és Komáromból távozzék, helyette a Turszki-ezred egy része menjen oda. S így azt gondolom, hogy ha le fogok is lépni, utódom nem tehetend szemrehányást, hogy ezen becses 3—4 napot elvesztegettem.

„Épen a fenebb mondott oknál fogva, hogy t. i. az erő egy ellenállásra alkalmas ponton huzassék össze, szükségesnek láttam, hogy a Vác, Szolnok, Arad és Pápa vidékén tanyázó táborok kimozdittassanak. Ezeknek hárma útnak indult az ellenség elébe, mint szintén a honvéd tüzérség egy része, és a Würtemberg huszárok 2 divisiója. A „Hunyadi-sereg“ elindult, hogy oly diversiot csináljon, mely által az ellenséget nyugtalanítsa.

„A fővárosban számolok a nemzetőrségre, hogy kötelessége teljesítésében annál serényebben járand el, mivel szerencséje van a törvényhozó testet is e város kebelében fogadhatni. A főváros iránt legyenek a ház tagjai megnyugodva abban, hogy mint mondám, a sánczok már készülnek, az ágyuk elhelyeztetnek, s most már nincs szükség nagyobb erőre, mint a mennyit a közbátorság igényel. Ha ezen rendelkezéseket elég biztosoknak tartja a ház, szerencsésnek fogom magamat érezni: ellenkező kijelenté-

sét úgy veszem, mintha ily perczekben nem lenne bennem elég bizalma.“

S miután e politikát Kossuth is helyesnek nyilvánította, a ház is elfogadta azt.

A másnapi ülésben miniszterelnök felolvastatá a Teleki Ádám tábornokhoz küldött legutóbbi rendeletét, melynek értelme az, hogy a jelen rendelet vétele perzétől fogva egy talpalatnyi földet se engedjen báró Jellasichnak védtelen. „Ha netalán — így szól a rendelet — ön bármi okból e feltételt el nem fogadná: általadandja a védsereg vezérletét a rangban ön után következő tisztnek, szükség esetében addig menvén, míg egy hazafi találkozik, ki hazája földjét megvédeni első legszentebb kötelességének tartja, stb“.

Továbbá jelenti, hogy Pest körül a védelmi munkálatok folynak, az önkénytesek, sorkatonaság, és mobilis nemzetőrség egy része ma indult utnak, holnap fog menni a másik rész.

A perlászi táborba is lement egy sokat ígérő csapat segítségül, ha talán Jellasich embereinek szándéka volna erősíteni a rácز lázadást. Egyébiránt megparancsolta, hogy mihelyt ezen erő leérkezik, nyomban foglalják el a szenttamási sánczot. Ha ez megtörtént, nagy erő lesz ismét dispositionk alatt, s ezzel hatalmas diversiot lehet csinálni.

Egyébiránt sajnosan kénytelen a miniszterelnök kijelenteni, hogy a Dráva melletti vezérség várakozásának meg nem felelt, mert a nélkül, hogy Jellasich emberei még csak egy lövést tettek volna, táborunk már Keszthelyig vonult vissza, Jellasich pedig eddig N.-Kanizsát elfoglalta. Megemlíti a nehézséget a fővezér választásában, hogy t. i. a többi

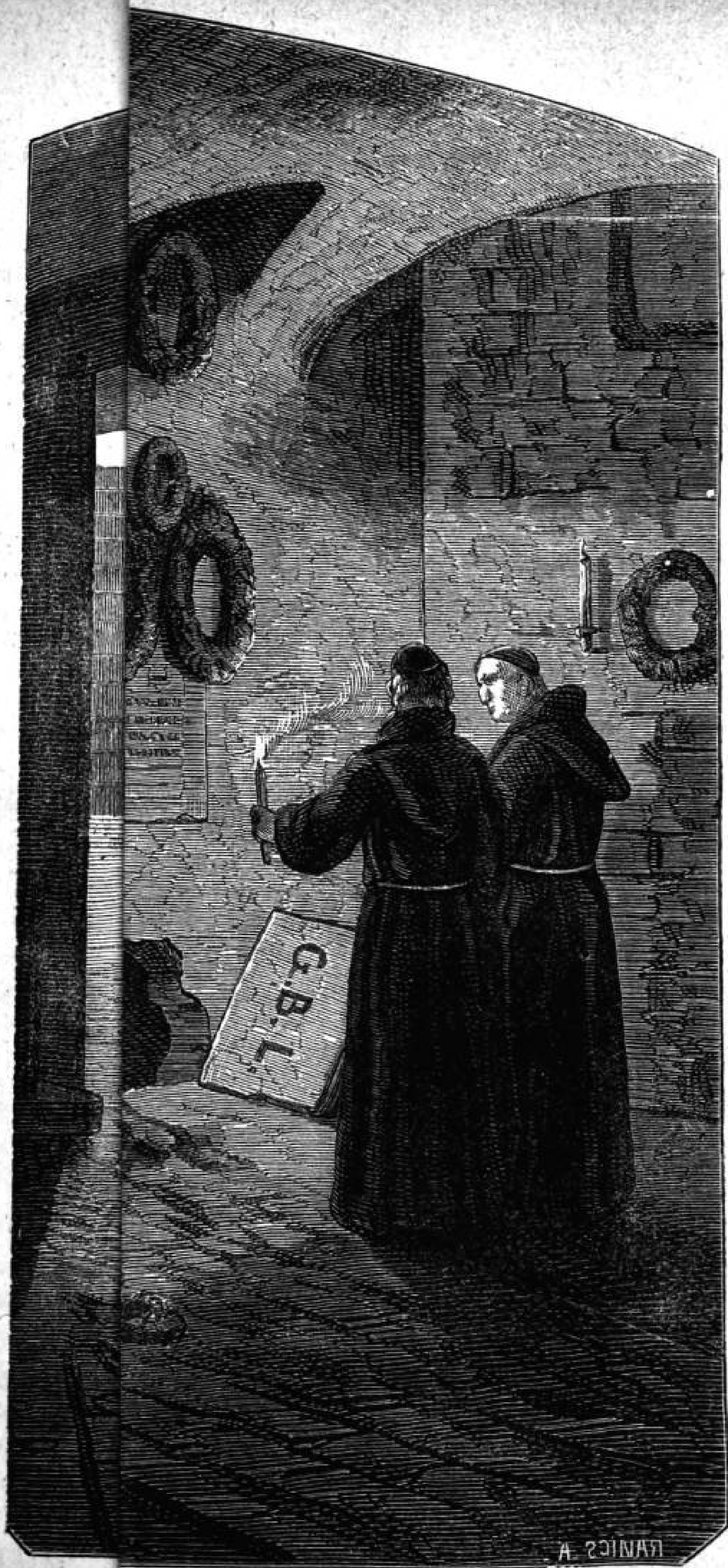
tisztek csak olyan alatt akarnak állani, ki rangra nézve náluk felebbvaló.

Budára nézve jelenti a miniszterelnök, hogy a magyar tüzérség már átvette a várbeli szolgálatot, a komáromi várban pedig azonkívül, hogy Majthényi alezredes 250 önkénytessel benn van, a Turszky sorkatonaság tegnap felváltotta a Ceccopierieket.

A szeptember 16-ki esti ülésben Batthyány ki nyilatkoztatá, miután a miniszterium iránt fölterjesztett feltételei nem fogadtattak el, ő megszűnt miniszterelnök lenni. Ezután felolvasá a királynak Schönbrunn, szeptember 15-ről irt levelét, melyben írja: hogy midőn a volt miniszterium tagjainak leköszönését elfogadja, egyszersmind gróf Batthyány Lajos ajánlatára nézve új miniszterium alakítása iránt szintén megelegetését nyilvánítja.

Mi a feltételeket illeti, melyeket gróf Batthyány a miniszterium alakításához kötött: ő felsége jelenleg még nem képes e részben határozott feleletet adni.

Mondja továbbá ő felsége ezen levélben, hogy a volt miniszterium több tagjai a múlt országgyűlésen hozott törvényeknek oly értelmezést adtak, melyhez ő felsége nem járulhat; hogy nagybátyja János főherczeg fogamat nélkül kísértette meg a horvát bonyodalmak kiegyenlítését; a magyar országgyűlés pedig két hónál régebben együtt van a nélkül, hogy e részben lépést tett volna; ellenben a ház hozott oly határozatokat, melyek sem az ország javával, sem a monarchiai összeköttetéssel meg nem egyeztethetők, sőt szeptember 11-kei határozatában elhagyta a törvényes tért is a ház, midőn az 5 forintos bankjegyeknek a nélkül, hogy az e részben felterjesztett törvény szentesítését elvárta volna, kibocsátását, ugyszintén az ujonczállítási törvényt szentesítése előtt foga-

. 5. junius).

natba venni határozta, mi több: a rendes katonaságnak a honvédseregbe átlépését megengedvén, ezen seregeknek zászlóaljuk hűtelen elhagyására, s ez által minden kegyelet és rend felforgatására okot adni bátor volt.

Mindezeknél fogva, miután a magyar és horvátországi előzmények ő felsége aggodalmaiban egy egészet képeznek, addig is, míg ő felsége a birodalmi országgyűlésre bizhatná a horvát bonyodalmak kiegyenlítésére alkalmas eszközök találását, elvárja ő felsége azon személyek felterjesztését, kikből gróf Batthyány az új miniszteriumot alakítani szándékozik. Ez volt a kir. leirat tartalma.

Batthyány lemondását a ház nem fogadta el. Ujabb és nagyobb vészt láttak abban, ha a haza perczig is kormány nélkül marad.

Batthyány ez alkalommal tett fontos s őt teljesen jellemző nyilatkozata megérdemli, hogy nagyrészen ide igtassuk:

„Az előttem szóló képviselők (érti Nyáry Pált és Madarász Lászlót, kik őt a kormány megtartására sürgetően hívták föl) megfeledkeztek arról, hogy én az elnökmíniszterség elvállalásában két feltételhez kényteleníttettem ragaszkodni. Az első nem teljesített; de még a másikat sem látom teljesedve: értem a ház bizodalmát“.

E szavak után a ház tagjai kivétel nélkül felállván, hangos felkiáltásokkal tanusíták bizodalmokat, mire Batthyány így folytatá beszédét:

„Tisztelt ház, a mit most tapasztaltam, némi biztosítást nyujthat a jövőre nézve. Én a legközelebbi multról szóltam, s ez igazolta állásomat. Én itt két lehetetlenség közé vagyok állitva: az egyik lehetetlenség ott fenn, Bécsben; a másik itt lenn, Pesten

van. Bécsre nézve lehetetlen oly férfiakkal környeznem magamat, kik nemcsak a háznak, a nemzetnek, hanem magamnak is legkedvesebbek volnának. Itt lenn pedig lehetetlen, hogy magamat azokkal környezzem, a kiknek kedvéért Bécsben az országra nézve némi kedvezményeket lehetne remélnem; kedvezményeket, a mennyiben kívánatosnak tartom, hogy, ha csak bizonyos egyéniségek kedvéért is, a nemzet kissé lélekzethez juthasson. Megvallom, ha most újra befogatom is ezen igába, nem hiszem, hogy az más hasznot hajtson, mint meghosszabbítását azon provisoriumnak, melyet most néhány napig vittem. Mert hiszen többről nem lehet szó, mint arról, hogy képes leszek-e kijelölésem által a miniszteriumot ott fenn és itt lenn is lehetővé tenni. Mind a kettőre tekintettel kell lennem. Ha nagyon figyelembe venném a hajlamot ott fenn, saját meggyőződéseimmel jönnék ellentétbe. Ha ellenben tulsúlylyal bírna reám a tér, a melyen állok, akkor felülről kapnék a mostanihoz hasonló, vagy még világosabb feleletet, melyben mondva lenne, hogy a kijelölt egyének nem kielégítőek s nem erősíttetnek meg. S így ekkor is a házára hagyatnék, hogy segítsen magán, a mint tud; s nem volna nyerve semmi, hanem csak időt vesztenénk. Mert ha már életét, existenciáját kénytelen egy nemzet védeni, s azon utolsó végre jutott, hogy már nincs többé semmi reménysugára: akkor én is meg vagyok győződve arról, hogy a loyaltás némi tekintetben akadálylyá is válhatik. Ugyan azért felszólítom a tisztelt házat, vegye komolyan fontolóra, ha vajjon nem érkezett-e már meg azon végpercz, melyben a nemzet azon legutolsó s legelszántabb önvédelemre szorult, melynél a törvényességet nem képes, de nem is köteles tekintetben tartani“.

Kossuth erre maga, s vele az összes parlament felszólíták őt tovább is folytatni a kormány fonalát, ott, hol elhagyá. Batthyány következő választ adá:

„Ezennel kijelentem, hogy én kötelességemnek tartom a felhívásnak engedelmeskedni, s miniszteriumot alakítani fogok. Egyébiránt szükségesnek tartom politikám egy részét mindjárt kitárni a ház előtt. Én mindent el fogok követni, hogy Jellasich többé hazánk földéből egy tapodtat se nyerjen; ha azonban nem lennék szerencsés őt visszavonulásra kényszeríteni: akkor kényszeríteni fogom, hogy ontsa a magyar vérét, s én Pestet védeni fogom.“

* * *

Bécsből, Batthyány feltételére, melyhez a miniszteri tárcza elvállalását kötötte, mint láttuk, csak kitérő s határozatlan válasz érkezett. De annál határozottabb érkezett a Dráva mellől; Jellasich beütött az országba; és pedig egyenesen Bécsből vett felsőbb parancsra, melyet Teleki Ádámmal is közölven, ez ellene harcolni nem akart, hanem gyáván megrepirált.

A főherczeg nádor felszólittatott, menjen személyesen a táborba s tekintélyével birja Jellasichot a visszalépésre, vagy ha nem: verje vissza a magy. kir. hadsereg élén. A nádor elfogadta a fölhívást s azt felelte ismeri nádori kötelességeit s — megy.

De már minden perc, mely Bécsből a kívánt s a szept. 13-ki leiratban csak fölfüggesztett választ (Jellasich megfenyítését s a magyar területről visszaparancsoltatását) nem hozta — nehezebbé s tartatlanabbá tette Batthyány helyzetét.

Hiába mutatta be szept. 17-kén (még a tárczák

kiosztása nélkül) az általa alakítandó új miniszterium névjegyzékét (Ghyczy Kálmán, gr. Erdődy Sándor, b. Vay Miklós, b. Kemény Dénes, Szentkirályi Mór, b. Eötvös József, Mészáros Lázár) — miniszteriuma meg sem alakulhatott, — születése előtt meghalt. A megerősítés nem érkezett meg Bécsből s az ügyek perczről perczre bonyolultak. A magyar országgyűlésnek a bécsi osztrák országgyűléshez, Deák elnöklete alatt küldött hat tagu küldöttsége az országgyűlés által el sem fogadtatott s így eredménytelenül tért vissza, mi itthon az elkeseredettséget s a feszültség érzetét csak növelte.

Jellasich közeledett a fővároshoz. Batthyány csak maga egyedül levén miniszter, teendőit teljesíteni képtelen volt. A képviselőház felajánlotta neki rendkívüli támogatását s ő azt oly módon vette igénybe, hogy egyes, befolyásos képviselőket, a népfelkelés rendezése végett vidékre küldött. Kossuth maga is Szolnokba sietett.

A nádor ez alatt, családi jószágán Al-Csúton pár napot időzve (hoggy gyorsfutár által Bécsbe küldött tudósítására onnan a választ megkaphassa) Jellasich elébe ment, ki a Balaton déli partján állt; s őt, az időközben a királytól megérkezett rendelet erejével, a Balaton közepén álló Kisfaludy-gözsre idézte értekezletre. Jellasich, engedelmességet szinelve el is ment a partig s már a csolnakba lépendő volt, mely őt a hajóra vigye, de (előre kicsinált komédiával) tiszti kara által visszatartóztatatták s az engedelmességet megtagadta. A nádor elkeseredve vonult vissza a nem sikerült légyottról. S meggyőződve, hogy a magyar ügy a dynastia ügyével itt megoldhatlan összeütközésbe van hozva, nem bírva elég erkölcsi bátorsággal s erélyes határozottsággal,

a haza ügyét választani családja érdeke ellenében — elhagyta az országot, melyet saját hibáján kívül a forradalom terére sodort az ármány és hitszegés.

Batthyány, hogy a fővárosnak különben is fellebbezhető ingerült állapotát némileg csillapítsa: a szept. 23-ki ülésben oda magyarázta a nádor eltávozását, hogy a főherczeg csak azért ment Bécsbe, hogy ott személyesen tegyen panaszt a királynál a bán engedetlensége s nyílt lázadása miatt. A való azonban csakhamar kitünt s az elkeseredés István ellen, ki a magyar ügyets nádori hivatalát cserben hagyta, tetőpontra hágott.

Tetőpontra azzal együtt a zavar is. A Batthyány által fölterjesztett miniszterek kinevezése egyre késett. Bécsben a reactio teljes hatalommal működött. S kieszközlé a királynál, több rendbeli kézirat aláíratását, melyek a dolgok új rendét látszának megállapítani akarni.

A királyi kéziratok egyikében az adatik tudtára Batthyány Lajosnak, hogy István főherczeg lemondott nádori s kir. helytartói tisztéről; a másikban, hogy a Batthyány által fölterjesztett miniszterium nem nyert megerősítést és helyette b. Vay Miklós van megbizva új miniszterium alakításával; Batthyánynak azonban meghagyatott, hogy tisztét mindaddig folytassa, míg azt tőle Vay át nem veszi.

Ha az első kézirat már tudva levő dolgot tartalmazott s a második még az alkotmányosság keretében látszott maradni, eloszlatott minden illúsiót a harmadik, mely (német szöveggel) magyar fordításban szóról szóra így hangzott:

„Kedves gróf Batthyány!

„A belbéke megzavarásának mind nagyobbodó veszélye s azon szükség következtében, hogy a vér-

ontás lehetőleg meggátoltassék, felhiva érzettem magamat, minden Magyarországon létező haditestek főparancsnokságát gróf Lamberg Ferencz altábornagyomra ruházni. A mellékletben közlöm önnek ez iránti rendeletemet, s azon nyilatkozványt, mely nevemben kibocsátandó. Bizom önben, hogy jószándéku rendeleteimet minden erejéből gyámolítandja.

„Kelt Schönbrunban 1848-ki szept. 16. *Ferdinánd* m. k.“

A mellékletek egyike, a katonasághoz intézve, azt komolyan inti, térne vissza elhagyott zászlai alá; másika a néphez szóló s hasonló irányu volt, következő tartalommal:

„Kevés napokkal ezelőtt magyarországi hű népeimnek tudtára adtam, mennyire szivemen fekszik az országbeli békességnek és törvényes rendnek visszaállítása. Fájdalom, hogy ez állapot most már rosszabbá lett, s a polgári háboru Magyarországon minden oldalról terjedésben van.

„Ezen veszedelmes állapotban s azon buzgó ohajtásom mellett, hogy a vérontás meggátoltassék, s a féktelenség iszonyatosságai eltávoztassanak, elhatároztam magamat gróf Lamberg Ferencz altábornagyot minden Magyarországon álló seregeim, s bármely nevezetű fegyveres csapatok főparancsnokságával felruházni, és őt megbizni, hogy ezen fővezérséget nevemben mindjárt vegye át.

„Első feladatul azt szabtam elébe, hogy mindenütt fegyverszünetet eszközöljön. Magyarországi népeimtől királyi biztosom istápolását annál bizodalmasabban várom, mivel már a szükséges lépések arra nézve is munkába vétettek, hogy a viszálykodásoknak egy, minden részt kielégítő kiegyenlítése eszközöltessék, és összes birodalmam magyar és nem magyar

országai közt azon teljes egyetértés visszaálltassék, mely századok óta fennállott, és a *pragmatica sanctio* által biztosított.

„Kelt fő és székesvárosunkban, Bécsben, szeptember 25-kén 1848. *Ferdinánd* m. k.

Gróf Lamberg, nem volt barátja a dolgok új rendjének. Konzervatív színezetű, s e felett még katoná is, egyáltalában nem pártolá az áprili törvények által végrehajtott reformot, s ennél fogva, bár Mészáros hadügyminiszter, mint maga vallja: „csaknem térden állva“ kérte őt az elmúlt májusban, venne részt az ország új rendű hadügyeinek igazgatásában, azt kereken megtagadta. De mind a mellett is, mivel magyar hazafi volt, küldetését Batthyány Lajos megelégedéssel fogadta, mint oly rendszabályt, melyet, saját szavai szerint „egy jó genius eszközölt ki számunkra“. Ő Lamberg gróffal barátságos viszonyban állott, ismerte mérsékelt, higgadt gondolkodásmódját, ismerte elveit, s tudta, hogy a király szolgálata nem oltá ki benne a hazafiúi érzelmeket. Ő tehát bizton várta tőle, hogy mindenek előtt is Jellasich szörnyen rabló és pusztító hadát fogja visszaparancsolni, s a már különben megoldhatlanokká bonyolódott viszályok békés kiegyenlítésére újabb tért s időt szerzend, és a hazát, ha némi áldozatokkal is, kiragadja a veszélyből, melybe azt a dynasztiával már-már elkerülhetlenné látszott háboru dönteni fogná. Mihelyt tehát a kéziratokat s nyilatkozványokat szeptember 27-ike reggelén vette, számos, nála összegyűlt képviselők megegyeztével, rögtön Fehérvárra indult, hogy ott Lamberggel találkozzék, s őt működésében a törvényesség lehető megtartására bírja; mert nem kételkedett Batthyány, hogy Lamberg a már csaknem szemben álló ellenséges hadak

összeütközésének meggátlása végett mindenk előtt a táborokban fog megjelenni.

De a képviselők többsége nem osztozott Batthyány véleményében a királyi kéziratok felett, melyeknek tartalma, Batthyány hallgatása daczára, hamar köztudomásra jutott. Harminczegy tag kíváratára, éjjeli 11 órakor tanácskozásra gyűlt össze a képviselők testülete.

Batthyány, Lamberg elébe utazván, nem volt jelen. Madarász a királyi kéziratok törvénytelenségének nyilvánítását indítványozta. Kossuth, egyenesen érkezve az alföldről, nemzetőri ruhában, kardosan lépett a szószerkekre, s határozati javaslatot indítványozott, mely a Lamberget főparancsnokká kinevező, de miniszter által ellen nem jegyzett kéziratot semmisnek, s az azoknak engedelmeskedőket hazaárulóknak nyilvánítja. A végrehajtásra a miniszterelnök távollétében egy *honvédelmi bizottmányt* nevez ki, mely Kossuth elnöklete alatt a ház radikál pártvezéreiből áll.

A ház, midőn e határozatokat elfogadta, magát egyszersmind permanensnek nyilatkoztatta.

Lamberg ezalatt, elkerülve a hozzá sietett Batthyányt, Budára érkezett. Onnan, valószínűleg a kir. helytartóvá kinevezett Majláth György országbíróval találkozandó, Pestre indult. Kocsiját egy kaszákkal s kardokkal felfegyverzett néptömeg a hidon feltartóztatta, magát kocsijából kivonszolta, s a hid közepén meggyilkolta.

Hiába fejezte ki e borzasztó tény fölött, Kossuth indítványára roszalását az országgyűlés, hiába rendelte el a szigorú vizsgálatot, hiába nyilatkozott felőle, Batthyány, levelében a legnagyobb szörnyül-

ködéssel, — a tett végre volt hajtva, s a forradalom véres koczkája elvetve.

A honvédelmi bizottmány, Lamberg megölelése után a zavart a fővárosban egyre növekedni látván, a válság e perczében a törvényesség utolsó mentőszálához ragaszkodott, s midőn a véres eseményt Batthyáynak hivatalosan tudtul adta, őt sürgető, csaknem esengő kifejezésekben kérte, hogy a kormány élén tovább is megmaradjon.

„A legőszintébb indulattal kérjük — így szól egyebek közt e levél — és kérjük a hazának szent nevére, kérjük elnök urnak előttünk mindekkorig még fényben álló hazafiui érzetének szentségére: ne hagyja kormány nélkül elárvult és minden oldalról árulással és pártütéssel körülvelt hazánkat. Sőt kérjük, méltóztassék sietni körünkbe, a képviselőház körébe, intézni legnagyobb, legkétségesebb perczeiben az ügyeket, melyek sorsunk felett határoznak, s kormány nélkül mégis elintézetlenül vannak.

„Azon ponton állunk, hol egyedül elnök gróf ur tarthatja meg a hazát a legalitás terén. S azért ismételve kérjük, tartsa meg a kormányt s méltóztassék jönni. Ha elnök gróf ur a kormányt most letenné, az egyik ostromállapot a másikat, az egyik provisorius kormány a másikat követendi: mind ezeket pedig egy nagy sir, melyben a halott a kivivott szabadság légében üdülni kezdett szegény nemzetünk leend.

„Elnök gróf ur a márcziusi diadal fő hőse. Mi hiszszük erősen és bizunk erősen elnök gróf ur hazája iránti szeretetének őszinteségében, hogy a százados iga után még szabadon lélekzeni is alig megtanult nemzetet veszni nem hagyandja.

„Tehát ismét és ismét kérjük elnök gróf urat, méltóztassék sietni, mert ha egyszer a nép dühe vesz át a hatalmat, akkor minden veszve van. Ez titok, egyedül s kizárólag elnök gróf ur által tudható“.

„Kelt Budapesten szept. 28-kán 1848-ban. (Aláírva), *Kossuth Lajos* s. k.“

Batthyány, kire Lamberg meggyilkoltatásának híre villámcsapásként hatott, magát s a kiegyenlítésre irányzott nemes törekvéseit annyi óriási erőfeszítése daczára is lehetetlenné látta téve. De még tett egy kísérletet. Bármily hizelgő is lehetett rá nézve a honvédelmi bizottmány levele, s bármennyire óhajtá is Budapesten elejét venni az anarchiának és forradalomnak: ő most magát másutt szükségesebbnek látta, mint a fővárosban; különben sem kételkedvén, hogy Kossuth száva birand ott annyi tekintélylyel, hogy az anarchia kitörése meggátoltassék. A levelek vételekor már utban levén a főváros felé, azok olvasta után rögtön visszatért a táborba, Jella-sichot rá birni, hogy seregével az országból kivonuljon vagy legalább a király újabb rendeletének vételeig ellenséges lépéseit függeszsze föl. De miután fegyverszünetet sem hozhatott létre, azonnal elhagyá a tábort, s Bécsbe sietett, hogy, ha még a történetek után egyáltalában lehet, a vészfölleget hazája egéről elszéleszsze, mit is a honvédelmi bizottmánynak még elindulása előtt tudtára adott. De miután törekvései ott sem arattak sikert, miniszterelnöksége mellett képviselői mandatumát is letette, következő, a képviselőházhoz intézett levéllel, mely a kiegyenlítés ügyében tett utolsó erőfeszítéseit oly megható egyszerűséggel rajzolja:

„Uraim, — így szól a képviselőházhoz október

2-kán intézett levele — azon bizadalommal távoztam el Pestről, hogy míg az ő felségétől (szeptember 25-kén) kibocsátott manifestum következtében a táborunkban uralkodó hangulatot megvizsgálom, a képviselőház önök ígérete szerint visszajöttömig semmi újabb lépést nem teend, s csak az én tudósításom meghallgatása után fog intézkedni. De alig telt el néhány óra elutazásom után, s a képviselőház már is oly határozatot alkotott, mely az én meggyőződésemmel minden tekintetben ellenkezett, s velem a legelhatározóbb pillanatokban érezte, mily kevés súlyt helyez a ház miniszterelnökének eltérő meggyőződésében. Én ezen határozat daczára is a legvégső pillanatilig híven igyekeztem teljesíteni polgári kötelességemet, s a határozattal hozzám küldött képviselőknek azon tanácsot adtam, hogy a fenforgó tárgyat adják elő az egész tiszti karnak; mi meg is történt. E képviselők önmaguk is meggyőződtek, mily nagy veszélylyel járt volna a határozatot azon pillanatban kihirdetni, s abban egyeztek meg a tiszti karral, hogy az ki ne hirdettessék; a magyar seregek pedig báró Jellasich hadát, ha az ő Felsége manifestumában álló parancsnak (hogy t. i. Lamberget ismerje el a Magyarországból levő minden seregek fővezérének, s királyi biztosnak) nem hódolna, egész erővel megtámadják, s a fegyvert semmi esetben előbb le nem teszik, míg b. Jellasich a maga hadtestével Magyarországból ki nem vonul.

„A dolgok épen ezen kedvező állapotában vettem a tudósítást a képviselők ama határozatát nyomban követő bünről, gróf Lamberg Ferencz iszonyu meggyilkoltatásáról, mely tény, minden a haza javára teendő lépéseim sükerét eleve oly annyira meghiu-

sitotta, hogy talán fölöslegesnek is látszhatik, ha ezennel kijelentem, hogy hivatalomról lemondottam, melynek törvényes hatáskörét a képviselőház minden kitelhető módon ismételve is összeszorítani a haza érdekében kötelességének ismerte. De nyiltan ki kell jelentenem, hogy midőn e pillanatban visszalépek, legbensőbb meggyőződésem szerint jogom van követelni azt, hogy e lépésem sem hazám ügye iránti közönyösségnek, sem önző félénkségnek, hanem egyedül az általam jogosan kívánt bizodalom hiányának tulajdoníttassék, mely bizodalom hiánya a képviselőházat oly utra vezette, hova én azt a törvényesség iránti tiszteletből, melyet nyilvános állásommal mindig összekötöttem, nem követhetem. Lemondok egyszersmind követi állásomról is, hogy választóimnak alkalmok legyen politikai viselkedésem fölött ítéletüket kijelenteniök. Bár miként essék is ki ezen ítélet, legyenek önök uraim meggyőződve, hogy akár soraikban, mint képviselő, akár egyszerű polgár leszek, mindig küzdeni látandnak, szóval és tettel Magyarország jogaiért, és a törvények szentségeért, és soha nyugodni mind addig, míg hazánk földét ellenség szenteleníti jelenlétével, s míg van törvény, mely teljes végrehajtást nem nyert, akár felülről, akár alólról jöjjön a forradalom. *Batthyány Lajos. s. k.*“

Hasonló értelemben nyilatkozott Batthyány szóval is Szalbek képviselő irányában, ki hozzá október 5-kén Pázmándy elnöktől levelet vitt, melyben a hazajövetelre ujabban is sürgették. Nem lévén ezután Bécsben mit tennie, s remélnie hazája javára, Zsedényi által az osztrák kormánytól utlevelet vétett külföldre; mert azon ellenséges indulat, melyet a képviselőházban hatalomra jutott radikál, forradalmi párttól maga irányában tapasztalni vélt, arra

határozta őt, hogy az ügyek fordulatáig hazájából távozzék. E szándékban október 5-kén az őt Sopronban váró családjához utazott. Itt azonban másnap a bécsi eseményekről s arról értesülvén, hogy egy horvát csapat, ugyanaz, melyet Jellasich bécsi útjában hazabocsátott, Vasmegyén halad keresztül, s e miatt ott népfelkelés rendeztetik, szándékát megváltoztatta, s ikervári jószágára utazott, maga is a felkelt néphez csatlakozandó, s mint közharczos csatlakozott a Vidoss József vezetése alatti fölkelő sereghez Vasmegyében. De egy szerencsétlen bukás következtében lováról, karját törvén, azontul egész deczemberig visszavonulni kényszerítettett a közügyektől.

* * *

Ekkor irta azon emlékezetes nyílt levelet, mely Kossuth hirlapjában jelent meg, melyben eljárását igazolja rágalmazói ellen s egyszersmind aktákat szolgáltat önmaga ellen későbbi bünpöréhez. E levél, mely Batthyány Lajost egészen jellemzi, szórul szóra így hangzik:

„Hat nehéz hónapon át küzdöttem a kormány gondjaival, s midőn a körülmények kényszerüségénél fogva visszalépek, teendő mindent, mit a hon tőlem mint hű polgárától igényelhet, az első, mit izlelnem kell, keserűség. Mert mi lehet keserűbb a tiszta keblű hazafira nézve, mint midőn az ugyis annyi cselszövénynyel körülhálózott s ocsmány áru-lással veszélyeztetett hazában rejtélyességgel vádoltatik?! Ha valaki eddig követett politikámat egyenesen kárhoztatja, ezen nem ütközöm meg: de arról nem gyanusithat, arról nem szabad senkinek gyanusi-

tani engem, mintha titkos működésekre, hazám függetlenségét veszélyeztetőkre, használtam volna befolyásomat, mert ezt egész multam, nyilvános térrei föllépésem óta a mai napig, mely nyitott könyv gyanánt fekszik a nemzet előtt, tökéletesen megczáfolja. Sokan leginkább azon akadnak fenn, mit csináltam, s miért voltam annyi ideig Bécsben? hogy e tekintetben is megnyugtassam a kétkedőket, száraz rövid tényeket fogok elősorolni; szóljanak azok. Ön tisztelt barátom tudja, miként a honvédelmi hizottmány s több nálam összegyült képviselők megegyezésével mentem a táborba, ott Lamberggel találkozandó, s őt, a mennyire tőlem függ, a törvényes téreni maradásra kényszerítendő. Ott azonban nem találtam, s azt hittem, tán Jellasich táborában lesz, s azért Móga fővezér megegyezésével Bubna őrnagyot oda küldtem oly utasítással: miszerint még azon éjjel Lamberg vezért nevemben egy találkozóra kérje meg, ha pedig még nem volna ott, ittlétemről említést se tegyen. Bubna őrnagy Lambergget természetesen ott nem lelven, azon reményben, miszerint Lamberg ez alatt megérkezendik, eszközölte ki minden előleges tudomásom és befolyásom nélkül a fegyverszünetet. Ezt csak azért emlitem meg, mert e fegyverszünet létrehozását is, mintegy gyanusítólag, némelyek nekem tulajdoníták. Ekkor hozták a táborba küldött képviselők a háznak azon végzését, mely nem csak ellenemi bizalmatlanságon alapult, hanem hitem szerint hadi seregünkre nézve is veszélyes leendett. Ezt kijelentettem az oda érkezett képviselőknek azon tanácscsal: miszerint ezen tárgyat minden beleavatkozásom nélkül terjesztenék a tiszkar elé, mi megtörténvén, veszélyességéről ők is meggyőződtek, s azért a végzés kihirdetésétől el is állottak, miután

az összes tisztikar megigérte és kinyilatkoztatta: hogy ők, ha Jellasich a manifestumnak nem hódol, s őket megtámadandja, fegyvereiket addig le nem teszik, míg seregei közül csak egy is e haza földét tapodja. Innen Pestre indulván, utközben egy futár által Lamberg kimultáról tudósíttattam, s egyszer-smind ő felségének hozzám intézett három rendbeli kézírata kezemhez szolgáltatott. Fölszólíttattam t. i. hogy Lambergnek, mint meghatalmazott kir. biztosnak s Majláth Györgynek, mint helytartónak kinevezését, s az országgyűlés elhalasztását tárgyzó okleveleket ellenjegyezzem. Rögtön visszasiettem a táborba, hogy miután Lamberg már az élők között nem volt, magam szólván Jellasich-csal, s a kir. kézirat által igazolván Lamberg kineveztetését — mert Jellasich ezt, a manifestummal együtt csak koholmánynak állítá — őt arra birjam, hogy seregével együtt az országból kitakarodjék. Ez nem sikerült. Ekkor indultam Bécsbe, s pedig két okból: először, hogy a kapott kir. kéziratok törvénytelenységét kifejtsem, másodsor, hogy Lamberg szomorú halálára nézve a dolgot kiegyenlitem, nehogy önkény és rosza-akarat ezen esetet, egy status-csapás merényletére felhasználja. És sejtven már ekkor, miszerint ügyeink legközelebbi fordulata Bécsben fog eldőlni, azért is mentem oda, hogy törekvéseim által a fenyegető veszélyt ott hárítsam el, honnan az hazánkra nézve leginkább származott. Szóltam Wessenberggel, mint a kihez mindig utasítottak, s mondtam neki, miszerint helytartót a törvény nem ismer, az országgyűlést pedig elhalasztani vagy berekeszteni a törvények értelme szerint addig nem lehet, míg a budget tárgyalva és befejezve nincsen, s ezért az e tárgyban kiadott okleveleket ellenjegyezni nem fogom. Lam-

berg ügyében pedig mondtam, hogy a mint e szomorú esetet illetőleg a törvényes nyomozás szükséges, úgy azt politikailag egy coup d'état végbevitelére kizsákmányolni annál kevésbbé lehet, miután ezt a képviselőház is általánosan rosszalta. Arra is figyelmeztettem őt, miszerint e szomorú esetnek közvetett okai ök is, mert ez, a törvényes formák mellőzésének gyászos következménye, s nehogy effélékre ujlag okot szolgáltatassanak, küldjék hozzám báró Vay miniszterelnök kinevezését, mit ellenjegyezni kötelességemnek ismerek. Ezen értekezésnek eredményeként a következő napon megkaptam, ő felségének azon kéziratát, melyben hivatalnoki lemondásom elfogadtatik, s egyszersmind megküldetett b. Vay miniszterelnökké neveztetése egy más irattal megtoldva, melyben fölkérettem, hogy b. Récsey Ádámnak kinevezését hg. Eszterházy helyébe, ellenjegyezzem, mit természetesen nem tettem, miután a lelépő miniszterelnök törvényesen csak utódát ellenjegyezheti, ennek levén hatalmában minisztértársait megválasztani, s megerősítés végett fölterjeszteni. Erről Wessenberget egy irat által tudósítottam: egyszersmind figyelmeztettem b. Récseyt, hogy ne hagyja magát eszközül felhasználni egy készülendő statuscsapásra, mit ő nekem egyelőre meg is ígért. Nemso-kára azonban tudósításomra jött ama híres manifestum, mely ellenjegyezve van b. Récseitől, s a mely Magyarország függetlenségét semmivé tenné; fölke-restem tehát őt, s miután találkoztunk, tanuk előtt szemére vetettem ingatagságát és törvénytelen lépését, a manifestumról pedig kinyilatkoztattam, miszerint az oly megvetése minden törvényszerűségnek s önkényes hadizenet a magyarok ellen, mely után Magyarországnak nem marad más hátra, mint önvé-

emplomában.

delméről gondoskodni. És ezzel többé dolgom nem lévén, tüstént oda hagytam Bécset, és Sopronon keresztül jószágomra mentem, hol felszerelvén magamat, s fegyvereimből ellátva tiszteim s volt jobbagyaaim közül is többeket, csatasikra indulék, hogy mint hű fia szeretett hazámnak, nem csak tanácscsal, hanem életemmel és véremmel is őszinte szolgálatomat bebizonyítsam. Azonban a gondviselésnek más-kép tetszett rólam rendelkezni, s egy szerencsétlen esés következtében jelenleg ágyhoz szegezve, tétlenül vesztegelnem kell; de hiszem, miként rövid idő alatt ismét gyülekszik roncsolt karomba annyi erő, hogy a hazát dúló ellenséggel szembe szállhassak, s a győzelem dicsőségében, vagy ha lenni kell, a gyászos, de nagyszerű temetésben részt vehessek. Ezekben van Pestről eltávoztom óta napjaim rövid vázlata. Ami pedig a számtalan pletykákat illeti, sokkal többre becsülöm magamat, semhogy azok mindegyikére válaszolgassak, melyek úgy is már oly szemtelenekké fajultak, miszerint még az Augsburgi Allgemeine szerkesztőjét is mardosta a lelkiismeret, és kénytelennek érezte magát egy csillag alatt okt. 7-ki 281. számában védelmemre szállani. Azt sem hittem, hogy ilyen védelmezőre szoruljak!.. Egyébiránt csak záradékuul jegyzem meg, hogy én soha semmit miniszter-társaim beleegyezése nélkül nem tettem, olyanokról pedig hallani sem akartam, mik által az 1848-ki törvények megcsonkítottak volna: ezt nemcsak soha nem változott jellemem, hanem mind privát nyilatkozataim, mind nyilvános és hivatalos előadásaim eléggé bizonyítják“.

IV.

Az utolsó béke-kísérlet. A katasztrófa.

Bekövetkezett nemsokára a trónváltozás. A gyöngye Ferdinánd király útjában állván a reactiónak s kimondott esküit megmásítani sem ő hajlandónak, sem általában czélszerűnek nem látszván, lemondott; öcsce, Ferencz Károly főherczeg következő jogáról 18 éves fia Ferencz József részére önként lemondott.

E válságos pillanat volt az utolsó, mely még a kibékülésre kínálkozott. S kétséget nem szenved, hogy ha a még tapasztalatlan, de testi és lelki jelességekkel felruházott fiatal uralkodó, e nagy politikai változás alkalmával a reactió hálózatából kibontakozva, a törvény és alkotmány terén lép vala föl a nemzet előtt, — a békét Magyarországon nem lett volna lehetetlen még ekkor is helyreállítani. A békepárt, mely a forradalomtól irtózott, napról-napra szaporodék s vele együtt mindinkább terjedt azon vélemény is, hogy kerüljön bár nagy áldozatba, a békét helyre kell állítani s az egészhez való ragaszkodással nem szabad az egészet kockáztatni.

Batthyány Lajoshoz, ki lemondása óta lóról lebukta által okozott karsérelme miatt ikervári jószágán töltötte idejét, több köztiszteletben álló hazafitól,

egyebek közt magától a képviselőház elnökétől Pázmány Dénestől is felszólítások érkeztek, választatná meg magát kerületében, mely lemondása óta még nem volt képviselve, újra képviselővé, állana a békepárt élére, hogy az ekként, az ő tekintélye által erősödve, a béke megszerzése iránt, mire a körülmények alkalmat nyujtani látszanak, a kellő lépések megtétethessenek. És Batthyány csakis e szándékkal lépett fel követjelöltül s választatta meg magát ismét képviselővé. „Windischgrätz — ugymond — épen betörni készült, hogy tehát a jó ügynek szolgálhasson, annál készebb volt elfogadni a képviselői megbízatást, minél inkább meggyőződött, hogy a jó érzelműek visszavonulása ilyenkor csak káros lehet.”

Midőn Batthyány Pestre érkezett s helyét a képviselőházban elfoglalva, a békepárt élére állott: már akkor meg volt hozva a december 7-ki vérmes határozat, mely a decz. 2-ki trónváltozást törvénytelennek és semmisnek nyilvánítja s magát azzal me-reven és a végsőkéig szembe helyezé. E határozat ellen már Batthyány a törvényhozásban semmit sem tehetett, de a párt erélyesb szervezkedése s értekezletek tartása által oda hatott, hogy egy netalán bekövetkezhető kedvező alkalmat, a béke megkísérlésére fölhasználni résen álljanak.

A harcz ezalatt hazánk ellen mind nagyobb és nagyobb mérveket öltött. Az ország minden oldalról meg volt támadva s összébb-összébb szorulni látszott a veszélyes karika, mely a nemzet életét megfojtani szándékolá. A legtöbb erő mind az ellenség, mind a magunk részéről az ország nyugati oldalán volt összpontosítva s ott voltak történendők a döntő ütközetek. Az ellenség középtestét 52,000 emberrel 3 hadtestben, a Duna két partján, Win-

dischgrätz herczeg s altábornagy, Prága kegyetlen lövetője, egy kérlelhetlen, kevély, engesztelhetlen főúr s minden szabadság esküdt ellensége vezette; jobb szárnya Nugent vezérlete alatt 6000 emberből állt a Mura partján. Balszárnyát Simunich vezette a felső részeken. Részünkről is 36 ezer állott szemben e 64 ezernyi haddal. De a tulnyomó erőből egymás után szenvedtünk vereségeket vagy vonultunk vissza komolyabb ellenállás nélkül, Nagyszombatnál, Parendorfnál, Óvárnál, Bábolnánál. Sőt a győri sánczokból is ellenállás nélkül kelle kivonulni, hogy Görgei és Perczel (a közép és balszárny) között az egyesülés el ne vágassék. Az egyesülés mindamellett nem történt meg s Perczel Moornál decz. 30-án roppant vereséget szenvedett, serege egészen szét-szórattott.

Az ellenség közvetlenül a fővárost fenyegette. Görgeinek is csak föl, a bányavárosok felé volt nyitva a visszavonulás.

A veszély tetőponton állott. Az országgyűlés mindkét háza, az év utolsó napján, este, majdnem az éji órákban gyűlést tartott. Kossuth indítványára az országgyűlésnek és a kormánynak a Tisza-vonal által védett Debreczenbe áttétele elhatároztatott. Batthyány indítványára pedig, ámbár nem csekély ellenzéssel, mégis keresztül ment, hogy az ellenséges fővezérhez, Windischgrätz herczeghez béke-követség menjen, tőle legalább is fegyvernyugvást eszközölni ki, míg t. i. a küldöttség, ha szükség, magához az új uralkodóhoz „Ferencz József ő felségéhez” járuland.

Nem lesz érdektelen ez ülés részleteiből még némelyeket közölni.

A békekövetség kiküldését maga Kossuth is pártolta. Beszédét így fejezte be:

„Ha meg akarjuk kísértetni, igazságos alapon kibékülni, szívesen hozzájárulok s kinyilatkoztatom, hogy azokat, kik kiküldetnek, ne tekintsük oly meghatalmazottaknak, kik az országgyűlés helybenhagyása nélkül a specialis feltételeket megköthetik, mert akkor részletes utasítást kellene előre adni, ez pedig az alkura nem jó eszköz. Kiket az országgyűlés meg fog bizni, kikre ezen szép hivatás és bizalom fog esni, fel fogják találni utasításukat azon szavakban, miket elmondadni hallottam, hogy t. i. köttesék béke Magyarország szabadságának, becsületének s jóllétének megóvására. Fel fogják találni az utasítást ezen szavakban, hazafiui lelkületökben, és érezni fogják becsét a bizalomnak, melyet az országgyűlés reájuk ruház, mert az, hogy miképen fognak eljárni megbízatásukban, vagy békét hoz a nemzetnek, a szabadságnak és törvényes állásnak alapján, vagy ha békét nem hoz, lelkesedést fog hozni; s kell, miként hozzon a nemzetnek, hogy küzdjön tántoríthatlanul nemcsak kétségbe nem esve, hanem azon biztos reménynyel, mely remény végső analísisben, ha e nemzet igazságos és méltányos és a szabadsághoz méltó maradand, csak úgy csálhatná meg e nemzetet, ha isten nem volna az egekben, ki az igazságot védelmezi.“

Utána Batthyány szólalt fel az országgyűlésnek átköltözése vagy elnapolása tárgyában. Így szólott: „Tisztelt ház! Azon kérdéshez nem kívánok szólni, melyre épen most tisztelt kormányelnök ur véleményét kimondotta, mert azt tartom, hogy az félig-meddig eldöntöttek tekinthető, hanem kívánok szólni a másik kérdéshez, mely azzal kapcsolatban van, hogy t. i. az országgyűléssel mi történjék? Én megvallom, bővebb megfontolás után igen nagy ne-

hézséget látok abban, hogy egyuttal az országgyűlés és a kormány innét eltávozzék, és ugyanazon időben a küldöttség is eljárjon tisztében; én azt gondolom, hogy a mostani állapot azt kívánja, miszerint a kormány oly helyzetben legyen, hogy minden akadály nélkül és biztosan intézkedhessék. A kormánynak nem lehet és nem szabad az utolsó perczen innen távozni, mert annak már ott kell lenni a maga helyén, mikor majd innen hátrább nyomul a sereg és egyáltalán mindaz, ki az ellenség által innen el fog szoríttatni; de az országgyűlésre nézve azt gondolom, hogy ily nagyszámu testületnek egy helyről a másikkrai általtelepítése ilyen háborus időkben sok bajjal jár, nehezíti magának a kormánynak lépteit is, minthogy az országgyűlés az executiv hatalmat már átruházta a honvédelmi bizottmányra, mely a bizalmat a legnagyobb mértékben bírja. Eddig is megfelelt e bizalomnak s meg fog felelni, midőn törvényhozási tanácskozásnak most e perczen ideje nincs, minthogy ezen végrehajtó hatalom megmarad a bizottmánynál addig, mig azt az országgyűlés vissza nem kéri. Azt gondolom tehát, legczélszerűbb volna az országgyűlés maradna itt addig, mig ugyszólván ittmaradhatásának végpercze el nem érkezett; a kormánynak ellenben adjon parancsot, hogy rögtön távozzék Debreczenbe, és ottan biztosságban intézkedjék azokra nézve, mik a nemzet védelmére megkívántatnak. Az országgyűlésnek azután fennmarad azon tiszte, miszerint a küldöttségnek jelentését fogadja el, s bocsátkozzék érintkezésbe, bírálja meg, és határozzon a teendők felett, a nem reménylett esetben pedig tőle fog függni: vajjon in corpore által kívánja-e magát helyeztetni Debreczenbe, mit én az előzményeknél fogva nem tartok gyakorlatilag szük-

ségesnek és hasznosnak, hanem akadályos dolognak; vagy pedig magát prorogálni fogja-e addig, míg az idők olyanok lesznek, hogy hatásköre biztosítottabb leend.”

Némely tett ellenvetésekre ismét így nyilatkozik:

„Legyen szabad egynehány szót mondanom. Ha a tisztelt ház e tekintetben eltérő véleményben van, hogy talán a honvédelmi bizottmány megszűnik kifolyása lenni az országgyűlésnek, mihelyt azt a ház más helyre rendeli: szívesen visszaveszem indítványomat. Én nem vagyok azon nézetben; mert abban meg nem egyezem, s talán a ház sem tekinti úgy a dolgot, hogy a háznak hatalmában nem volna egyes embert vagy egy testületet kiküldeni, s így akármely testületet küld Debreczenbe vagy Pozsonyba, az azért folyvást a háznak kifolyása, én tehát nem látom a kifolyásnak megszüntetését. És ne méltóztassanak valamit becsusztatni számba, a mi tőlem nem eredett. Ha azt mondják: ez vagy az félénk ember, azzal nem törődöm; én vagyok-e félénk vagy Madarász, azt bírálják meg mások. Én azért mondtam ki véleményemet, mert nem vagyok félénk; ha félénk volnék, nem mondtam volna ki; én ki fogom mondani véleményemet akkor is, ha Madarásztól kell tartani. Hogy a Hunkár által előterjesztett sanctiót ki kelljen mondani, arra, ki el nem fog menni, nem tartom helyesnek, nem tartom praktikusnak. Én azt tartom, ma azért jött össze az országgyűlés, miszerint tanácskozzék a kérdés fölött, mi történjék az országgyűléssel, maradjon-e, meddig maradjon és hová menjen? nem pedig hogy mielőtt e kérdés eldöntetett volna, már halálos ítéletet mondjunk. Ezt praeoccupatumnak tekintem, mert ha a képviselőket,

kiket lelkiismeretességük és becsületérzésök nem vezérel, hogy így vagy amugy cselekedjenek, mint rabokat Debreczenbe kell kísérni s ott szuronyokkal körülfogni: akkor ott nem lesz országgyűlés, és ez nem nevelendi a honvédelmi bizottmánynak tekintélyét. Meg vagyok győződve, hogy ha 50 követ fog megjelenni szabad akaratánál és kötelességérzeténél fogva: több súlyt ad a nemzetnek, mintha erőszakkal többen jelennek meg. Meglehet, hogy rosszul fogom fel a dolgot, de meggyőződésemet mindig nyíltan szoktam kimondani; kibuvó ajtót soha nem kerestem; s felhivom az országot, tud-e ilyet felmutatni? Annyit mondok, hogy ily kényszerítő mód a törvényhozáshoz nem illik.“

Végre következő határozat mondatott ki:

„A képviselőház határozatának következtében felszólíttatván a honvédelmi bizottmány, hogy hazánknek átalán, de különösen hadseregünk állapotáról és működéséről jelentést tegyen:

ennek folytán a honvédbizottmány elnöke előadta, hogy az ellenségnek a fővároshoz közeledése miatt az országgyűlés tanácskozása minden pillanatban mostani helyén lehetetlenné válhatván, az ország gyűlése és kormánya Debreczenbe általtétesék és minden törvényhatóságok ezentulis az ország kormányának engedelmeskedni tartozzanak.

„Továbbá indítvány tétetvén, hogy a haza jelen eldöntő perczeiben a békés kiegyenlítés a nemzet becsülete, törvényes szabadsága és jóllétének alapjain és biztosításával megkísértessék;

mindezek határozattá váltak, mire Majláth György országbíró, gróf Majláth Antal, Lonovics József érsek, gr. Batthyány Lajos és Deák Ferencz megbízatván, oda utasíttatnak, hogy az ellenség fő-

vezérétől fegyvernyugvást és a czéloztatott békekötést kieszközölni iparkodjanak; sőt a körülmények úgy hozván magukkal, magához ő cs. k. felségéhez Ferencz Józsefhez is járuljanak. Miről a törvényhozáshoz teendő jelentésük elváratik.“

A békeküldöttség tagjai tehát Majláth György, gróf Majláth Antal, Lonovics József érsek, gróf Batthyány Lajos és Deák Ferencz voltak. Sokan Batthyány barátai közül, tudván hogy Windischgrätz különös boszu-indulattal s tán személyes ellenségeskedéssel is viseltetik iránta, igyekeztek őt visszatartóztatni e rá nézve veszélyessé válható küldetésben való részvételtől. „Magamért — felelé ő fölemelt homlokkal — nem félek. Ha fejemmel kelene is játszanom, de azzal hazámnak hasznot tehetek, kész vagyok elmenni.“

Január 1-én nagy bomlás volt Buda-Pesten. Az országgyűlés számos tagja (a békepártiak) be akarták ugyan várni a békekövetség eredményét, de a kormány minden hivatalai s a képviselők nagy része utnak indult a Tisza felé; hadiszerek, készletek, a bankjegy prései, a kormány összes apparatusai, a moori csatából haza lézengő sereg töredékei, átvonuló honvédség, — mindez zavaros keverékben töltötte el a főváros utczáit. Átalános levertség vett erőt a kedélyeken.

Az országgyűlési küldöttség is megindult Windischgrätz tábora felé, s január 3-kán a főhadiszállásra, Bicskére érkezett. Gróf Majláth Antal maga ment előre a tábornagyhoz, a küldöttség elfogadását kieszközölni. Windischgrätz válasza volt, hogy a küldöttség négy tagját elfogadja ugyan, de az ötödiket, Batthyány Lajost nem fogadhatja. A négy tag tehát, bár azon véleményben volt, hogy ezen

üzenet után mint országos küldöttség nem működhetik, de nehogy a cél elérésére a maga részéről bármit is elmulasztson, s azon reményben, hogy a teljes hatalmu tábornagy, ha a küldetés céljáról bővebben értesítettik, tán mégis hajlandó lesz az egész küldöttséggel érintkezésbe bocsátkozni, Batthyány nélkül jelent meg a tábornagy előtt.

„Majláth György országbirája — ugymond a küldöttség az országgyűléshez intézett tudósításában — előadá: hogy mi a magyar országgyűlésnek küldöttei vagyunk; erre a herczeg főtábornok azonnal azt felelte, hogy ő a magyar országgyűlést el nem ismeri, minthogy azt ő felsége feloszlatta. Elmondá mégis az országbirája békés kiegyenlítésre célzó küldetésünket, de a herczeg főtábornok határozottan azt válaszolá: hogy azok után, mik az országban történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésről szó sem lehet; hanem egyedül feltétlen alávetésről, (unbedingte Unterwerfung). Ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni, katonai kormányt hozand be, s majd akkor ő felsége fogja elhatározni a jövőendőben teendőket. — Most azonban ő felségéhez sem bocsát minket, mert őt ő felsége teljhatalommal ruházta fel, s ő felsége sem adna egyéb feleletet. Ő tehát tanácsolja, hogy feltétlen alávetéssel ügyekezzünk kegyelmet nyerni ő felségénél. A katonaság azonnal tegye le fegyverét, s esküdjék hűséget ő felségének; az elfoglalt várak pedig haladék nélkül adassanak által.“

Ez volt a válasz az utolsó békeajánlatra.

Batthyány keserűen csalódott. Át kelle látnia, hogy midőn nemes föllépésére méltányos választ remélt, nem jól számított.

Elkeseredetten hagyta oda Windischgrätz táborát s visszatért Pestre. A kibékülés utolsó kísérlete is meghiúsult; s mert a feltétlen meghódolásnak még a kétes kimenetelű, tehát kedvezőre is fordulható hadikoczká is többet ígért, nem volt egyéb hátra, mint erre bízni mindent.

Január 5-kén Windischgrätz bevonult a fővárosba. Batthyány Pesten maradt, de egészen visszavonulva. Nyugodtan nézett szembe a jövővel, melynek elhárítására mindent elkövetett — sikertelenül; saját veszedelmével mit sem gondolt.

Január 13-án este erős katonai őrcsapat vette körül a gróf Károlyi György házát, hol sógora Batthyány Lajos is az estét töltötte. Minden kijárást elállottak, míg két tiszt a termekbe ment s Batthyányt fogolynak nyilvánította. Meg volt lepve, de minden ellentállás nélkül engedelmeskedett.

Budára kísérték a helytartósági épületbe.

S ettől fogva ő a haza szemei elől elvonatva, a nyilvánosság előtt szerepelni megszűnt. Életsorsából csak a gyászos kifejlés volt hátra még.

* * *

A forradalom lezajlott.

Változó esélyei végre is a leggyászosabb katasztrófában végződtek.

Vezéregyéniségei nagy része az elveszett hazán kívül keresett menedéket. Nagy része fogságba esett. Hosszu sora nyílt meg a vértanúságoknak.

A gyászos és dicső martyrologia első hőse azon férfiú volt, ki hazaszeretetének s nemes és tartalék-

talán önfeláldozásának folytán, legelőször, már 1849. január elején, esék az ellenség hatalmába.

Windischgrätz herczeg hatalmában hagytuk őt, mint fogolyt. Azótai sorsa elbeszélését jeles történetirónk, Horváth Mihály nagybecsű művéből, „Magyarország függetlenségi harczának történeté“-ből vesszük át, ki munkája befejezésében így szól:

„A nemzeti vértanuk hosszú sorát gr. Batthyány Lajos, az első független magyar miniszterium elnöke nyitja meg. A magyar nemzeti függetlenség s alkotmányos szabadság e szilárd, magasztos lelkű bajnokának jellemét s elveit, tetteit s eljárását történetünk folyamában elég bőségesen ábrázoltuk, mintsem hogy fölösleg ne lenne azokról itt ujolag szólnunk. Láttuk, hogy különben büszke, önérzettel teljes politikai jellemében a hazafiság s a hon meleg szeretete mellett az óvatos eszélyesség, a lovagiasság s a jog, igazság és törvényesség szilárd érzete mellett a mérséklet voltak a fővonások. Láttuk, miképen ő e jellemtulajdonságainál fogva összes politikai törekvéseinek céljául hazája régi törvényes jogainak, a *pragmatica sanctio* s egyéb nyilván szerződések és törvények által kikötött s biztosított, de az idők viszontagságai közben sokfélekép megcsorbitott kormányzati függetlenségének, nemzeti önálló életének helyreállítását tűzte ki élete feladatául; s midőn a kedvező körülmények valahára e célját elérni engedték, a király által elnökminiszterül a nemzeti kormány élére állittatván, a kivivott magas cél lelkének minden erejével, akaratának egész szilárdságával fenntartani s megörzeni törekedett, szintoly loyaltással a trón, mint eszélyes mérsékeltséggel a nemzet irányában. Miképen a törvény s alkotmány szent és sérthetetlen volt előtte, ugy annak követke-

zetes keresztülvitelét s végrehajtását, nem kevésbbé a tömegek tulcsapongó vágyai, mint a reactio titkos ármányai s nyílt megtámadásai ellen egyaránt legszentebb hazafiui feladatának tekintette. Láttuk, miképen ő a jognak s törvényességnek, vonatkozott legyen az nemzetére vagy a fejedelmi házra, egyaránt hű s rettenthetetlen bajnoka, midőn egyrésről az ármány, másrésről a szenvedély, az egyetértést a nemzet s fejedelmi háza közt mindinkább megzavarta, ő szintoly elhatározottan küzdött az alkotmány megsértése, mint a forradalom ellen; nem csoda, hogy aztán vele egyik párt sem volt megelégedve, melyek mindegyikét a törvényesség korlátai közé törekedett szorítani. De őt szintoly kevéssé tántorította meg a kötelesség ösvényén az udvar, mint a nép kegyének elvesztése. Mennél inkább gyanusította őt s tört ellene a szószéken, a karzaton, a sajtóban, a felizgatott nép szenvedélye, annál férfiasabb szilárdsággal korlátozta annak tulcsapongásait. És mennél ármányosabban aknáza az udvari reactio a nemzeti jogok szent talaját, ő annál kitartóbb hazafisággal lépett fel ellenébe. Midőn pedig végre meggyőződött, hogy az alkotmányt s nemzeti függetlenséget fenyegető bécsi törekvéseknek forradalom, fegyveres felkelés nélkül ellenállni lehetetlen: ő oly egyezkedés által igyekezett elejét venni a nemzet s fejedelmi háza közti háborúnak, mely szerint az alkotmány lényege rendületlen fenntartassék s csak némely formákban s kevésbbé lényeges pontokban hozzon a nemzet áldozatot a béke fenntartásáért. Midőn pedig ebben célta nem ért, inkább hivataláról mondott le, mintsem hogy a törvényesség bármelyik rész által az ő hozzájárultával sértessék meg.

Az ő törvényszerű, szintoly szilárd mint loyalis

eljárásának maga az udvar fényes tanuságát adta, midőn őt ujabban is felhívta más miniszterium alkotására. A feladat felette súlyos volt. Egyrészt a mind több tér birtokába jutott reactio fondorlatai s alkotmány sértései, másrészt a nemzeti jogok sérelmei miatt háborgó pártok heveskedései közt mind nehezebb lőn fenntartani a törvényességet. Ő azonban mind a két félnek nyíltan kijelenté, hogy a kormány elfogadását a törvényességtől feltételezi, s midőn ez mind a két részből megsértetett, ő másodszor is lemondott a kormányról; s csak néhány napig is, míg törvényes új kormány állhatna az ügyek élére — mint védiratában maga tanuskodik — csak ő felsége egyenes parancsára s csak azért maradt meg hivatalában, hogy a trón és az országgyűlés közötti orvosolhatlan szakadás katastrofáját lelépése által ne siettesse. — „Én ezt — ugymond — minden áron meg akartam gátolni, mert míg ez meg nem történendett, addig mindig maradt némi remény s Lamberg kineveztetése igazolta politikámat. Az ő meggyilkoltatása reám villámcsapás gyanánt hatott; ez minden számításon kívül feküdt. A forradalmi párt mihelyt meghallá, hogy Lamberghez a táborba mentem, azonnal átlátta szándékomat, miszerint vele egyesülve akarom az országot megmenteni: ezért sietett annyira Lamberg elleni határozatával.“

E gyászos esemény óta lehetetlen volt tovább fenntartani a törvényességet. Ő tehát Bécsbe siet és másodszor is leteszi a király kezébe a miniszteri tárczát. A lemondás elfogadtatik; s maga az elfogadást jelentő királyi kézirat teljes érvényű nyugtatvány hivataloskodásának törvényessége s loyaltása felől.

Mi még ezután történt, egy szivós küzdelem volt a forradalom ellen, a béke és az udvar mellett. Csak azért fogadja el újra választóitól a képviseleti megbizást, hogy a radikálok ellen az országgyűlésen pártot készítsen, melynek segedelmével a kiegyenlítést még lehetővé tegye, a fegyverre kelést a dynastia ellen meggátolja. E párt élén ellenzé ő az országgyűlésnek Debreczenbe költözését s kisebbségben maradván, sürgette és eszközölte ki a békekövetséget Windischgrätzhez, s igyekezett egyszersmind titkon arra birni a képviselők egyrészét, hogy Pesten maradjanak s vele együtt minden áron meggátolni törekedjenek a fegyveres ellenállást.

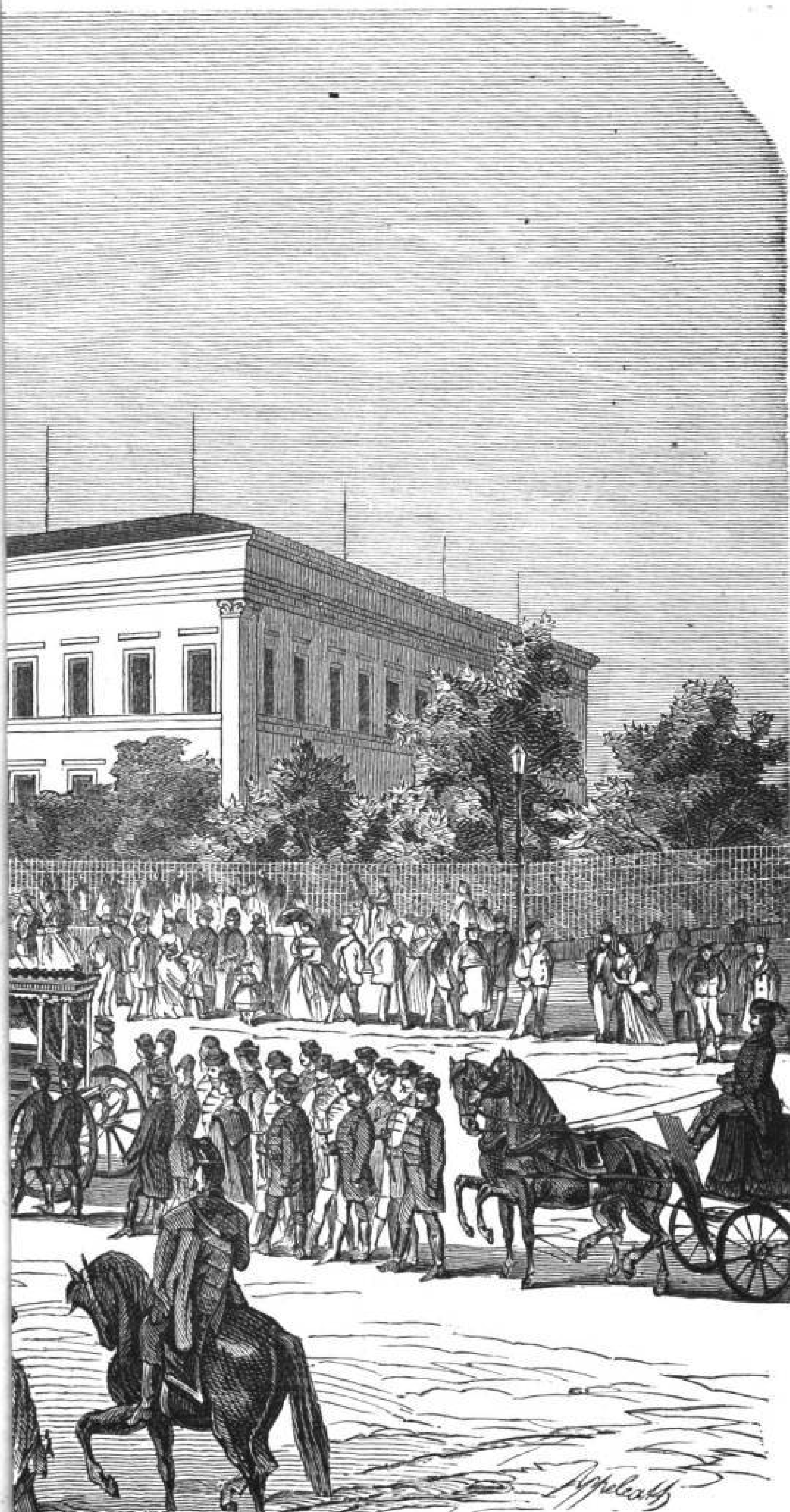
E béke-igyekezeteinek közepette lett Batthyány Windischgrätz foglyává. S mi ezután vele történt, zsarnok önkény s kiáltó igazságtalanság műve volt.

Windischgrätz Batthyányt haditörvényszék elébe állította. Batthyány kérdőre vonatván, kijelentette, miképen ő ily bíróság előtt, mely az ő politikai eljárását megítélni teljesen képtelen s egyszersmind illetéktelen, válaszolni egy kérdésre sem fog, s a honi törvények szerint hazai törvényszék elébe kívánta magát állíttatni. — Majd azonban, midőn az ellene felhozott vádakból látná, hogy az okt. 6-kai bécsi forradalom és közvetve Latour meggyilkoltatása miatt is terheltetik, mivel ezen esemény már nem miniszteri hivataloskodásának korszakában történt s magát ezzel minden alap nélkül érzé vádoltatni: elébbi határozását módosítva kijelenté, hogy ezen vád ellen, melylyel már mint magánpolgár terheltetik, kész magát igazolni; a miniszteri eljárása ellen emelt vádakra mindazáltal ezen illetéktelen törvényszék előtt ezután sem válaszoland. Ama vádat, mely az okt. 6-kai bécsi forradalom szitogatása miatt emel-

tetett ellene, nem volt nehéz Batthyánynak tökéletesen, s oly szembeszökőleg megczáfolnia, hogy az utóbb az ítéletbe sem vétetett fel többé.

Midőn Windischgrätz, győzedelmes tavaszi hadjáratunk következtében Budapestre kénytelenített visszavonulni, Batthyány fogolytársával, idős gróf Károlyi Istvánnal együtt Laibachba szállíttatott. — Utközben, Sárváron a polgárok őt felismervén, fegyvert ragadtak s erőszakkal akarták kiszabadítani a gyöngé kíséret kezeiből. Batthyány azonban, a maga ártatlanságában, felmentetéséről különben is megeléven győződve, önmaga inté békére a polgárokat, önmaga tette le velök a fegyvert. Ugyanaz történt még Czilliben is, hol őt a szabadságszerető stájer nép szintén erőszakkal szándékozott kiszabadítani.

Laibachban a vizsgáló bizottmány más szerkezetet nyert, s Bécsből egy pár új egyéniség küldetett le annak kiegészítésére. E körülmény, de még inkább az, hogy börtönéből mennél előbb szabadulni vágyott, hogy az ország megbékéltetésén újra munkálkodhassék, utóvégre arra bírta őt, hogy a vádakra mégis csak válaszoljon, nem kételkedvén, — mi iránt biztatásokat is nyert — hogy azok megczáfolása után szabadságba fog helyeztetni. Mivel azonban egészsége meggyengült s különben is a perrendtartásban, s a törvények részletes ismeretében elégséges jártasságot magában nem érzett, kívánta, engedtessek meg neki maga mellé oly segédet venni, ki a magyar jogot a régi s újabb törvényeket, a *pragmatica sanction*-t, a magyar mozgalom körülményeit s az ő miniszteri hivatalkodását illetőleg kellő tudománnyal bír. S ily ügyvédül a Magyarországból s Ausztriában egyaránt nagy tekintélyű Deák Ferenczet jelölte ki. A vizsgáló bizottmány azonban sem Deákot, sem

nmzeti muzeumnál.

senki mást nem fogadta el ügyvédeül; s csak abban egyezett meg, hogy Batthyány maga írásban adhassa be védelmét a vádpontokra. E végett eleinte az is megengedettett neki, hogy emlékezete gyámolítására a maga rendeleteinek s egyéb okmányoknak s országgyűlési tárgyalásoknak másolatait használhassa; de utóbb ez is megtagadtatott tőle. Egyébiránt is, sem védiratát valakivel közleni, sem valaki tanácsával és bármi más védeszközzel élni nem lön neki megengedve; míg ellenben minden kigondolható s ellene felhozható vád, minden előtte ismeretlen tanu állítása, további vizsgálat nélkül teljes érvényű s bizonyító erővel bíró adatnak tállatott s hozatott fel ellenében. Szinleg neki is megengedettett ugyan tanukat állítani maga mellett, de midőn állításainak tanujául magára a királyra, István főherczeg nádorra s a dynastia más tagjaira, vagy a miniszterekre s más magas állásu polgári s hadi hivatalnokokra hivatkozott, válaszul nyerte, hogy a haditörvényszék ezeket maga elébe nem idézheti. Nevezett más tanukat is, de azok közül is senki sem hallgattatott ki. Ezen eljárás ellenében Batthyáynak semmi felvilágosítása, semmi tagadása, semmi ellenmondása, semmi óvástétele vagy felebbezése nem tekintetett érvényesnek.

És mindezen méltatlanság, a hosszas börtönzésnek testi és erkölcsi szenvedései sem voltak képesek megtörni Batthyány szilárdságát vagy őt elveiben, gondolkodásmódjában s loyáliságában megrendíteni.

Ő még öt hónapi börtönszenvedései után is csak azon hű alattvaló s dynastikus érzelmű polgár volt, ki miniszter korában. Ő még akkor is nem saját bajai-
val foglalkozék, hanem leginkább abban törte a fejét, miként engesztelhetné ki nemzetét a dynastiá-

val, és úgy ennek, mint imádott hazájának érdekében, miként eszközölhetne köztük békés kiegyenlítést, bár egyébiránt nem volt is titok előtte a magyar seregek győzelmes hadjárata. Ezen érzelmeinek világos tanuja két levél, melyeket laibachi börtönéből irt. A levelek im következők:

„A cs. kir. városparancsnokságnak Laibachban.

„Miután nem tudom, mily utat kelljen vennie folyamodványomnak, hogy az tárgyalás alá vétethessék: ezennel kérem a tisztelt városparancsnokságot, sziveskedjék a következőket az illető helyre juttatni:

„Meggondolván, hogy elfogatásom több mint 5 hónap előtt épen akkor történt, midőn a béke olajágát ő herczegségének, Windischgrätz tábornagynak feltétlenül odanyújtani szándékoztam s képes is voltam, — miképen' sommás kihallgatásomban bebizonyítám;

„Meggondolván, hogy ő herczegsége személyemnek, mint parlamentairnak sérthetetlenségét akkori társaim által önmaga biztosította, miképen ezt önmaga is kénytelen megvallani;

„Meggondolván, hogy színleges szabadon bocsátásom után a gróf Majláth által benyújtott iratban ő herczegségétől az ellenem támasztott gyanusítások irányában önmagam kívántam törvényes vizsgálatot;

„Meggondolván, hogy Budáról Laibachba átszállítatásom alatt Sárváron s aztán Czilliben eléggé bebizonyítottam, mily távol van tőlem magamat akár erőszak, akár csel által kiszabadítani a hatalom kezeiből;

„Meggondolván, hogy sommás kihallgatásom

már rég befejeztetett, s annak minden pontja a monarchiai elv és törvényességért való állhatatos törekvéseim mellett tehet csak kétségbehozhatlan tanúságot;

„Meggondolván végre, hogy még egy meghosszabbított vizsgálati fogság az igazság elveivel alig volna megegyeztethető, sőt még az udvarnak legfelsőbb érdekében is fekszik változhatatlan alkotmányos monarchiai érzelmeim s gondolkodásmódom constatirozása és az én loyaltásom ellen emelt vádak megczáfolása után engem mielőbb oly állapotba helyezni, melyben az országban nem minden rokonszenv nélküli szavamat physikai s erkölcsi kényszerítéstől menten s gyanusítatlanul emelhessem mindig hiven megőrzött meggyőződéseim szerint. Mindezt meggondolva, a következőkért folyamodom:

1) Halasztatlan folytatásáért és bevégezéseért az ellenem indított keresetnek.

2) Azon esetben, ha ezt előttem ismeretlen akadályok miatt elhalasztani kellene, a fennidézett adatok tekintetében azon kedvezést kérem ki magamnak, hogy addig is szabad lábra tétessem oly kötelezettség alatt, miszerint a mindenkori felszólításra azonnal megjelenjek.

3) Azon esetre, ha ügyem befejezése előtt fennebb előadott kérelmem teljesítése tekintetében elég bizodalomra számot nem tarthatnék, kész volnék minden, akár a bel-, akár a külföldön kimutatandó helyet ideiglenes tartózkodásomul választani.

„Midőn a tisztelt császári királyi városparancsnokságot ezen jó lelkiismeretemen alapuló kérelmemet illető helyen előterjeszteni kérném, szerencsém van stb. stb.

Gr. Batthyány Lajos.“

Később úgy látszik a függetlenségi nyilatkozatnak hozzá is elhatott hírére ugyanazon várparancsnoksághoz a következő levelet intézte:

„Alulirt ezennel kéri a t. cs. kir. városi parancsnokságot, sziveskednék a következő fontos ügyet oda juttatni, hol az mennél előbb elvégeztethetik.

„Tapasztalataim következtében úgy tetszik nekem, hogy ismét oly időpont állott be, midőn hinni lehet, hogy honfitársaimnál az eszély szava kihallgattatást nyerend. Ez engem hazám s királyom iránti kötelességem érzetében arra bír, hogy ismétljem az egyszer már figyelem nélkül hagyott ajánlatomat.

„Ámbár hivataloskodásom ideje alatt az országban nemcsak népszerűtlen voltam, de súlyosan gyanusítottam is a miatt, hogy a forradalom ösvényére lépés ellen folytonosan küzdöttem s annak következményeit Kassandra módjára nyomról-nyomra megjósoltam, s magam azon ösvényre lépni határozottan vonakodtam: mindazáltal az események folyama és azok által, mik velem történtek, azon oldalról már annyira igazolva hiszem magamat, miképen alaposan remélhetem, hogyha jelenleg az alkotmányos monarchia s meghódolás érdekében békeszavamat felemlendem, indokaim hazafiui tisztasága el fog ismerettni.

„Ezennel tehát ajánlatot teszek, ezt cselekedni s e végre az országban minden befolyásomat s annyi, előttem ismeretes monarchiai elemek segedelmét is felhasználni. És bár sem a személyes veszélyt, melynek ez által magamat kiteszem, sem ezen önként elvállalt feladat nehézségeit, sem végre a bizodalmat, melyet e végre ez oldalról igénylek, kelleténél ke-

vesebbire nem becsülöm: mégis mindezen tekintetekből származható ellenvetéseket megczáfolt bennem azon meggyőződés, hogy kötelességérzetemnek, mint királyom hű alattvalója, nemkülönben mint hű hazafi utolsó lehelletemig tartozom eleget tenni az által, hogy semmi egyéni tekintettől ne hagyjam magamat visszaijesztetni, szolgálatomat felajánlom oly ügyben, melynek lehető sikerülte annyira üdvössé válhatnék, hogy maga a siker bizonytalansága is bőségesen igazolhatja a kísérletet.

„Biztosításául annak, hogy a meghatározandó időre visszatérek, mást ugyan nem nyújthatok, mint egy mindig szeplőtlen jellemnek becsületszavát; de legyen ez elég azon szent érdekek tekintetében, melyek egyedül birhattak reá, hogy e soroknak és azokba foglalt ajánlatomnak figyelmet igényeljek. E sorok haladéktalan elküldését kérvén, — vagyok stb. stb. *Gr. Batthyány Lajos.*“

E levelek világos fogalmat képezhetnek e férfiú jelleméről, önzetlenségéről és érzelmeiről. A feladat, melynek érdekében fellépni ajánlkozott, nem kevés veszélylyel volt összekapcsolva akkor, midőn a nyert győzedelmek s a függetlenségi nyilatkozat a szenvedélyeket hatványozták. S Batthyány e veszély daczára is kész volt a dynastia és miként ő teljesen meggyőződve volt, nemzete érdekében kitűzni a béke lobogóját.

De Batthyány ajánlata nem talált, s mivel az orosz interventio ekkor már határozattá vált, nem is találhatott többé méltánylatra. Sőt az önzetlen érzelem, melyből az származott, sem ébresztette a megérdemlett figyelmet; mert az ő sorsa, pedig elveinek, érzelmeinek tekintetbe vétele nélkül, már rég el volt határozva.

Ő azon időtájban, midőn a két császár szövetséges hadai Magyarországra törtek, Laibachból Olmützbe vitetett s a pörével megbízott haditörvényszék annak minélelőbbi bevégzésére utasított. Batthyány a maga védiratában oly világosan és szembetünő valósággal megczáfolta az ellene felhozott vádak, hogy a haditörvényszék sem találta őt terhelve; s csakis azon okból, mivel tudatott, hogy őt egyáltalán bűnheszteni kívánják, néhány évi börtönre ítélte el.

Az ítélet azonban nem elégíté ki azokat, kik vesztét kívánták. Herczeg Schwarzenberg Felix, bécsi elnökminiszter tehát azon nyilatkozattal küldé vissza az ítéletet, hogy miután a törvényszék őt súlyosabban terhelve nem találta, az udvar őt börtönrel sem kívánja büntetni. Magas helyzetében, melyet mint Magyarország elnökminisztere foglalt el, ha nem igazolta volna magát az ellene felhozott súlyos vádak ellen, büntetése egyedül halál lehetett volna; de miután a törvényszék őt erre méltónak nem találta, a börtönbüntetésnek sem lehet helye. A felmentésnek azonban — folytatá nyilatkozatában Schwarzenberg — egészen a kegyelem színét kellend viselnie. Meghagyja ennél fogva a haditörvényszéknek, ítélné őt halálra; de mint hasonló esetekben történni szokott, a könnyítő körülmények tekintetéből, ajánlaná őt a császár kegyelmére.

Schwarzenberg miniszter e rendeletének teljes megértésére tudni kell, hogy a haditörvényszéknek Ausztriában hagyományos szabálya, miszerint azon egyén, ki halálra ítéltetvén, mentő körülmények tekintetéből, a törvényszék által megkegyelmezésre ajánltatik, kivétel nélkül mindig kegyelmet nyer.

Ezen szabálylyal indokolá tehát Schwarzenberg is a maga rendeletét, mely által a börtönbüntetésre szóló ítéletet oly alakban szerkesztendő halálos ítélettel kívánta fölcseréltetni, melyet rendszerint megkegyelmezés szokott követni.

A haditörvényszék tagjai, kik ezen rendeletben semmi egyebet nem láttak, mint az udvar kegyelmezési szándokát, s kik a vett rendeletet ennélfogva nem is titkolgatták, sőt arról, mint a császári kegyelem jeléről mások előtt is beszélének, minden gyanu nélkül készek valának engedelmeskedni. Csak a törvényszék elnöke Wetzlár tábornok, tett kifogásokat, lelkiismeretével meg nem férhetőnek állítván, hogy habár kegyelemkérés mellett is, halálos ítéletet mondjon oly egyénre, kire törvény szerint halált mondani egyáltalában nem lehet. De azon érvel, hogy a kegyelemkéressel halálra ítélték mindig s kivétel nélkül kegyelmet nyertek s az ellenkezőre soha egy példa sem létezett, végre a haditörvényszék elnökének scrupulusai is legyőzettek. Az ítélet tehát, mely mint mondók, néhány évi börtönre szólt vala, halálra lön változtatva, kegyelemkéressel, mely azzal indokoltatott, hogy Batthyány miniszteri eljárásában gyakran oly súlyos körülmények közé jutott, hogy másként, mint tette, alig cselekedhetett.

Ha az ítéleten, Schwarzenberg miniszter rendelete szerint, még Olmützben tétetett volna e változtatás, miután az olmützi haditörvényszék ítéletét a császárhoz kell vala megerősítés végett felterjeszteni: a császár valóban kénytelen is lett volna, vagy megkegyelmezni az elítéltnak, vagy egészen példátlan, szabályellenes lépést tenni: a törvényszék kegyelemkérését figyelembe nem vevén. Az

illetőknek azonban egyik mód sem tetszék. El volt végezve, hogy Batthyáynak meg kell halni, de a császárral sem akarták megszegetni a szabályt. Mit tőnek tehát? Majdnem egyidőben Schwarzenberg azon rendeletével, mely az ítélet megváltoztatását a haditörvényszéknek meghagyta, mielőtt az ítélet tényleg meg lett volna változtatva, Batthyány Olmützből Pestre vitetett, hol Haynau, mint császári *Alterego* teljes hatalommal rendelkezett; s ennél fogva az ítéletet is hozzá kellett megerősítés végett felterjeszteni. Azon szabály, mely szerint a kegyelemkéréssel ellátott halálos ítéletet kegyelmezés szokta követni, Haynaut is kötelezte ugyan; ily szabálysértés azonban Haynau részéről, ismeretes hóbortossága mellett, nem tűnhetett fel annyira, mint ha azt a császár maga követte volna el. A cél előn érve, anélkül, hogy a császár személye a gyűlöletes ügybe egyenesen belekevertetett volna; a felelősség Haynaura tolatott a közvélemény előtt.

Mióta Olmützben az első ítélet, mely néhány évi börtönre szóla, meghozatott, — Batthyány sem ott, sem új fogsága helyén, a pesti ugynevezett Új-épületben nem háborgattaték többé a törvényszék nyomozásai által. Sőt ez utóbbi helyen egynémi, elébb tiltott engedélyekben is részesült. Egyebek közt naponkint hosszabb időre, tanuk nélkül is láthatá nejét és gyermekeit. Ezen s más apró kedvezések, sőt rokonainak s barátainak adott egyenes biztatások mind őt magát, mind családját és barátait azon kecsegtető reménybe ringaták, — mit azonban katonai környezete is erősítgete, hogy nemsokára, mint mondták, Komárom meghódolása után, teljesen szabad lábra fog tétetni.

De mily iszonyu lön a kiábrándulás? Komá-

rom okt. 3-kán nyitotta meg kapuit az osztrák hadaknak. Október 4-én este a grófné gyermekeivel hosszabban időzék a fogolynál, nem is sejtve a borzasztó jövődöt. Másnap reggel a törzsporkoláb a foglyot s börtönét nagy szigorral megmotozá, kétségkívül meggyőződni akarván, nincs-e nála valami fegyvernemű elrejtve. Ez megtörténvén, a haditörvényszék elébe vezettetett, hol előtte a következő ítélet olvastatott fel:

„Gr. Batthyány Lajos, pozsonyi születésű, negyven éves, katolikus, nős, részint bevallotta, részint reá törvényesen bebizonyult, hogy előbbi magyar elnökminiszteri minőségében oly határozatokat alkotott, hajtott végre, vagy engedett végrehajtani, melyek által Magyarországnak a márcziusi törvényekben engedett igazgatási határai átlépettek, Magyarország és a császári királyi örökös tartományok közt a *pragmatica sanctio* által megállapított törvényes kapocs megtágíttatott, s a státusalkotmány erőszakos felforgatására vezető veszélyek idéztettek elő; nemkülönben azzal, hogy miniszteri hivatalának mult évi okt. 3-án történt letétele után, a felkelők soraiba állás, a fegyveres ellenszegülésre nyilvános felhívás és az ő felségétől feloszlatott országgyűlésbe ismételi belépte által a forradalmi pártot erősítette és támogatta, — felségsértés miatt a státuskincstár kártalanítására fordítandó összes vagyona elvesztésével, kötél általi halálra ítéltetett, — mely ítélet megerősítés és kihirdetés után rajta, okt. 6-kán reggeli 7 órakor végrehajtatik.“

Batthyányt, közhir szerint, az ítélet kihirdetése után nem levertség, hanem heves bosszuság szállotta meg. Az ítélet ellen erélyes óvást téve, azt égbekiáltó igazságtalanságnak nyilatkoztatá, s kijelenté,

hogy hazájáért s meggyőződéseieért mindenkor kész ugyan meghalni, s valamint eddig, ugy ezután sem kolduland senkitől kegyelmet, hanem szigorú igazságot követel. A haditörvényszék eljárását, mely neki az önvédelemre lehetőséget sem engedett, igazságosnak el nem ismerheti; ily eljárással meggyilkolhatják őt, de el nem ítélik.

A törvényszék előtt a siralomházba vezettetvén, mindenekelőtt nejét és gyermekeit kívánta látni, hogy tőlök búcsúzhassék, őket megáldhassa. Megtagadtatott! A grófné, vevén a szörnyű hirt, a fogházba sietett, de a börtön ajtaja nem nyílt meg előtte. A távollevő Haynau helyettesénél, Kempen tábornoknál, ugy Lichtenstein altábornagynál is zárt ajtókra talált. Írásban folyamodott tehát, — mind hasztalan! némely befolyásosok közbenjárása végre mégis kieszközlé neki az engedelmet, hogy férjét néhány perczre, több katonatiszt jelenlétében láthassa, de gyermekeit atyjok végáldásának elfogadására, hozzá vinnie nem engedtetett meg. Keresztyéni kötelességeit egy franczia pappal, ki gróf Károlyi István házában volt, elvégezvén, nejéhez a következő levelet írta:

„Pest, 1849. okt. 5-én, esteli 9 órakor.

„Drága, kedves n m! Hasztalan reméltünk az emberiség utolsó szikrájában, midőn egymást látók, — ezt is megtagadták tőled. Ismétlem tehát e sorokban mélyen érzett kijelentését legforróbb hálámnak és csodálatomnak a te tiszta szerelmed mindazon kincsei iránt, melyeket megérdemelni soha sem tudtam; s oly igaz, a minthogy a halál küszöbén állok, ez bennem a hibának egyetlen tudata, mit magammal a sirba viszek . . . .

„Ezen ünnepélyes órában esküszöm neked, hogy a király és birodalom iránti árulásnak soha még csak gondolata sem fért lelkemhez. Hogy a hazának nem kevésbé hűve voltam s vagyok, ki fogja most kétleni? És azért halok én meg; a törvény s a király esküje volt az én szabályozóm, és attól sem jobbra, sem balra nem engedtem magamat eltántorítottatni: *viam meam persecutus sum* — és azért ölnek meg engemet.

„Ennyit a nyavalyás politikáról, megnyugtatósodra, bár arra neked nincs szükséged, ki egymagad soha sem estél irányomban tévedésbe.

„A gyermekeket csókold s áldd meg nevemben. Ne szégyenljék, nem kell szégyelniök magokat atyjok miatt. Előbb vagy utóbb azokra háramlandik vissza halálom gyalázata, kik engem hálátlanul és igazságtalanul gyilkolnak meg. Hagyd el most az országot a gyermekek miatt; itt az ő jövőjük csírájában megmérgeztetnék. A te vagyonod elég leend nekik; jobb egy szerény sors, mint az alamizsna azok kezéből, kik őket árvákká tették.

„Az én szegény, jó kedves nővérem! Menj mindjárt hozzá, szükségtek leend egymásra, hogy egymást támogassátok!

„Szegény hű Jancsimat ajánlom neked; lásd el őt, megérdemelte irántam.

„A gyalázattól, melyet nekem szántak, menekülni remélek. *) E végre régen van nálam egy szabadító.

„És most még egy bucsucsókot! Isten veled!

---

*) Midőn ítélete felolvasása után a haditörvényszék elől elvezettetvén, reményét fejezte ki, hogy ha már meg kell halnia, legalább a halál módját változtassák agyonlövésre. De ez iránt határozottan tagadó választ vevén, eltökélte magát öngyilkossággal menekülni az akasztás gyalázatától.

Szivemben egyedül képeddel, ajakimon a te neveddel
halok meg.

„A viszontlátásra!

Batthyány Lajos.“

Megirván a levelet, ágyába feküdt. A porkolábtól már a szoba változtatásánál kikérte mindig magával hordott, lószőrrel töltött fejbáncosát, melyen aludni szokott. *)

Az örök egész éjen át a szobában, ágyához közel álltak; október 6-án reggel a gróf még mély álomba látszék merülve. A porkoláb ébreszteni ment őt. Egyik kezével a takarót szorosán fejére huzva találá, s midőn a takarót fellebbenté, eszméletlenül látá őt feküdni megaludt vérében; másik kezében egy rövidke tört tartott. Az orvosi vizsgálat kimutató, hogy egy szurás a nyakán oly mély volt, mint csak a tör keresztmetszete engedé; de üteret szint-ugy nem talált, mint egy másik a karján, s egy harmadik, mely szive mellé furódott. A hozzá közelálló örök egész éjen át a fájdalomnak egy rázkódását, egy nyöszörgését sem láták, sem hallák e szörnyű műtét alatt a vasakaratu férfiún. Ha kezét a vérvesztés következtében beállott ájulás meg nem lassítottja, halálig marcangolta volna magát. Orvosi szerek visszahozák az eszméletet; de a kivégeztést tátongó nyaksebe miatt el kellett halasztani.

A segélyre hívott orvosok egyike, egy nagyhirű egyetemi tanár, megkérdeztetvén, kijelenté, hogy a kivégeztetést a sebek miatt végrehajtani nem lehet; de nem is szükséges: a beteg életereje a nagy vérvesztés miatt kimerült s néhány óra múlva maga-

---

*) Ugy látszik ebben volt a szabadító kis tör elrejtve.

tól kialszik. De az illetőknek volt rá gondjuk, hogy a halál ki ne ragadja kezeikből idő előtt boszuáldozatukat. Egy katonaeorvos utasítást vett, hogy izgatószerrel néhány órára hosszabbítsa meg a kialvó életet.

A város közönsége az ítélet kihirdetése óta az ámulat élő képe, és a hang, mely még emelkedni merészelt, annyi csapás után is a legmélyebb fájdalom hangja volt. — Batthyányt ugyismerte a közönség, mint oly férfit, kiben a hazafiúi és alattvalói hűség egybeforrva, egy lángban lobog, mint a legforradalomellenesebb, a törvényességhez legaggodalmasabban ragaszkodó kedélyt. — Megfoghatatlannak, hihetetlennek látszék az ítélet, s mindenki az utolsó perctől várta a megkegyelmeztetést. E hiedelmet, — a rendőrség-e, a támadható tüntetések meggátlása végett, vagy az ártatlanságáról való közönséges meggyőződés? szélteben terjeszté. De az esti 5 óra meghozta a szomorú valóságot. Nagyobb vasas és vadászostályok foglalták el a laktanya ötödik szárnya előtt elnyúló tért, melyen egész napon át sűrű néptömeg rajong a.

Batthyányt e napon át a nagy vérvesztés következtében többször beállott ájulásból az izgatószer mindannyiszor eszméletre hozták. Midőn tudtára adaték, hogy nyaksebe miatt kötél helyett golyó vetend véget életének, szinte vidámmá lett. A töriránt kérdőre vonatván, válaszolá: „Én az istennel és az emberekkel leszámoltam; válaszolni többé senkinek sem tartozom.“ Öt óra után a vesztőhelyre vezettetvén, a katonaeorvost, ki őt bágyadtságában támogatni akará, elutasította, s az őt kísérő franczia

papnak mondá: „Tisztelendő ur, adja karját; nem akarnám önnek egy ájulás látványát megujítani; de oly gyöngé vagyok, hogy lábaim alig birnak.“

A papra támaszkodva, egy gránátos osztálytól képezett kísérettel jelent meg a téren. Járása, bágyadtsága daczára is szilárd vala. A tömegben keresztül haladva, mely őt hosszában hódoló üdvözléssel fogadá, vizsga szemekkel kerese ismerősöket, kiket aztán, mint általában az üdvözlőket, fejbillentésekkel köszönté. Arczán egy neme a nyugodt, vidám szivességnek, a nézőkbe is vigaszt öntő magasabb szelidségnek volt kifejezve, s azon meggyőződést látszék visszatükrözni, hogy a legfőbb bíró előtt pár percz múlva igazságosabb ítéletet nyerend, mint az emberektől.

Menetközben a paphoz még egyszer ily szavakat intéze: „erősen kell önre támaszkodnom; de ne higgye, hogy szellemileg is gyöngé vagyok; testem azonban annál gyöngébb, s örülök, hogy mindjárt helyemre érhetek, hogy ott állhassak vagy térdehessek, mert lábaim már alig birnak.“ E nagy testi gyöngeség egyébiránt alig vala észlelhető járásán s csak arczának hatványozott halványsága tanusítá kimerültségét.

Elérkeztek a kivégzés helyére, mely ma is akkori alakjában látható. Az Uj-épület északi oldalán, mely a fapiaczra néz, a ma is fennálló korlát mellett, hol egy sor ákácza látható, két fa nagyobb távolságra áll egymástól a többinél. E két fa volt a kivégzés helye.

Az ítélet felolvasása után, míg a kísérő pap egyik s a katonaeorvos másik oldalra távoztak a gróf mellől, kinek szemei beköttek, a felállított katonaság sorai mögül őt vadász lépett ki töltött fegyverekkel

s elfoglalta helyét szemben az elítélttel. Ez féltérdre bocsátkozva, leemelé ezüsstel himzett kék házi sipkáját, s a mennyire csak aléltsága engedé, hangosan kiáltott: „Éljen a haza! Allez Jäger!”

Ezalatt a vezénylő tiszt is jelt adott. A jel, előleges utasítás szerint, hangos vezényszó helyett csak a kivont karddal való intésből állott. Az első intésre az öt vadász közül három előbbre lépett, alig két lépésnyire az elítélttől; a másodikra célzott; a harmadikra eldőrdült a hármasként lövés. Egyik golyó a homlokba, kettő a mellbe furódott. Az áldozat alig egy percnyi halálküzdelem után hátrabukott.

* * *

Batthyány Lajos életének utolsó napjáról, végpercei s kivégeztetése katasztrófájáról legközelebbről egy közvetlen szemtanu leírása is nyilvánosságra jött.

E szemtanu Dr. Ludvigh J. cs. kir. katonaeorvos, ki a gróf mellé volt rendelve s ki neki mind öngyilkossági kísérletekor, mind a vesztőhelyre kísértetésekor orvosi segínyt nyújtott s kivégeztetésekor is jelen volt.

Ily szemtanu nyilatkozata sokkal fontosabb és érdekesebb, mint sem annak egész terjedelemben közlését mellőzhetnők.

1849. okt. 6-án—írja Dr. Ludvigh—reggel fél 6 órakor szobám ajtaján, Pesten az Új-épületben, heves kopogtatás ébresztett föl s a belépő ordonáncz felszólított, hogy azonnal a pavillonba menjek, hol a politikai államfoglyok elzárva voltak, hogy Batthyány Lajos grófnak, ki öngyilkos szándékkal emelte kezét önmaga ellen, orvosi segínyt nyujtsak. A szükséges sebkötöző szerekkel magamat gyorsan ellátván, az

ordonánczot a gróf szállására követém, mely az épület felső emeletében volt.

A grófot ágyában egy véres szarvasbőrön fekvé talál-
tam s vértől csepegő inge, valamint az ágy alatt látható
vértócsa is eléggé elárulták, hogy a nemes gróf öngyilkosság
utján akart menekülni a kötél általi gyalázatos kivégez-
tetés elől.

A kamrában, mely hosszukás és egyetlen ablakkal el-
látott négyszögöt képezett, katonai ór állott; butorzata csak
egy szerfölött kezdetleges modoru íróasztalból és egyetlen
székből állott.

A katonai órön kívül még néhány katona s az akkori
főtörzsorvos, Dr. Bée volt a szobában, kinek parancsára én a
grófnak még mindig vérző jobboldali nyaksebét egy kom-
pressiv-köteléssel bekötöztem, mire a vérzés megszűnt.

E nyakseben kívül, mely a gégeérnek néhány oldalágait
is megsértette, a bal mell középtáján a szív közelében, vala-
mint a balkar könyökhajlásán is tetemes sérüléseket lehetett
észrevenni. A grófot nyaksebén történt nagy vérvesztése
következtében hihetőleg elhagyta minden ereje és a tört nem
szűrhatta be elég mélyen.

E tör, melyet vánkosában elrejtve tartott s nejéhez
intézett levelében „szabadítójának“ nevezett a „gyalázattól“,
az asztalon feküdt, vasa 7—8 hüvelyk hosszú volt, és ke-
resztvasa szaru-markolattal ellátva.

A sebek bekötözése után a gróf ágy- és fehérnéműit
tisztával váltották föl s miután a tisztek eltávoztak, Dr. Bée
főtörzsorvos azt a megtisztelő, de szomorú kötelességet
ruházta rám, hogy további rendelkezésig a grófot orvosi
felügyeletem alá vegyem.

Minő eszmék, minő szomorú érzelmek ragadták meg
lelkemet e nemes férfi ágya mellett, kit azelőtt magas állása
teljes fényében láttam, s ki most lángoló hazafisága jutalmául
a társadalmi helyzet legfelsőbb magaslatáról a bitófa lépcső-
jéig bukott alá, mely véleménye szerint nemcsak ősrégi és
tiszteletre méltó családjára, hanem az egész nemzetre is a
gyalázat bélyegét fogja sütni. És e férfiú oly hajlithatatlan
akaraterőt tanusított, hogy őre jelenlétében az ágytakaró

alatt egyetlen fájdalomkiáltás nélkül volt képes magát szétmarczangolni!

Mikor így a körültem uralgó borzasztó csendben, remegő érzelmekkel az emberi nagyság mulandósága fölött elmélkedtem, a gróf hirtelen csak felém fordult s félig fájdalmas, félig lemondást kifejező tekintettel barátságos hangon így szólt hozzám :

„Kedves barátom! Ön még fiatal s a világ csalfaságát és cselszövényeit nem ismeri, mondja meg nyiltan és őszintén, mit hallott ön? mit beszélnek felőlem? csakugyan akasztófán kellend meghalnom? Oh istenem, csak ne az akasztófán!“ Vigasztalólag szóltam hozzá, miközben tátongó nyaksebéről azt a véleményt mondtam ki, hogy az ítéletet nem lehet végrehajtani, sőt hogy talán teljes megkegyelmezésben is fogják részesíteni.

Ugy látszott ez utóbbi szavak semmi hatással sem voltak rá, mert csak a halálnem gyalázatosságára gondolva, szüntelenül e szavakat ismételte : „Ah istenem, csak föl ne akaszszanak!“

A vérvesztés következtében gyakran előálló ájulásokból izgató szerekekkel voltam kénytelen őt fel-felébreszteni. Délre könnyű ebédet adtak neki, melyből azonban csak néhány kanálnyi levest evett. Ez időtájban egy félóra ére is elhagytam a bosszuszomjas kamarilla e szerencsétlen áldozatát.

Esteli öt órakor Batthyány bizonyossá lőn abban, hogy kötél helyett lőpor és golyóval fog kivégeztetni.

A megrendítő dráma utolsó felvonása este fél hatkor vette kezdetét. — Belépett a börtönőr, s megkérte a grófot, hogy öltözzék át. A gróf fel is ült ágyában, de kimerültsége miatt nem tudott maga felöltözni. Segitettem neki tehát, s egyenként nyújtám oda ruháit, egy fekete nadrágot, fehér mellényt és fekete bársony kabátot, s öltözetének kiegészítésül végre a börtönőr békóit tévé fel kezei és lábaira.

A gróf még egy arannyal horgolt kékselyem házi sapkával fedé be fejét, s azután megindult a szomoru menet. A lépcsőig ketten vezettük; balról én, jobbról pedig a lelkes, egy francia pap, ki gróf Károlyi Istvánnál volt. A lépcsőn tér hiányában hátra maradtam, az udvaron ismét felajánlám

neki karomat, ő azonban visszautasítá az ajánlatot, azt mondva : „Köszönöm barátom, most elég erőt érzek magamban.“

A lelkésznek azonban azt mondá : „Vezessen tisztelendő ur, mert nem szeretném önnek azon látványt nyújtani, hogy összeroskadjak, pedig lábaim alig bírnak.“

A lelkészre támaszkodva, a négyszög közepében kimerültsége daczára is szilárd léptekkel haladt. A nagy tömeg tisztoletteljesen köszönt neki, s ő szétekintgetett ismerősöket keresve, a kiket azután fejbolintással üdvözölt. — Arczán nemes, magasztos nyugodtság kifejezése ült, mely a nézőket is megvigasztalta s azt látszott kifejezni, hogy e pillanatban igazságosabb ítéletet remél a mindenhatótól, mint az embereké volt.

Menet közben még azt mondá a lelkésznek : „Ne higgye ön, hogy lelkem gyengül; csak testemet érzem kimerültnek, és szeretnék már a célnál lenni, hogy állhassak, vagy térdelhessek.“

150 lépésnyire állott a nagy négyszög. Midőn oda értünk, a börtönőr levette békóit, és egy hadbíró felolvasta az ítéletet, felemlítve a megváltoztatott halálnemet.

A gróf ekkor jobbával sapkáját vette le, baljával pedig tisztos kopasz fejét simitá meg. E pillanatban a lelkész rögtön felém fordult, s én elfogultságomban oda nyújtám neki a sapkát, melyet az gyorsan elrejtett öltözetébe, s a gróft letérdelteté, háttal az ujépületnek.

Szemeit fekete kendővel köték be, s a menynyire gyengesége engedé, hangosan kiálta : „Éljen a haza — allez Jäger!“ Alig hangzottak el e szavak, a parancsnok leereszté kardját; a lövések eldördültek, s egy golyó fejébe, másik szívébe furódva, kiolták Batthyány Lajos nemes lelkét a nélkül, hogy legkisebb izma is megrándult volna.

Feltűnő látványt nyújtott szép, nagy szakálla, melyet a lövések által okozott légrezgés ugyszólván művésziesen szét-szórt. Fehér mellényét a puskaporfüst egészen megfeketíté szíve táján.

* * *

Hova lett a kivégzett gróf Batthyány Lajos holtteste? E kérdést évek hosszú során át a titok fátyola fődte a világ elől.

Suttogták, hogy a család temettette el, egészen titokban; a hatalom, bosszuját vérrel lehütven, nem gondolt — úgy látszik a holttesttel.

Világosságot e tárgyban csak a legujabb föllep-
lezések terjesztettek. Midőn t. i. eljött az idő, hogy az eddig elrejtett holttest ünnepélyes eltemetésére lehetett gondolni, léptek elő azon igen kevesek, kiknek biztos tudomásuk volt annak hollétéről.

Biztos tudomása pedig a boldogult családján és egy-két meghittjén kívül, nem volt másnak, mint azon nemeslelkű és hazafias szerzeteseknek, kik kész szívvel adtak szállást az elvérzett nagy halott tete-
meinek, a ferenczrendiek pesti zárdájának sir-
boltjában.

Dank Agáp a zárda akkori főnöke s Batthyány kegyeletes eltemetője, még élt Rómában, hol közelebbről elhunyt. Az ő előadása után közölte Beszédes Kálmán festész hazánkfia ez ideglenes eltakarítás részleteit a Vasárnapi Ujságban, s e közleményt aztán egy másik szemtanu Szántóffy kanonok (akkor pest-józsefvárosi eperes) és mások adatai kiegészíték, úgy hogy most már teljesen föl van derítve az 1849-ki temetés lefolyása.

Az elítélt miniszterelnök családja, mikor már a kivégzés bizonyos volt, október 6-án gróf Károlyi Lajost kérte föl közbenjárásra, engedélyt eszközölni arra, hogy a holttest eltemetés végett a végrehajtás után a családnak kiadassék, s e célból azt dr. Hausmann, a család házi orvosa átvehesse. Gróf Károlyi Lajos, ki a magyaroknál volt fogva Komáromban s onnan épen csak az imént szabadult volt ki, a leg-

alkalmasabb egyén volt arra, hogy ily szomorú kedvezményt a császáriaktól kieszközölhessen. Dr. Hausmann a következő (németül fogalmazott) felhatalmazást nyerte tőle :

Zeugniß,

daß Vorzeiger dieses Dr. Hausmann beauftragt sei den Leichnam des Grafen Louis Batthyány von der Frau Gräfin Toni Batthyány nach der Execution zu übernehmen und das Nöthige zur Beerdigung zu verfügen.

Pest, den 6. Okt. 1849.

Im Auftrage der Frau Gräfin
Batthyány
Graf Louis Károlyi.

(Bizonyítvány.)

arról, miszerint az előmutató : dr. Hausmann van megbízva, gróf Batthyány Antónia által, hogy gróf Batthyány Lajos holttestét a kivégzés után átvegye s az eltakarításra nézve a szükségeseket tegye. Pest, 1849. okt. 6-án. Gr. Batthyányné megbízásából. *Gróf Károlyi Lajos.* (P. H.)

E fölhatalmazással dr. Hausmann lóhalálában sietett, a bérkocsist nyaktörő sietségre unszolva, a kivégzés helyére. Közel volt már, midőn a végzetes lövéseket eldördülni hallotta. S a vesztőhely körül több rendbeli sorban felállított katonai négyszögöt a legnagyobb nehézséggel áthatolva, az áldozatot, mint egy lelőtt nemes vadat, vérében heverve, halva találta a földön. A kivégzés végrehajtó parancsnokához intézett kéréseinek, melyeket egy általa jól ismert s ott szintén jelen volt fiatal lovastiszt Frankenstein is a legmelegebben támogatott, sikerült

végre kinyernie, hogy a holttest neki átadassék, de csak miután a katonai véstörvények szerint három óra hosszant illetetlenül hevert a földön, ott a hol épen elbukott vala. A katonai négyszög folyvást szigoruan őrizte a testet s bomlatlanul állott.

Ezalatt tökéletesen setét este lett. A holttestet akkor a legközönségesebb létrás szekérre tették, s mire a roppant néptömeg is szétoszlott, a katonai négyszög is engedett, hat kürasszirtól kísérve a kocsi a Rókus-kórház felé megindittatott. Megérkezvén oda, a vasasok eltávoztak s ezzel a katonai felügyelet megszűnt.

A kórházban a holttest a leggondosabb orvosi vizsgálat alá vétetett; a sebek helye, száma, mélysége, iránya szigoruan megállapittatott; s a menyire az idő rövidsége és a helyzet kényszere engedte, a test — futólagosan legalább — némi bebalzsamozásban is részesittetett.

Csak másnap okt. 7-ike folytán sikerült engedélyt eszközölni ki, hogy a holttest a józsefvárosi temetőbe, jeltelen egyszerű sirba letétessék. Ennek folytán Pestváros akkori ideiglenes polgármestere Koller F. a következő engedélyt állította ki dr. Hausmann részére :

Herrn Dr. v. Hausmann ist gestattet die Linie mit einem
Reichname zur Bestattung dieses frei zu passieren.

Pest, 7. Okt. 1849.

F. Koller,

Subst. Bürgermeister.

(L. S.)

(Dr. Hausmann urnak megengedtetik, hogy *egy holttesttel*, annak eltakarítása végett, a vonalon szabadon átmehessen. Pest 1849. október 7. *Koller F.* helyettes polgármester.) (P. H.)

A pecséten e magyar körirat olvasható :

„Pest. szab. kir. város tanácsi pecsétje.“

Szántóffy Antal akkor pest-józsefvárosi alesperes és plebános, ki a grófné megbízásából Batthyány Lajost kivégeztetése előtti nap az Uj-épületben is meglátogatta, felkérte a kórház igazgatóját, engedné meg, hogy a boldogult a Sz.-Ferenczrendiek kriptájába vitethessék, mit ő azonban a kapott szigorú parancs folytán nem tartott megengedhetőnek. Szántóffy ekkor Dank Agáphoz, a Ferenczrendiek pesti házfőnökéhez sietett, a ki hazafias kegyelettel és szivességgel azonnal késznek nyilatkozott előadott szándéka kivitelére segélyt nyújtani s a boldogult gróf tetemeit a zárda sirboltjába fogadni. Ezen előkészületek után egy kis csselfogáshoz kellett folyamodniok, a melyet Szántóffy így ad elő :

„Miután szinleg plebániám temetőjében sirt ásattam volna, Hausmann orvostudor és Bártfayné kíséretében esti 10 óra felé bérkocsiban megjelentem a rókusi kóroda kapuja előtt, mely egynehány percz múlva kinyilván, a bold. miniszterelnök tetemeit egy egészen közönséges, mint nevezni szokták — létrászekér vitte kifelé, mint rendelve volt, a józsefvárosi temetőbe. Hárman a fiakerben nyomban követtük minden akadály nélkül, csak a vámháznál a katonai őrség vizsgáltatta a halottas kocsi tartalmát, mig végre a temetőbe érve, leszálltam a kocsiról és mint a helyura szinlelten kissé szigorubb szavakban kifejezést adva tettetett elégedetlenségemnek, az ásott sir nem

elegendő mélysége s egyéb czélszerűsége felett, ez ürügy alatt a halottas kocsisnak megparancsoltam, hogy, miután éjjel új ásás által a dolgon segíteni nem lehet, forduljon vissza s hajtson a merre parancsolni fogom.

S így történt, hogy ismét a vámház mellett el, — hol többé kérdőre sem vontak, egyenesen a sz. Ferencziek zárdája felé hajtattam, hol mintegy éjjeli 11 óra felé érkeztünk meg, s hol már vártak bennünket.

Boldogult Dank Agáp néhány csak öregebb pater kíséretében, kik a titokba be voltak avatva, égő fáklyákkal fogadott bennünket. A halottas kocsi haza robogott, a holttetemek pedig a sirboltba vitettek, és egyházi szertartás mellett, néhány atya és segédkedő jelenlétében, ünnepélyesen beszenteltettek.

A sirboltnak márvány táblával való elzáratását a legszigorubb titoktartás kölcsönös kérelme követte, miután az éjjeli kegyeletes cselekményről a következő temetési bizonyítványokat kiállíták :

Temetési oklevél.

Melynél fogva elismerem és hitelesen bizonyitom, hogy az Urban boldogult méltóságos *gróf Batthyány Lajos* urnak holttetemei 1849-ik évi október hó 7-én éjfélkor a pesti gondviselésemre bizott szent Ferencziek sirboltjába egyházi szertartás után letétetvén, ugyanott, a kriptá belső részének baloldalán (G. B. L.) betükkel ellátott sirboltban fenn-tartatik.

Melynek nagyobb hitelére kiadom ezen saját írásommal és hivatalos egyházi pecsétemmel ellátott bizonyágleveletemet.

Dank Agáp, s. k.
Pesti Sz. Ferencziek Elnöke.
(P. h.)

Hogy az urban elhunyt méltóságos gr. Batthyány Lajos urnak holt-teteme a fen irt időben csendes beszentelés után a pesti szent Ferencziek kriptájába és ugyan a fennemlitett sirboltba előttem letétetett légyen, hitelesen bizonyitom.

Pesten, 1849-ik évi okt. hó 11-ik napján.

Szántóffy Antal, s. k.

Pest józsefvárosi plébános és h. alesperes.
(P. H.)

A Batthyány-gyászünnepély.

(1870. június 8—9.)

Husz évig pihent háborítlanul gróf Batthyány Lajos holtteste a Ferenczrendiek pesti sirboltjában.

A jelen év elején a hálás és kegyeletes hazafiság eljöttek látni az időt, nyilvános és ünnepélyes temetési tisztességet adni a hazáért 1849-ben elvérzett vértanuk legnagyobbikának.

A holttest fölvetelének s a temetés rendezésének ügyét Pest főváros hatósága vette kezeibe. Bizottságot küldött ki a holttest hollétének s ugyanazonosságának megállapítására.

Márczius 29-kén d. u. 4 órakor az elhunynak fia, Elemér, az e végből kiküldött bizottmány és a kolostor papi személyzete a sirboltban összegyűlt. A kolostor főnöke kíséretével együtt teljes szertartásos díszben jelent meg a sirboltban, mely ünnepélyesen meg volt világítva.

A nagy halott sirboltja a föld mélyében volt elhelyezve, s egy márványtábla jelzé a következő felirattal : „1849-ben, okt. 6-kán az Urban elhunyt G. B. L. — Áldás és béke hamvaira.“ E márványtáblát csak néhány év előtt helyezték oda, a befordított tábla fölébe. Volt idő, mikor szándékosan kellett azon hirt terjeszteni, hogy a gróf hulláját elvitték a kolostorból, s e hír még a legutóbbi időben is sok

hivőre talált; noha tényleg a hulla folyton ott őriztetett, de a fentebb érintett óvatosság mellett.

A nagy halottnak nyughelyét konstatálván, a sirbolt felnyittatott. A kőműveseknek sok dolgot adott a bolthajtás áttörése, míg a koporsót ki lehetett venni. A koporsó igen roncsolt állapotban volt, s a legnagyobb elővigyázatra volt szükség, hogy a be nem balzsamozott hulla minden nagyobb rázkódástól megőriztessék. A sirbolt szabad terére kihozatván, a koporsó teljesen széthullott; a tetem is már nagyon enyészetnek indult, s csak egy koromfeketeségű hullamaradvány tűnt elő. Az elhunynak szép, nagy szakállá azonban teljes épségben fenmaradt, s annak vereses barna színe is bizonyossá tévé az ugyanazonosságot. A koponya már szétmállott, de még mindig meglátszott a golyó helye, mely a nemes életet kioltá.

A hulla fekete ruhába volt öltöztetve, s az öltözetdarabok közül a posztó-mellény maradt meg legjobb épségben. Azonban a fekete bársony kabát, melyben a vértanu elhunyt, szintén megismerhető, s néhány fából készült gomb még ép maradt. Az eredetileg fehér faforgács, melyen a gróf feje nyugodott, vörössé vált.

A jelenlévők, a hulla-maradványok ezen megtekintése után, azokat egyhangulag *gróf Batthyány Lajos személyével, és pedig minden kételyt kizárólag ugyanazonosoknak találván*, és ebbeli meggyőződésüket ünnepélyesen kijelentvén, a hamvak a régi fakoporsóból, nagy gonddal, s minden rázkódás elkerülése mellett, egy, e célra készen tartott érczkoporsóba helyeztettek.

Ezek után a kolostor főnöke a hamvakat, a szokásos egyházi szertartások mellett beszentelvén,

s a dicsőült gróf lelkének üdvéért imát mondván, egy alkalmi beszédben kiemelte azt : miszerint a szerzet, engedve sz. k. Pestvárosa törvényhatósági határozatának, nehéz szívvvel s fájó érzettel válik meg e drága hamvaktól, melyekhez a nemzet legmagasztosabb és egyszersmind leggyászosabb emlékei fűződnek, s melyek mint a haza s annak szabadságáért vértanui hallálal kimult nagy hazafi földi maradványai, 21 éven át, a kolostor drága és féltett kincsét képezték.

Felemlité, hogy a szabadság harczának lezajlása után, a nemzetre bekövetkezett gyászos emlékü korszakban, szemben az uralkodott önkénynyel, a szerzet e kegyelt hamvakat, a haza és nemzet iránti kötelezettség és saját hazafiui érzeténél fogva hiven megőrizte, s ha most, hódolva a nemzeti közérzület óhajának, meg is kell nyugodnia abban, hogy a dicsőült gróf földi maradványai másutt tétessenek örök nyugalomra, s a kolostor azon tiszteletben, a nemzeti vértanu porait ereklyeként őrizhetni, továbbra is nem részesülhet, szent kötelességének ismerendi méltóképen megjelölni a helyet, hol a halhatatlan emlékü gróf porai nyugodtak, s megörökíteni a sirt, melynek hantjait a nemzet Clioja a honfibanat legkeśerűbb könyűivel áztatá, s kéri a bizottmányt, eszközölné ki azt : hogy a szerzetnek, emlékezetül a mai ünnepélyes cselekményre, az arról szóló jegyzőkönyv egy példánya történelmi okmányként a kolostor levéltárába leendő elhelyezés végett kiadassék, a gyászünnepély megtartásakor pedig, a szerzet tagjainak a gyászmenetnél részvétel megengedtesék.

Erre Királyi Pál, bizottmányi elnök, a szerzetnek a dicsőült gróf földi maradványainak megőrzése körül, a nemzeti vész és megpróbáltatás nehéz nap-

jaiban is, törhetlen honfiúi érzettel és kegyelettel párosult magatartásáért, Pestvárosa nevében köszönetét nyilvánította s megígérte, hogy Pestváros közgyűlését felkéri, hogy a rendi elnök által főnebb előterjesztett kérelem teljesítését elrendelni sziveskedjék, felkérvén egyszersmind a szerzet jelenlévő tagjait : hogy a nagy halott tetemeit, ünnepélyes elszállíttatásuk napjáig, az eddigihez hasonló hív és lelkiismeretes gondozásban részesítsék, — mely gondozást a kolostor főnöke szerzetes társai nevében továbbra is hiven teljesíteni ígérte.

Végül a koporsót lezárva, a város, a szerzet, gróf Batthyány Elemér és Királyi Pál bizottsági elnök pecsétjeivel pecsételték le, s ezzel a nap ünnepélyes és komoly feladata teljesítve levén, mindnyájan eltávoztak a sirboltból.

* * *

Miután gróf Batthyány Lajos holttestének holte és azonossága ekkép megállapíttatott, s a kerepesi-uti temető egyik legemeltebb pontja választatott ki sirhelyéül, s az oda felállítandó nagyszerű mauzóleum költségének fődözésére a „Pesti Napló“ által már az év elején szép sikerrel megindíttatott a gyűjtés — nem maradt egyéb hátra, mint magát a temetési gyászünnepélyt a nagy halotthoz méltóan rendezni.

Pest, az ország fővárosa ez ügyben is az ország szívének bizonyítá magát. A legnagyobb gyászünnepély rendezését ismerte föladatául, s annak idejéül f. évi június 8. és 9-ik napjait tűzvén ki, arra az ország minden törvényhatóságát s tekintélyes testületeit meghívta.

A nemzeti kegyelet által nagyszérüvé tett gyász-
ünnepély leírásával fejezzük be könyviünket :

Junius 7-kén délután öt órakor az ünnepélyrendező bizottság megjelent a szent-ferencziek templomában; a szerzettagok s a hatóság képviselőinek jelenlétében leszállott a sirboltba s itt azután megtörtént a holttestem áthelyezése a diszkoporsóba, melyben a nagy halottnak el kelle temettetnie. Miután az áthelyezés megtörtént, a koporsót felvitték a templom hajójába s a gyászravatalra helyezék, hogy ott a temetés órájáig közszemlére ki legyen téve.

Junius 8-án és 9-kén, míg a koporsó az ünnepélyesen feldiszitett templomban kitéve volt, zerenként tódultak oda a látogatók.

Junius 9-kén délben a templom bezáratott, s egy óra tájban az elhunyt családja, s több régi hű barát járultak a ravatalhoz, s ott teljes csendben imádkoztak, míg künn a főváros valamennyi harangjának zugása hirdeté a gyászünnepély kezdetének közeledtét.

D. u. két óra felé az utczák újra telni kezdtek, s megkezdődött a zászlók alatt érkező egyletek és testületek s küldöttségek sorakozása. Három órakor már a Rókus-kórháztól a ferencziek templomáig, s a kecskeméti-utczán át a Zrinyiig minden talpalatnyi föld el volt lépve. Több ház kapujában emelvényeket rögtönöztek, sőt még a házak tetejének is jutott az ünnepélyben részt venni óhajtó közönségből.

A templomot d. u. két órakor nyitották meg, s oda roppant bajjal mintegy kétezren jutottak be a jogosultak, azaz : jegygyel bírók közül, s a templom minden zugában megtelt, hogy mozdulni sem lehetett.

Megdöbbentő, szomorú hatással birt e templom belsoje. A falak, a tetőtől egész le az alapig gyászszal valának bevonva, s a fekete alapon az ország, a főváros, és a Batthyány-család czimerei diszelegtek. A szónoki széken egymagára Magyarország czimere állt. Gyertyák sokasága terjesztett halvány fényt a közepén emelkedő érczkoporsóra, mely a nagy vértanu hamvait rejté, s a körülállók meghatott arczára.

Láthattuk azokat egytől egyig, kik átélték e nagy kor-

szakot, részt vettek s tényezői valának a nagy küzdelemnek; láthatuk számos kortársát a vértanunak, barátait és támogatóit küzdelmeiben, ellenségeit a politika terén, kiket kiengeztelt a sir; és láthattuk azt az újabb nemzedéket, mely eljött, hogy a magasztos példán tanulja meg a hazát szeretni. S mindnyájan egy kegyeletteljes megemlékezést szenteltünk Batthyány Lajos gr. szellemének.

Pontban 3 órakor megérkezett a nagy vértanu gyászoló özvogye és családja, s a ravatal mellett az első padban foglaltak helyet. Ezután megkezdődött a gyászszerartás, melyet Szabó József felszentelt püspök, a primás helyettese nagy számu segédlettel végezett. A hamvak beszentelése után a zenekedvelők egylete Mosonyi Mihály „Batthyány Lajos gr. emlékezete“ címü karénekét adta elő. Ennek bevégeztével Piry Czirjék, a ferenczrendiek zárdafőnöke tartott beszédet, melyben hazafiasan emlékezett meg a körülményekről, melyek az elvérzett temetését mindeddig akadályozták s méltó szavakban adott kifejezést a nemzet kegyeletének, mely ezuttal adja meg a vértanu hamvainak az ünnepestélyes végtisztosséget.

A beszéd végével megzendült kívül a gyászinduló s a roppant nehéz diszkoporsót leemelték a ravatalról, s a templom kapujában a hatfogatu gyászkocsira helyezék. A menet szép rendben megindult.

Elöl a városi huszárok teljes diszben, a czéhek, temetkezési egyletek, kereskedő testületek, tűzoltók. Az ó-budai hajógyárt mintegy kétezer tag képviselte, ezek saját zenekarukkal, elől fekete, aztán hat szines, de fekete fátyollal bevont zászlóval, s a zászlók mindenike körül hat égő szövénékkel imposant látványt képeztek. Az államvasuttól 500-an jelentek meg. Egyezőval aligha van Pest-Budán iparos, munkás, kereskedelmi s más egyéb egylet és testület, mely diszes küldöttség által képviselve ne lett volna.

Ezután a budapesti honvéd-egylet tagjai teljes számban jöttek, zászlójukat egy 1848-ki honvéd ruhájába öltözött öreg honvéd vitte.

Ezután a törvényhatóságok nagy számu küldöttségei következtek. Képviselve volt az ország majd minden megyéje és városa, s nevezetesb testülete.

Majd a magyar tudományos akadémia, a Kisfaludy-társaság, a m. k. tudomány-egyetem, a központi hatóságok küldöttei, a képviselőház s a felsőház tagjai, majd mind teljes díszben jöttek. Itt mentek Andrássy Gyula gr. miniszterelnök, Eötvös, Horváth B., Gorove, Kerkapoly, Szlávay miniszterek; Deák Ferencz egyszerű fekete magyar díszöltözetben; a képviselők mindenik pártból, a baloldali kör Ghyczy Kálmán vezérlete alatt s a Deák-kör nagy számu tagjai.

Ezután : az egyházi személyek. A főváros hatósága, a főpolgármester vezetése alatt. Pestváros minden dalárdája, zászlókkal. Számos fáklyás következett. Beliczay ur díszes piros bársony párnán zöld babérkoszorút vitt. Erre nagyszámu papság, végre a halottas kocsis jött.

A mennyezetes gyász-kocsiba hat fekete ló volt fogva, gazdag ezüstös szerszámban. A koporsó gyászszalagjait hatósági tisztviselők tarták, s mellettök 24 pesti polgár haladt kivont karddal, míg két oldalt száz polgár lobogó fáklyákkal haladt. Mindjárt a koporsó után mentek a nagy halott fia : gr. Batthyány Elemér, veje : gr. Batthyány Géza, s több közeli és távoli rokon. S következett a hat gyászhintó. Az elsőben ültek az özvegy és leányai.

A kocsik után a munkás-egylet haladt, zászlóval, és élén Táncsics Mihálylyal, majd huszárok és kocsik hosszú sora következett, s utánök a tömeg tarka chaoszban folyt össze. Egész Buda-Pest lakossága, s mintegy 30,000 idegen volt talpon, s az ablakokból nézve, a gyászmenet hosszú fekete folyamhoz hasonlított, mely méltóságteljesen hömpölyög tova medrében. A boltok, műhelyek, árudák az egész városban zárva voltak; az üzlet sokkal teljesebb szünetet tartott a nemzeti gyász-ünnepély ez órái alatt, mint a rendes vasárnapokon s egyéb ünnepeken szokott.

Ötnegyed óráig tartott, míg a nagyszerű menet a nemzeti színház előtt elvonult. Több volt 100 lobogónál. Közben szóltak a gyászindulók. — $\frac{3}{4}$ 6 órakor értek ki a kerepesi temetőbe, melynek legszebb pontjára szemeltetett ki Batthyány Lajos sirhelyét.

A sirnál az egyházi szertartás után Barna Zsigmond Pestváros főjegyzője tartott rövid bucsubeszédet, s a dalárdák Egressy Béni „Bucsuzóját“ énekelték, s a sir 6 óra 5

perczkor fogadá a magyar haza szent ügye martyrjának földi maradványait.

Batthyány Lajos koporsójának homlokzatán e felirat állt :

„A nemzet koszorut tesz vértanu! drága porodra. Két csepp függ levelén, hőszinű ez, — piros az,”

lábainál ez :

„Gróf Batthyány Lajos, Magyarország első miniszterelnöke, elhunyt 1849. october 6-án, eltemettetett szab. kir. Pestvárosa által 1870. jun. 9-én.”

A sirba eresztett koporsóra a boldogult gyászoló özvegye tette a babérkoszoruk elsejét, s ezt számos más követé. A gyászmenet $\frac{1}{2}$ 7 órakor kezdett oszlani, csak a még nyílt sir körül keletkezett némi tolongás, mert mindenki látni akarta legalább sirjába fektetve a nagy halott koporsóját, a melynek tisztelete őt ide zarándokoltatá. Végre lassanként itt is meggyérült a tömeg; a sirra ráborult nehéz márványajtaja; elhangzott az utolsó ór lépése is; és a nemzet halottjának hamvai uj lakjukban ismét nyugodtan aluszszaák örök álmukat, melyből felébreszté őket a nemzeti kegyelet.

Batthyány-gyászünnepély : A temetés után.

Heckenast Gusztáv

könyvkiadó-hivatalában Pesten, (egyetem-utca 4-ik szám) megjelent és minden könyvtárusnál kapható:

Honvédvilág. Szerkesztik **Kunsági és Potemkin.** Két vastag kötetben. Színezett képes borítékban ára a két kötetnek 2 frt.

Aradi fogságom alatt irt **Adatok** az 1848/9 évi szabadságharcz, különösen az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról. Irta Kásson Imperfalvi **Csutak Kálmán**, honvéd ezredes. 8-rét, füzve 1 frt 60 kr.

Adomák és jellemvonások a magyar huszár-életből. Összegyűjté egy kiszolgált huszár. Második kiadás. (181 lap, 8-rét) füzve 80 kr.

Hamari Dániel. Komáromi napok 1849-ben, Klapka György honvéd-tábornok alatt (8 rét, VIII, 135 lap) füzve 1 frt.

Fogságom története. Irta **Deák Farkas.** (8-rét, 189-lap.) Füzve 1 frt 40 kr.

Kossuth Lajos mint a magyar nép vezére és tanítója. Szerkesztette Áldor Imre (8-rét 159 lap) füzve 1 frt.

Gróf Batthyány Lajos az első magyar miniszterelnök élete és halála. 10 ivre terjedő, képekkel diszesített munka. Bolti ára 1 frt 20 kr.

Kossuth Lajos levelei Bem altábornagyhoz, 1849. évi márczius—juniúsig. Kiadja Makray Aladár. (8-rét 91-lap) füzve 80 kr.

A Bach-korszak adomáiban. Összegyűjté egy **Bach-huszár.** 8-rét. (VIII. 200 lap) füzve 80 kr.

Adomák és jellemző vonások a forradalmi és honvédeletről. (8-rét, 192 lap füzve 80 kr.

A forradalom költészete. Költemények és közlemények az 1848/9-diki szabadságharcz idejéből. Szerkeszti és kiadja Áldor Imre. 358 lap, 8-rét) füzve 2 frt.
Diszkötésben 3 frt.

Coelibátus és polgári házasság. Irta **Papramorgó** (a „Barátfülek szerzője“.) 8-rét 167 lap füzve 1 frt.

Magyar krónika azaz a magyar nemzet története a legrégibb időktől fogva a legújabb időig, minden nevezetes történeti esemény évszerinti előadásával, irta **Boros Mihály.** Második kiadás (367 lap, 8-rét füzve) ára 80 kr.

Arany furulya. Dalok és elbeszélések az 1848—49-ki szabadságharcz idejéből. A magyar nép számára. Összegyűjté Áldor Imre. 8-rét. — Színes borítékba füzve 30 kr.

A magyar nép dallai és dallamai. Hangjegyekre tette és kiadta **Szini Károly** (230 lap; 8-rét) füzve 1 frt 20 kr.
Vászonba kötve 1 frt 80 kr.

Öreg Hegedűs Lajos. Eredeti tréfák, adomák s mondák a cigány-életből. Második kiadás (8-rét) füzve 80 kr.

This book should be returned to the Library on the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

STALL-STUDY
CHARGE

